

2013
11.

BELÜGYI SZEMLE

A BELÜGYMINISZTERIUM SZAKMAI, TUDOMÁNYOS FOLYÓIRATA

LIGETI MIKLÓS: A látható ügyészség

MARGITAI DOMOKOS: Gondolatok a magánnyomozásról

PÁNDI ÁKOS: Az áfacsalásokkal kapcsolatos magánnyomozásokról

SZALÁRDI GÁBOR: Interjú a közös nyomozó csoport alkalmazásának hazai gyakorlatáról, eddigi tapasztalatairól

BUDAHÁZI ÁRPÁD: A poligráfós vizsgálat helye a felderítésben és a bizonyításban

KÁRMÁN GABRIELLA: A tudományos megalapozottság mint a szakértői vélemény hitelt érdemlőségének feltétele

61.
évfolyam

TARTALOM 2013/11.

LIGETI MIKLÓS A látható ügyészség (5–31)

MARGITAI DOMOKOS Gondolatok a magánnyomozásról (32–50)

PÁNDI ÁKOS Az áfacsalásokkal kapcsolatos
magánnyomozásokról (51–72)

SZALÁRDI GÁBOR Interjú a közös nyomozó csoport alkalmazásának
hazai gyakorlatáról, eddigi tapasztalatairól (73–89)

BUDAHÁZI ÁRPÁD A poligráfós vizsgálat helye a felderítésben
és a bizonyításban (90–111)

KÁRMÁN GABRIELLA A tudományos megalapozottság
mint a szakértői vélemény hitelt érdemlőségének
feltétele (112–132)

PAP JÚLIA Az internetes média szerepe
a rendőrség iránti bizalom befolyásolásában
(133–148)

• HÍRES BŰNÜGYEK, TANULSÁGOS NYOMOZÁSOK

HARKAI ISTVÁN Segélykiáltás a közösségi oldalon (149–153)

• EURÓPAI UNIÓ
A hónap eseményei
az EU belügyi együttműködése terén (154–158)

SZERZŐK 2013/11.

- DR. BUDAHÁZI ÁRPÁD PHD** rendőr százados, tanársegéd, Nemzeti Közszerzői
Egyetem Rendészettudományi Kar
Büntügyi Tudományok Intézete
Büntetőeljárásjogi Tanszék
- DR. HARKAI ISTVÁN** rendőr őrnagy, osztályvezető,
Hódmezővásárhelyi Rendőrkapitányság
Büntügyi Osztály
- DR. KÁRMÁN GABRIELLA** tudományos munkatárs,
Országos Kriminológiai Intézet
- DR. LIGETI MIKLÓS** jogi igazgató,
Transparency International Magyarország
- DR. MARGITAI DOMONKOS** nyugalmazott rendőr ezredes
- PAP JÚLIA** okleveles kriminológus
- PÁNDI ÁKOS** Az INFACOR Magánnyomozó Iroda Vezetője
magánnyomozó
[e-mail: akos.pandi@infactor.hu]
- DR. SZABÓ ADRIENN** tanácsos, Európai Együttműködési Főosztály,
osztályvezető, BM EU Együttműködési Főosztály
- SZALÁRDI GÁBOR** rendőr őrnagy, kiemelt főnyomozó,
Országos Rendőr-főkapitányság
Büntügyi Főigazgatóság
Nemzetközi Büntügyi Együttműködési Központ
Nemzetközi Információs Osztály

Ligeti, Miklós

Transparent prosecution [5–31]

The author provides an overview of how Transparency International Hungary scrutinizes the prosecution.

Margitai, Domokos

On private investigation [32–50]

The author provides an overview of the status and state of private investigations in Hungary.

Pándi, Ákos

Private investigations on VAT frauds [51–72]

The author provides an overview of the prospects and achievements of private investigation, a still young and underdeveloped sector in Hungary, in the field of VAT frauds.

Szalárdi, Gábor

Interview on the experiences of Joint Investigation Teams [73–89]

The overviews the prospects and achievements of Joint Investigation Team in fighting international organised crime.

Budaházi, Árpád

Using polygraph technology in investigations and evidence finding [90–111]

Focusing on testimony- examination, and polygraph technology in particular, the author provides an overview of the rules and procedures of investigation and evidence-finding.

Kármán, Gabriella

Scientific standards for forensic experts [112–132]

The author provides an overview of how scientific standards may be established for the admissibility of expert opinions in forensic science and procedures.

Pap, Júlia

The role of web-based media in influencing public trust in the police [133–148]

Focusing on the policing of anti-government riots in 2006 in Hungary, the author shows how internet-based media may affect trust in the police.

LIGETI MIKLÓS

A látható ügyészség

A Transparency International Magyarország örömmel vette tudomásul, hogy 2010 végétől kezdődően az ügyészség egyre markánsabb feladataként jelentkezik a korrupció elleni küzdelem.¹ Az elmúlt mintegy két évben az ügyészség nagyjából egymilliárd forint költségvetési többlettámogatáshoz jutott a korrupció elleni feladatok ellátása érdekében.² 2011-ben megindult a korrupció elleni tevékenységet ellátó ügyészségi intézmények fejlesztése, így a korrupciós bűncselekmények nyomozására a Központi Nyomozó Főügyészségen megalakult a Korrupció Elleni Ügyek Osztálya.³ A személyi feltételek biztosítására ötvenöt fős létszámfejlesztésre került sor, harmincöt ügyészi álláshely és húsz nem ügyészi munkakör jött létre.⁴ A korrupció elleni küzdelem finanszírozására az ügyészség 2011-ben nyolcszázmillió⁵, 2012-ben 216 millió forint⁶ összegű többlettámogatásban részesült. A legfőbb ügyész is aláírta az állami szervek korrupció elleni küzdelemben való együttműködéséről szóló közös nyilatkozatot.⁷

A Transparency International Magyarország mint a korrupció ellen küzdő szervezet a korrupció elleni állami fellépés frontvonalába állított ügyészséget abból a szempontból vizsgálja, hogy átláthatóan működik-e, a döntéshozatal elszámoltatható-e, a vezetés és az irányítás számon kérhető-e. A vizsgálat során azonosítjuk az e kritériumok szempontjából kockázati tényezőként jelentkező szabályozási, illetve szerkezeti és működési sajátosságokat. Szamba vesszük az ügyészség szervezetében és működésében rejlő azon kockázatokat, egyensúlytalanságokat, amelyek befolyásolhatják az ügyészség szakmai tevékenységét, egyedi ügyek megítélését és elintézését.

Az ügyészség alkotmányos státusa a törvénykezési szervezeten körébe eső jelentős kérdés, amelynek eldöntése befolyásolhatja a korrupció és a hatalommal történő visszaélés elleni állami fellépés sikerességét is. Leszögezzük azonban, hogy az átláthatóság, az elszámoltathatóság és a számon kérhetőség szempontjából nem elsődleges jelentőségű az ügyészség államszerkezetben elfoglalt helye. Ezért bemutatjuk mind a független ügyészségi szervezet, mind az igazságtügyi kormányzatnak alárendelten működő ügyészség mellett és ellen felhozható érveket, és elemezzük a kétféle ügyészségi modellre jellemző eltérő kockázatokat. Vizsgálatunk során arra összpontosítunk, hogy a kormány alá

rendelt vádhatóság vagy a végrehajtó hatalomtól elválasztva működő ügyészi szervezet képes-e hatékonyabban kivédeni az ügyészi munka illetéktelen befolyásolására irányuló törekvéseket. A korrupció ellen küzdő civil szervezetként azonban nem tekintjük feladatunknak az állásfoglalást abban, hogy a két modell közül melyiknek van inkább létjogosultsága Magyarországon. Ez egyrészt politikai döntést igényel, márpedig a politikától a leghatározottabban távol álló szakmai civil szervezetként nem vállalunk magunkra politikai döntéseket. Másrészt – amint azt később részleteiben is kifejtjük – legyen az ügyészség a végrehajtó hatalom része, vagy működjön attól szervezetileg független formában, az ügyészi működés szakmaiságát veszélyeztető nagyon hasonló jellegű befolyásolási kísérleteknek, kockázatoknak lehet kitéve. Emiatt egyik lehetséges ügyészségi modellt sem preferáljuk önmagában. Írásunkban éppen arra mutatunk rá, hogy visszaélést előidéző körülmények és így korrupciós kockázatok is mindkét megoldás esetében előfordulhatnak.

Mindenekelőtt azt vizsgáljuk, hogy az egyes ügyészek alávetettsége, az ügyészi döntésekben jelentkező nagyfokú mérlegelési szabadság, illetve az ügyészi előmenetel feltételei mennyire felelnek meg az elszámoltathatóság, a számon kérhetőség, valamint az átláthatóság követelményeinek.

Az írást vitaindítónak szánjuk és bízunk abban, hogy a büntetőjogi szakma képviselői élénken reagálnak a felvetéseinkre. A téma vizsgálatát az teszi aktuálissá, hogy az elmúlt mintegy három évben az igazságszolgáltatás milyenségére vonatkozó kritikai megállapítások jóformán kivétel nélkül a bíróságokra összpontosítottak. Ezen belül is a legnagyobb mértékben az Országos Bírósági Hivatal vezetőjét megillető úgynevezett ügyáthelyezési jog⁸ foglalkoztatta a szakmai és részben a politikai közvéleményt, háttérbe szorítva olyan lényeges kérdéseket is, mint amilyen a fiatalok büntetőügyeiben eljáró bírói tanácsok speciális illetékességi szabályainak eltörlése⁹ volt. Az ügyészségre szintén méltatlanul kevés figyelem jutott, amit ideje pótolni.

Az ügyészség közjogi helyzete Magyarországon

Úgy tűnik, hogy az ügyészség közjogi státusára vonatkozó, a rendszerváltoztatás után kibontakozó szakmai vita¹⁰ az ügyészi szervezetre vonatkozó sarkalatos törvények – az ügyészségről szóló 2011. évi CLXIII. törvény (Ütv.), valamint a legfőbb ügyész, az ügyészek és más ügyészségi alkalmazottak jogállásáról és az ügyészi életpályáról szóló 2011. évi CLXIV. törvény (Üjt.) – megalkotásával sem zárult le. Legutóbb 2013. március 7-én látott napvilágot

olyan szakmapolitikai állásfoglalás, amely azt tűzte célul, hogy az „*átláthatóság és [a] számon kérhetőség megteremtése érdekében a legfőbb ügyész tevékenysége felett az igazságügyért felelős miniszter felügyeletet*”¹¹ gyakoroljon. Még ha megvalósul is az ezúttal egyes ellenzéki pártok által megfogalmazott törekvés, az ügyészség kormány alá rendelése egymagában nem tudja megakadályozni azt, hogy – amint az idézett ellenzéki dokumentum fogalmaz – az „*ügyészség [...] burkolt módon politikai irányítottság*” alá kerüljön.

Magyarországon mind az igazságügyi kormányzat részeként, mind pedig a végrehajtó hatalomtól függetlenül működő ügyészségi modell gyakorlati megvalósulására találunk példát. A kiegyezés után életre hívott koronaügyészi szervezet az igazságügy-miniszter irányítása alatt állott¹², míg a jelenleg is működő, a kormánytól független ügyészségi szervezet 1953-ban alakult ki.¹³ A történelmi tapasztalat azt támasztja alá, hogy az ügyészségnek az államszervezetben elfoglalt helyét meghatározó egyik megoldás sem képes önmagában kizárni az önkényt, a joggal való visszaélést. Természetesen Magyarországon jelenleg nem kell számítani arra, hogy akár az ügyészség, akár bármely más igazságszolgáltató szervezet az előző század negyvenes és ötvenes éveinek diktatórikus viszonyait idéző jogtiprást valósít meg. A jelen tanulmány premisszája az, hogy Magyarország demokratikus jogállam, ahol az igazságszolgáltatást az erre rendelt állami szervek a jogszabályi rendelkezéseknek és a szakma írott és íratlan szabályainak megfelelően látják el. Mindemellett a tanulmány abból a munkahipotézisből indul ki, hogy az igazságszolgáltatás milyenségét meghatározó hatályos jogszabályi rendelkezések nem zárják ki az igazságszolgáltatást végző személyek vagy szervezetek illetéktelen külső befolyásolásának lehetőségét. Ez különösen az ügyészség esetében vezethet átláthatatlan és nem számon kérhető működéshez, hiszen az ügyészség súlyponti tevékenységei, vagyis a nyomozás, a nyomoztatás, a más által végzett nyomozás felügyelete, valamint a védőképzés és a vádemelés jellemzően a nyilvánosság kizárásával vagy jelentős korlátozásával zajlanak. Márpedig a demokráciában a közhatalom gyakorlásának mindenképp előtt elszámoltathatónak kell lennie, ami kizárólag akkor valósul meg, ha az állam szervei transzparens módon működnek.

Azt is kiinduló feltevésként fogadjuk el, hogy az Európai Unió számos tagállamában máig a végrehajtó hatalom részeként működő ügyészségi modell Magyarországon történő (újbóli) bevezetése önmagában nem jelentene garanciát arra, hogy a vádhatóság átláthatóan, elszámoltathatóan és számon kérhetően fog működni. Mindazonáltal a későbbiekben azt is bemutatjuk,

hogy a végrehajtó hatalom részét alkotó ügyészség működésének kontrolljára nézve léteznek a demokráciákban is elfogadott kormányzati megoldások. Bár Magyarországon eddig számos kormányzati kezdeményezés történt arra, hogy az ügyészség a végrehajtó hatalom részévé váljon¹⁴, a független ügyészségi modell végül kikezdehetetlennek bizonyult.¹⁵ Mindez mégsem teszi sem lehetetlenné, sem feleslegessé az ügyészség szakmai működésének transzparenciáját és a demokratikus kontrollok érvényesülését megeremlítő garanciák kiépítését.

A végrehajtó hatalomtól független ügyészségi modellel szemben az hozható fel legfőbb kritikaként, hogy eszköztelenné teheti a mindenkori kormányt a közbiztonsági politika és a büntetőpolitika végrehajtása során. E megállapítás megfogalmazásával vitába szállunk Kovács Tamás korábbi legfőbb ügyész álláspontjával, miszerint a „*kormány akkor sem eszköztelen a büntetőpolitika megvalósításában, ha az ügyészség a parlament alárendeltségében marad [ugyanis] a rendőrségen keresztül orientálhatja a büntetőpolitikát*”¹⁶. Magyarországon a kormány tekinthető a közbiztonság megeremlítése és ennek részeként a büntetőpolitika megvalósítása elsődleges letéteményesének. Ez következik abból, hogy az alaptörvény – és a korábbi alkotmány – a kormányt teszi meg a végrehajtó hatalom általános szervének¹⁷, míg a rendfenntartás és a bűnüldözés központi feladatait a végrehajtó hatalomnak alárendelten működő rendőrségre bizza.¹⁸ A kormánynak, országgyűlési többsége révén, a közbiztonsági és a büntetőpolitika milyenségét meghatározó törvényekre is jelentős befolyása van. Az Alkotmánybíróság ezzel összefüggésben saját jogosítványait abban látta, hogy a „*büntetőpolitika alkotmányos korlátait állapítsa meg, de ne a politika tartalmáról döntsön, ennek során pedig különös tekintettel legyen az alapjogok védelmének alkotmányos büntetőjogi garanciáira*”¹⁹.

Vagyis a büntetőjogi tárgyú jogszabályok megalkotásának kereteit kijelölő büntetőpolitika mindaddig kívül esik az alapjogi felülvizsgálat tárgykörén, ameddig az e büntetőpolitikát a tételes jog szintjén megfogalmazó normák nem sértik magukat az alapjogokat. A mindenkori kormánynak tehát meglehetősen cselekvési szabadsága van az általa helyesnek vélt büntetőpolitika kialakításában és megvalósításában. Nincsen közjogi korlátja ugyanis annak, hogy a kormányzat a saját társadalmi víziójának megfelelő bűnözéskontrollt valósítson meg és az ehhez szükséges jogalkotási intézkedéseket tegye, feltéve, hogy ennek során nem tér le az alkotmányosság útjáról.²⁰ Probléma akkor adódik, amikor a bűnözéskontrollt megvalósító állami intézményrend-

szer különböző szereplői eltérő nézeteket vallanak a kormányzati büntetőpolitikai célok helyességéről és megvalósításuk mikéntjéről.

A kormányznak alárendelten működő rendőrség aligha tud szembehelyezkedni a kormány büntetőpolitikai célkitűzéseivel. Más a helyzet azonban a végrehajtó hatalomtól független ügyészséggel. Az ügyészség alaptörvényi fő feladata az állam büntetőigényének érvényesítése.²¹ A rendőrséggel ellentétben azonban az ügyészség a magyar közjogi berendezkedésben nem szorítható rá arra, hogy ugyanazt gondolja az állami büntetőigény érvényesítéséről, amit a kormány gondol. A 2002 és 2010 között hivatalban lévő kormányok időszakában számos arra utaló jel volt észlelhető, hogy e két büntetőpolitikai szereplő ténylegesen eltérően ítéli meg a jogalkalmazás aktuális kérdéseit.²² Az igazságügyi és a rendészeti kormányzat egyaránt többször hangot adott annak a véleményének, hogy az ügyészség akadályozza a kormány büntetőpolitikai törekvéseinek megvalósulását. Az ügyészséget érő kritika természetesen elsősorban az 1998 és 2002 között regnáló kormány korrupciós ügyeinek az elszámoltatására vonatkozott.²³ Nem kevésbé sérelmezte azonban a kormányzat, hogy az ügyészség 2009-ben az úgynevezett Magyar Gárda elleni fellépés során nem emelt vádat az egyes „gárdajelenségek” miatt például garázdaság vagy közösség elleni izgatás jogcímén.²⁴ Az sem aratott osztatlan sikert, hogy az ügyészség nem minősítette garázdaságot megvalósító erőszaknak egyes politikai közszereplők, valamint a melegek jogaiért tüntetők tojással történő megdobálását.²⁵ Kétségtelen, hogy a kormány az említett esetekben is élt a parlamenti többség kínálta lehetőséggel, és megváltoztatta az ügyészség működésére vonatkozó törvényi szabályokat. Sor került az ügyészség nyomozásirányító tevékenységének, mozgásterének a korlátozására irányuló törvénymódosításra is.²⁶

A 2002 és 2010 között észlelt büntetőpolitikai konfliktusok, főképpen azonban e konfliktusok teljes elsimulása a 2010-es kormányváltás után²⁷, arra engednek következtetni, hogy az ügyészség mint vádhatóság a saját büntetőpolitikai felfogását közelebb állónak érzi a 2010 óta hatalmon lévő kormány büntetőpolitikai célkitűzéseivel, mint a korábbi kormányokéival. Ha az ügyészség e meggyőződését a gyakorlatban is érvényesíteni tudja, az azt jelenti, hogy maga is a büntetőpolitikát alakító szereplőként jelenik meg. Ez következik abból, hogy a legfőbb ügyész kiterjedt irányítási jogosítványai körében akár arról is dönthet, hogy egyes bűncselekménytípusok esetében rendre meghatározott ügyészi eljárást alkalmazzanak, azonos irányba mutató döntéseket hozzanak.

A végrehajtó hatalom részeként működő ügyészség ellen e modell politikai kitettsége, a politikától való közvetlen függése hozható fel alapvető ellenvetésként.²⁸ Ebben a modellben ezért annak van garanciális jelentősége, hogy a kormány tagja, vagyis politikai felelősséggel felruházott személy miként adhat egyedi ügy meghatározott módon történő megoldására konkrét utasítást az ügyésznek. Az ügyészek nemzetközi egyesületének ajánlása²⁹ az ilyen utasítással szemben annak átlátható és jogszerű voltára, valamint írásba foglalt, lehetőség szerint jogszabályban meghatározott kereteire utal.³⁰ A végrehajtó hatalomnak alárendelten működő ügyészségi modellre találunk példát Ausztriában és Németországban. Ausztriában az ügyészségre vonatkozó törvény értelmében az igazságügy-miniszter egyedi ügy eldöntésére nézve írásban adhat indokolt utasítást a szövetségi főállamügyésznek. Az ilyen utasításokról a miniszternek évente, az utasítással érintett büntetőügy lezárulta után a törvényhozás előtt számot kell adnia.³¹ Németországban a szövetségi közszolgálati alkalmazottakról szóló törvény értelmében a szövetségi főállamügyész politikai alkalmazottnak minősül.³² A bírósági eljárásokat szabályozó törvény az ügyészi szervezet működését meghatározó utasításokról általában rendelkezik.³³ Különös figyelemre tarthat számot a német szövetségi főállamügyészség honlapján olvasható ismertetés. Ennek értelmében a szövetségi főállamügyésznek politikai alkalmazottként magának kell ügyelnie arra, hogy az ügyészi szervezet a bűnüldöző tevékenysége során figyelemmel legyen a kormány alapvető állambiztonsági és kriminálpolitikai megfontolásaira.³⁴ A magyar jogász számára nem feltétlenül kellemesen hangzó mondatokat árnyalja az az ugyanitt olvasható okfejtés, miszerint az ügyészi működés során az utasításoknak nincsen különösebb jelentőségük, hiszen a döntések meghozatala során a szakmai konszenzus keresése a jellemző megoldás.³⁵ Azt sem szabad figyelmen kívül hagyni, hogy Németország tartományi ügyészségei nem a szövetségi főállamügyész, hanem a tartományi igazságügy-miniszterek irányítása alatt állnak.

Az ügyészség függetlensége Magyarországon jelenleg mindenekelőtt azt jelenti, hogy sem az ügyészség, sem a legfőbb ügyész nem áll alárendelt hierarchikus kapcsolatban másik államhatalmi tényezővel. Vagyis nem önmagában a hierarchikus kapcsolat, hanem az alárendeltség hiánya az, ami garantálja az ügyészség szervezeti függetlenségét. Az ügyészség példának okáért hierarchikus kapcsolatban áll a nyomozó hatóságokkal: egyértelműen fölérendelt viszony keretében, mindenre kiterjedő utasításadási joggal irányítja a szakmai tevékenységüket.³⁶ Az ügyészség függetlensége a mindennapokban annyit jelent, hogy a legfőbb ügyész egyedi ügy mikénti eldöntésére nem uta-

sítható. Az Ütv. és az Üjt. a nyilatkozatok szintjén mindenképpen tovább erősítette az ügyészi szervezetet már addig is jellemző függetlenséget. A jogalkotó ugyanis az Alkotmánybíróság 3/2004. (II. 17.) számú AB határozat rendelkező részének és indokolásának egyes megállapításait egy az egyben beépítette az Ütv.-be.³⁷ Bár a legfőbb ügyész függetlenségét és az ügyészi hierarchiát értelmező, az Alkotmánybíróságtól származó mondatok nem bírnak normatív tartalommal, az illetéktelen külső befolyástól mentes szakmai működés törvényi garanciáit nagy jelentőséggel juttatják kifejezésre. A probléma valójában az, hogy a legfőbb ügyész megválasztására irányuló eljárás politikai befolyástól való mentessége nem garantált, hiszen az Országgyűlés a megfelelő – jelenleg az országgyűlési képviselők kétharmadát kitevő³⁸ – többség birtokában bármely határozatlan időre kinevezett ügyészt megválaszthat legfőbb ügyésszé. Emiatt a legfőbb ügyész függetlensége, a döntései számon kérésére vonatkozó alkotmányos lehetőség hiánya azt is kizárja, hogy az illetéktelen befolyásnak bármely okból – például pártos meggyőződésből, elfogultságból – mégis engedő legfőbb ügyész elfogult döntését bárki, bármely módon korrigálja. A legfőbb ügyész által adott, az ügyészt meghatározott tartalmú, illetve irányú döntésre kényszerítő utasítás eredménye jelenleg nem támadható olyan fórumon, amely ne állna maga is a legfőbb ügyész irányítása alatt. Ez következik az alaptörvény 29. cikkének (3) bekezdéséből is, amelynek értelmében a legfőbb ügyész vezeti és irányítja az ügyészi szervezetet.

A hatalmi ágak elválasztásának elvén alapuló államberendezkedés lényeges összetevője az igazságszolgáltatás függetlensége. Ez azonban az ítélkező hatalom, vagyis a bíróságok függetlenségének jogszabályi és a szervezeti garanciáit követeli meg az alkotmányozótól. A bíróság függetlenségének az az értelme, hogy az elé vitt ügyben minden külső befolyástól mentes, elfogulatlan szakmai döntés születessen. A bíró nyilvános tárgyaláson, a törvények által előre meghatározott szabályok alapján köteles elbírálni az elé vitt ügyet, ennek a végén nyilvánosan kihirdetett és indokolással ellátott döntést kell hoznia. Függetlensége tehát a nem megengedhető külső befolyástól védi meg, miközben a szakmai meggyőződésére és tudására alapozott döntés meghozatalának körülményeit a törvény részletekbe menően szabályozza. Bár nem minden érdemi bírói döntés hozzáférhető és/vagy nyilvános, a bíró döntése összességében jogilag szabályozott és kontrollált keretek között születik, ennek következtében az semmiképpen sem minősülhet jogszerűnek, ha bíró nem nyilvánosan hirdeti ki a döntését, vagy elmulasztja az indokolást.

Ugyanakkor a bíróság független ítélkező fórumként csak az elé vitt ügyben tud dönteni. A védelv értelmében bírói döntés csak abban a büntetőügyben szülehet meg, amelyben az arra jogosult a bíróság döntését kérte.³⁹ Emiatt az ügyész szelektálhatja a bíróság által eldönthető büntetőügyeket, vagyis megszabhatja a bíróság működésének tényleges hatókörét. Az ügyészség a bíróság döntését kizáró saját döntését, vagyis azt, hogy az adott ügyben nem emel vádat vagy a vádat elejti, nem nyilvános és jogilag jóval kevésbé szabályozott döntéshozatali mechanizmus nyomán alakítja ki. Ennek a döntésnek sok esetben az indokai sem ismerhetők meg, vagy azok formálisak. Mindezt úgy, hogy az eljáró ügyész erre a döntésre a felettes ügyész, végső soron a legfőbb ügyész által korlátlanul utasítható.

A bíróságon tehát nyilvános és jogilag formalizált eljárást követően, a döntéshozó szakmai meggyőződésén alapuló döntés születik a bíróság elé vitt ügy érdemében. Ezzel szemben az ügyészségen a negatív érdemi döntést olyan személy – az ügyész – hozza meg, akit szakmai feladatainak ellátása körében a felettese mindenre kiterjedően utasíthat, a döntés meghozatalát megelőző eljárás pedig nem transzparens, és jogilag kevésbé körülhatárolt szabályok alapján zajlik. A bírói függetlenség a pártatlan és csak törvényben meghatározott, szakmai szempontokra figyelő döntések érdekében szükséges. Ezzel szemben a szervezetileg független ügyészség olyan döntéseket is hozhat, amelyek az ügyészségen kívül álló szervezet vagy szereplő által nem kontrollálhatók, és amelyeknek a szempontjait ilyen szervezet vagy szereplő nem kérheti számon. Azt, hogy adott ügyben bírói döntéshozatalra kerüljön sor, ilyen módon megszülető döntések – például a feljelentés elutasítása, a nyomozás megszüntetése, a vád elejtése stb. – akadályozzák meg. Fontos külön is hangsúlyozni azt, hogy az ügyészség mint szervezet függetlensége nem azonos az egyes ügyészek szakmai függetlenségével. A döntés érdemére nézve csak a bírót jellemzi a tényleges szakmai függetlenség. A szervezetileg független ügyészségen dolgozó ügyészek függetlenségének a teljes hiánya akár azt is képes megakadályozni, hogy adott ügyben valóban független személy döntsön.

Ezzel összefüggésben hangsúlyozni kell azt, hogy nem egyedül az ügyészség államszervezetben elfoglalt helyén múlik az ügyészségi döntések – különösen az egyedi ügy bíróság általi elbírálását megakadályozó, úgynevezett negatív döntések – felülvizsgálatának hatékonysága. A védelv a kormány által irányított vádhatósággal rendelkező kontinentális európai országokra is jellemző. Vagyis ha az igazságügyi kormányzat részeként működő németországi vagy ausztriai ügyész dönt úgy, hogy nem emel vádat, a német,

illetve az osztrák bíróság ugyanúgy nem tud eljárni, mintha ez Magyarországon történe.⁴⁰ Márpedig nem valószínű, hogy negatív érdemi döntés esetén a német vagy az osztrák igazságügy-miniszter egyenként utasítást adna a főállamügyészen keresztül a vádemelésre. A különböző ügyészégi modellek működésében rejlő eltérés az, hogy végső eszközként rendelkezésre áll-e külső kontroll lehetősége arra az esetre, ha az ügyész nem emel vádat. A kormányzati modell ilyenkor megengedi a kormányzati beavatkozást, de a kormányznak arról nyilvánosan számot kell adnia. A kormánytól független modell ezt az esetkört jogilag kezeletlenül hagyja. Ez a fajta kontrollálhatatlan ügyészi tétlenség bármely üldözetlenül maradt bűncselekmény esetén probléma, súlyos gondot azonban leginkább a kiemelkedő súlyú, közérdeklődésre számot tartó, például korrupciós bűncselekmények következmény-nélkülisége okoz.

Az ügyészség függetlenségének jelenlegi magyarországi értelmezése és az ezt az értelmezést erősítő közjogi garanciák a gyakorlatban megszüntették az ügyészség szakmai működése feletti külső kontrollokat. Jelenleg az ügyészség büntetőeljárásai döntéseit kizárólag a bíróság és egyedül abban az esetben tudja kontrollálni, ha az adott ügyészégi döntés önmagában nem zárja ki a bíróság eljárását. Lényegében arról van szó, hogy ha az ügyész nem emel vádat, illetve ha a váddal való rendelkezés körében annak az elejtéséről dönt, akkor a pótmagánvád – csak szűk körben alkalmazható – esetén kívül lényegében semmilyen külső szakmai kontroll nem érvényesül a döntésével szemben.

A végrehajtó hatalomnak alárendelt ügyészégi modell Németországban és Ausztriában alkalmazott megoldásának magyarországi bevezetése, vagyis az ügyészi szervezet vezetőjének adott egyedi utasítás az ügyészi működés-be történő politikai beavatkozás lehetőségét vetné fel. Németországban és Ausztriában a jogalkotó ezt a kockázatot az utasítást adó politikai kormánytag nyilvánosság előtt történő beszámolási kötelezettségének az előírásával, azaz politikai felelősségének a szabályozásával ellensúlyozza. Feltételezzük, hogy Magyarországon ez a megoldás nem lenne eléggé hatékony a nyomozások politikai befolyásolására irányuló törekvések ellensúlyozására. Ezért – a kormánytól függetlenül működő ügyészséghez hasonlóan – az ügyészségnek a végrehajtó hatalom alá rendelése esetén sem tartjuk elképzelhetőnek a büntetőjogi, mindenekelőtt a nyomozási és vádemelési feladatok végrehajtására vonatkozó politikai jellegű feladatszabást. Bár az ilyenfajta „prosecution guideline” kiadásával valóban korlátok közé lehet szorítani az ügyészség jelenleg igen kiterjedt mérlegelési szabadságát arra nézve, hogy adott magatar-

tás miatt vádat emel-e vagy megszünteti az eljárását, ez a megoldás mégis megalapozottan kelthetne jogállami aggályokat. Könnyen elvezethetne ugyanis a jogalkalmazás jogpolitikai elveire vonatkozó, annak idején a Népköztársaság Elnöki Tanácsa által kiadott határozatok⁴¹ újbóli meggyökeresedéséhez.

Az, hogy az igazságügyi kormányzat Magyarországon jelenleg nem tud beavatkozni az ügyészség működésébe, önmagában akár előnyös is lehet. Gondot az jelent, hogy a végrehajtó hatalomtól független ügyészségi modellben e modell jellegéből adódóan hiányoznak a külső jogorvoslattal nem támadható ügyészi döntések kontrolljára rendelt mechanizmusok. Az ügyész tétlensége esetén nincs reálisan igénybe vehető eszköz az igazságszolgáltatás mozgásba hozására. A büntetőeljárásról szóló 1998. évi XIX. törvény (Be.) megalkotásakor a jogalkotó a pótmagánvádnak szánta azt a szerepet, hogy külső szereplő kezébe adja az ügyészségi döntés korrigálására vonatkozó lehetőséget, jelesül a sértettet ruházva fel a télen ügyész helyett történő vádemelés jogával. A gyakorlatban ez azonban nem vált be. Egyrészt azért, mert a Be. a bűncselekmények viszonylag szűkebb körében adja a sértett kezébe a vádról való rendelkezés jogát.⁴² Azok a bűncselekmények, amelyek esetében egyedileg azonosítható sértettről nem beszélhetünk – a korrupciós bűncselekmények (vesztegetés, befolyással üzérkedés, hivatali visszaélés stb.) mind ilyenek – eleve is kívül esnek a pótmagánvád körén. Másrészt a vádemeléshez szükséges bizonyítékok beszerzése bonyolult és költséges feladat, ezért, ha az ügyész tétlenség elzárja előlük az igazsághoz jutás jogát, a sértettek többsége nem képes érdemben a bírósághoz fordulni. Arról nem is beszélve, hogy az ügyész a meghatározott személy büntetőjogi felelősségre vonására irányuló sértetti kérelmet nem köteles feljelentésként értékelni. Kezelheti azt például a már folyamatban lévő nyomozás során a nyomozó hatóság, illetve az ügyész intézkedésének elmulasztása miatt előterjesztett jogorvoslatként is, vagy az ismeretlen elkövető ellen zajló nyomozás megszüntetése után előterjesztett panaszként. Ebben az esetben az elutasító tartalmú ügyészi döntést nem követheti pótmagánvád sem.

Összességében tehát a magyarországi ügyészségi modellben a vádemelési, védképviselési gyakorlat korrekciós mechanizmusainak és az egyes ügyészek szakmai autonómiájának a hiányát tekintjük az ügyészség pártatlan és elfogulatlan működését is veszélyeztetni képes kockázati tényezőknak. E két terület sajátosságainak és összefüggésének jobb megértése érdekében az ügyészségre vonatkozó hatályos szabályozás következőkre vonatkozó rendelkezéseit vizsgáljuk meg:

1. a legfőbb ügyész és a felettes ügyészek irányítási és utasításadási joga, az alávetett ügyészek utasításteljesítési kötelezettsége;
2. a külső jogorvoslattal nem támadható ügyészi döntések természete és jelentősége; valamint
3. az ügyésszé válás és az ügyészi karrier folyamata, annak átláthatósága.

Fontos rámutatni, hogy az ügyészi működés garanciáit mind a végrehajtott hatalomtól független, mind az annak részét alkotó ügyészségi modell keretei között meg kell teremteni. Vagyis javaslataink nem modellfüggek.

A legfőbb ügyész és a felettes ügyész irányítási és utasításadási joga, az alávetett ügyészek utasításteljesítési kötelezettsége

Az alaptörvény a közbiztonság monopóliumát az ügyészségre bízza, közbiztonság csak ügyész emelhet.⁴³ A szervezeti függetlenség következtében azonban sem a vádemelésre, sem egyetlen más büntetőeljárás döntésére nézve az ügyész nem fogadhat el külső utasítást. Míg tehát ebben a tekintetben rendkívül széles szakmai autonómiát teremtenek a törvények, az egyedi ügyben konkrét döntést hozó ügyész személyes szakmai autonómiájáról nem gondoskodott a jogalkotó. Az ügyészség centralizált, szigorú hierarchikus rendszerben működő szervezet, az egyes ügyészek a felettes ügyészeknek és végső soron a legfőbb ügyésznek teljes mértékben alávetetten működnek. Tulajdonképpen minden ügyész a legfőbb ügyész bizalmából és autoritásából kapja a kinevezését.⁴⁴

Kérdéses, hogy az ügyészi függetlenség hiánya mennyiben egyeztethető össze a Be. rendszerével, amelynek értelmében az ügyész személyében gyakorolja az egyes eljárás jogokat és kötelezettségeket. A Be. ezt azzal juttatja kifejezésre, hogy a büntetőjogi felelősséggel összefüggő kérdésekben történő döntéshozatal rendre az ügyész és nem az ügyészség feladatáé írja elő. Arról tehát, hogy induljon-e nyomozás és ki ellen, továbbá a nyomozás eredményeként a vádemelésről vagy a nyomozás megszüntetéséről, valamint a nyomozó hatóság által végzett nyomozás irányítása és felügyelete körében szükséges teendőkről az ügyész dönt. A korlátlanul utasítható ügyész esetében a Be. szerinti ezen elv aligha juthat érvényre.

Amíg a legfőbb ügyész nem utasítható, egyedi ügy eldöntése során nem kaphat és nem fogadhat el utasítást, addig ő bármelyik ügyészt utasíthatja.⁴⁵ Az utasítás mindenre kiterjedhet, egyedi ügyben meghozandó döntés típusá-

ra és tartalmára egyaránt. Természetesen a legfőbb ügyész ezt a jogát nem gyakorolja személyesen minden egyes ügyben. A legfőbb ügyészi akarat, illetve álláspont érvényesítését a szolgálati út megtartása szavatolja, aminek értelmében a hierarchiában feljebb elhelyezkedő ügyész teljes körűen utasíthatja és irányíthatja a lejjebb állót. Az Ütv. azonban még ezen is túlmutat, hiszen lehetővé teszi azt, hogy a felettes ügyész – így végső soron a legfőbb ügyész, hiszen ő minden ügyész vonatkozásában felettes ügyész – bármely ügyet annak bármely szakaszában magához vonjon és annak elintézésre más ügyészt jelöljön ki.⁴⁶ Az ügyészségi szervezeten belül történő ügyáthelyezés adott esetben nem kisebb kockázatokat rejt magában, mint az Országos Bírósági Hivatal elnökét az alaptörvény alapján korábban megillető ügyáthelyezési jog.⁴⁷ Amíg azonban a bírósági szervezeten belüli ügyáthelyezési jogosultságot a törvények és az Országos Bírói Tanács valamelyest korlátok közé szorította⁴⁸, addig az Ütv. adós marad az ügyek ügyészségen belül történő áthelyezésére, illetve más ügyész kijelölésére vonatkozó bármiféle szakmai szempontok megfogalmazásával. A legfőbb ügyész és a felettes ügyész ügyáthelyezési joga az e döntés meghozatalára vonatkozó szempontok, valamint a döntés által érintettek jogorvoslati jogának teljes hiánya miatt komoly kockázatokat rejt magában és akár önkényes beavatkozást is lehetővé tehet egyedi ügyekben.

A velencei bizottság az Ütv.-t és az Üjt.-t vizsgáló jelentésében⁴⁹ az egyedi ügyekben ilyen módon történő beavatkozást az önkényesség lehetősége miatt súlyos veszélyforrásnak tekinti.⁵⁰ Javasolja, hogy az egyedi ügyeknek egyes ügyészekről történő elvonására és más ügyészhez történő áthelyezésére a jogszabályok külön rendelkezéseket fogalmazzanak meg, amelyek előírják, hogy e döntés szakmai indokai legyenek megismerhetők.⁵¹

Az egyes ügyészek alávetettségét az Üjt. intézményesíti. Ennek értelmében az ügyészek kötelesek teljesíteni a felettes ügyész és a legfőbb ügyész utasításait.⁵² Az utasítással szembeni ellenszegülés lehetősége adott, az Üjt. maga szabályozza azokat az eseteket, amikor az ügyész köteles megtagadni az utasítás teljesítését⁵³, illetve amikor megtagadhatja.⁵⁴ Kérheti továbbá az ügyész, hogy az utasítást foglalják írásba.⁵⁵ Ha az ügyész nem tartja összeegyeztethetőnek az utasítást a szakmai meggyőződésével, kérheti, hogy mentesítsék az utasítás teljesítése alól⁵⁶, e kérelmét nem lehet megtagadni. Az Üjt. tehát nem zárja ki azt, hogy akár döntő jelentőségű utasítások is szóban hangozzanak el, vagyis az írásbeliség nem fő szabály. Ez adott esetben teljes mértékben kizárja az utasítás megtörténtének és tartalmának a rekonstruálását. Az nem vitás ugyan, hogy a halasztást nem tűrő esetekben szóbeli utasí-

tásra is szükség lehet, de a jogalkotó akkor járna el helyesen, ha az utasított kérésétől függetlenül követelményként írná elő a szóban adott utasítás rövid időn belül történő írásba foglalását. Ennek hiányában akár az utasítás megtörténtének pusztá ténye is elleplezhető, ami teret adhat a szervezeti működés felelőtlenségének.

Kérdéses továbbá, hogy a rendkívül szigorúan hierarchizált szervezet mennyire teszi lehetővé, hogy az utasított ügyész kérje az utasítás írásba foglalását. Legalább ennyire kérdéses, hogy kérheti-e a gyakorlatban az ügyész a belső meggyőződésével összeegyeztethetetlen utasítás teljesítése alól történő mentesítését. Minél szigorúbb az alávettség, minél centralizáltabb a szervezeti hierarchia, annál kisebb az esély arra, hogy az alárendelt ügyész valóban élni tud ezekkel az eszközökkel. Hiszen a felettes ügyésznek nem érdeke, hogy visszakereshető nyoma maradjon annak, ha beosztottja által jogellenesnek vélt utasítást adott. Sőt, akár azt is sérelmezheti, ha az általa adott utasításnak a pusztá tényét is rögzítik. Így az utasított ügyész által jogellenesnek vélt vagy a szakmai elveivel összeférhetetlen utasítás nyoma nem marad fenn. Végző soron úgy tűnik majd, mintha az utasított ügyész saját belső szakmai meggyőződéséből jutott volna az utasítás szerinti eredményre. Éppen a nagyfokú centralizáció következményeinek ellensúlyozása érdekében lenne jelentősége annak, hogy a hivatali felsőség döntéseinek kiadására mindig számon kérhető és utóbb ellenőrizhető formában, vagyis írásban kerüljön sor. Ennek kérelmezését az alávetett, tulajdonképpen kiszolgáltatott ügyészre bízni igen kétséges megoldás. Vagyis az Újt. itt ismertetett rendelkezései nem elegendők ahhoz, hogy valódi szakmai autonómiát teremtsenek az ügyész számára. Nem hiába állapította meg *Király Tibor* lakonikus tömörséggel, hogy az ügyész függetlenségéről nem beszélhetünk.⁵⁷

Az egyes ügyészek függetlenségének ilyen mértékű hiánya azt jelzi, hogy a magyarországi ügyészségi szabályozás nincs maradéktalanul összhangban az erre a területre vonatkozó fontosabb nemzetközi dokumentumokkal. Az úgynevezett bordeaux-i nyilatkozat⁵⁸ hangsúlyozza, hogy a bírák mellett az ügyészeket is jellemeznie kell a tevékenységük gyakorlásához szükséges szakmai függetlenségnek⁵⁹ és hogy az ügyész a döntését függetlenül és autonóm módon kell hogy meghozza.⁶⁰ A bordeaux-i nyilatkozat kifejezetten rögzíti, hogy az ügyésznek adott utasítást írásba kell foglalni.⁶¹ Leszögezi, hogy az ügyészek szakmai függetlensége elengedhetetlen és nélkülözhetetlen szakmai feladataik ellátásához, hangsúlyozza továbbá, hogy az egyes ügyészek függetlensége a tisztességes, elfogulatlan és hatékony igazságszolgáltatás lényeges garanciája.⁶² A bordeaux-i nyilatkozat az ügyész függetlenségét

egyenesen a jogállamtól elválaszthatatlannak és a bírót megillető szakmai függetlenséggel azonos jelentőségűnek tekinti.⁶³ Az alárendelt ügyész utasításteljesítési kötelezettsége nem egyedül a bordeaux-i nyilatkozat fényében tűnik visszásnak. Az ügynevezett budapesti irányelvek⁶⁴ is utal arra, hogy az ügyész a szakmai feladatai során a tényekre vonatkozó személyes meggyőződése alapján kell hogy döntést hozzon.⁶⁵ Az ügyészség működését szabályozó magyar jogszabályok azonban adósak maradtak annak a dilemmának az eldöntésével, hogy vajon az ügyész szakmai meggyőződése utasítható-e. A feszítő ellentmondást éppen az alárendelt ügyésznek adott utasítás és főként az ennek való jogszerű ellenszegülés garanciáinak jobb kidolgozása oldhatná fel.

A legfőbb ügyész szervezetrányítási jogai között sajátos helyet foglalnak el az Útv. 8. § (3) bekezdése alapján kiadott normatív utasítások. Ezek közjogi szervezetszabályozó eszközök⁶⁶, amelyek kizárólag az utasítással érintett szervezeten belüli jogviszonyokat érinthetik. A polgárookra, illetve a Magyarország területén tartózkodó személyekre általánosan kötelező magatartási szabályt nem állapíthatnak meg. A szervezet vezetője által adott, a vezetés alá tartozó személyekre kötelező utasítás a vezetés és irányítás természetes eszköze, ez önmagában semmilyen problémát nem jelent. Sőt, bajt éppen az okozna, hogy ha a vezetésre, irányításra kötelezett személy nem volna e feladata ellátásához szükséges eszközök birtokában. A legfőbb ügyész által kiadott normatív utasításokkal az a probléma, hogy egy részük az ügyészek szakmai alapfeladatait határozza meg. Ilyen például az ügynevezett nyomozás-felügyeleti alaputasítás⁶⁷, a büntetőbíróóság előtti ügyészi tevékenységről szóló utasítás⁶⁸, valamint az ügynevezett fiataloké⁶⁹. Ezek a normatív utasítások az ügyészek számára a szakmai feladatok ellátását általános jelleggel határozzák meg és a gyakorlatban egyfajta „sorvezető” szerepet töltenek be. Egyes rendelkezéseik közvetlenül is befolyásolhatják, hogy az adott ügy érintettjeinek a jogai érvényesülnek-e. Ilyen a hatása például a nyomozás-felügyeleti alaputasításban szabályozott fokozott ügyészi felügyeletnek, vagy a büntetőbíróóság előtti ügyészi tevékenységről szóló utasításban a vádelejtés feltételeiről írottaknak. A legfőbb ügyész normatív utasításaiban írt egyes rendelkezések gyakran feltűnnek az ügyész által a jogorvoslati kérelmek elbírálása vagy a nyomozás megszüntetése, a feljelentés elutasítása tárgyában hozott határozatokban mint a döntést megalapozó szabályok. Vagyis a legfőbb ügyész pusztán szervezetrányító jogkörében eljárva, a jogalkotásra vonatkozó garanciális, mindenképp a nyilvánosságára vonatkozó szabályok mellőzésével olyan normákat alkot,

amelyek az ügyészség eljárásaiban részes személyek jogait közvetlenül befolyásolják. Ebben a körben a normatív utasítások felülvizsgálata és azok közvetlen hatállyal bírói rendelkezéseinek jogszabályként történő kiadása szükséges és indokolt.

Külső jogorvoslattal nem támadható ügyészi döntések

Vádemelés esetén az ügyész további ténykedése a bíróság előtt zajlik, hiszen a büntetőperben értelemszerűen félként és nem az ügy uraként vesz részt. Ezzel szemben a vádemeléssel nem járó döntések végső soron kizárólag a legfőbb ügyész rendelkezése alatt állnak. Az ilyen, a nyomozás megszüntetését vagy éppen elrendelésének hiányát előidéző döntések csak az ügyészségen belüli jogorvoslati fórumokon sérelmezhetők.⁷⁰ A vád bírósági elbírálásának is gátat vethet az ügyész, hiszen dönthet úgy, hogy a vádat elejti, ez esetben a bíróság eljárása – a pótmagánvádló általi vádképviselet esetét leszámítva – befejeződik.⁷¹ A vádelejtésre vonatkozó döntés pedig nemcsak hogy külső kontroll nélkül hozható meg, de ellene még az ügyészi szervezeten belüli jogorvoslat sem áll rendelkezésre.

Axióma, hogy a bíróság csak vád alapján, azaz csak az elé vitt ügyben dönt. A kérdés ezért sokkal inkább az, hogy van-e arra vonatkozó alanyi jog, hogy valakinek az ügyében bíróság és ne más igazságszolgáltató szerv vagy fórum döntsön. A tisztességes eljáráshoz való jog mindenekelőtt tisztességes tárgyaláshoz való jogot jelent. A megvádolt személynek arra vonatkozó jogát írja körül, hogy az ellene emelt vádról a független bíróság ésszerű időn belül, fő szabályként nyilvános eljárásban és az alapvető szabadságjogok tiszteletben tartásával hozzon érdemi döntést.⁷² A tisztességes eljáráshoz való jogból tehát nem lehet levezetni az ügyész arra vonatkozó kötelezettségét, hogy minden elé vitt ügyben a bíróság döntését kérje. Így például a minima nun curat praetor elvből az következik, hogy a terheltnek sincsen alanyi joga arra, hogy büntetőjogi felelősségének a hiányát a bíróság felmentő ítéletben állapítsa meg.⁷³ Ugyanígy a sértettnek sincsen alanyi joga arra, hogy a sérelmére elkövetett bűncselekmény ügyében az ügyész vádat emeljen, sőt, arra sincsen alanyi joga, hogy a sérelmére elkövetett cselekményt az ügyész kinyomozza.⁷⁴ Közvéderre üldözendő bűncselekmény miatt indult eljárásban továbbá a sértettnek fellebbezési joga sincsen, hiszen ez ellentétes lenne a közvád monopólium körében az ügyészt megillető rendelkezés jogával. A legalitás elvéből mindössze annyi következik, hogy ha bűncselekmény jut az

ügyész tudomására, indítson nyomozást.⁷⁵ Az azonban már az ügyész szakmai mérlegelésén múlik, hogy az eléje tárt cselekményt bűncselekménynek tekinti-e, vagy a bűncselekmény hiányát állapítja-e meg.⁷⁶ Az más kérdés, hogy – amint ezt az imént kifejtettük – az ügyész e szakmai meggyőződése korlátlanul utasítható. Mindenesetre az ügyész sem a nemzetközi jog kötelező szabályát, sem általánosan elismert jogelvet nem sért akkor, amikor negatív tartalmú érdemi döntést hoz.

Amint már bemutattuk, az ügyész nem gyakorolhatja szabadon ezt a mérlegelési jogot, hiszen követnie kell a felettes ügyésztől, adott esetben a legfőbb ügyésztől kapott utasítást. Okkal és joggal sérelmezhető döntés azonban utasítás hiányában is születhet. Az ügyészség negatív tartalmú érdemi döntései elleni külső jogorvoslat lehetőségét nem a döntést jegyző ügyész alávettsége miatt, hanem önmagáért szükséges megteremteni. Megfelelő megoldás lehet a Németországban bevált ügynevezett vádemelés kikényszerítésére irányuló eljárás.⁷⁷ Ennek az eljárásnak az a lényege, hogy a sértett, ha az ügyész nem emel vádat a sérelmére elkövetett bűncselekmény miatt, a bíróságra panaszt terjeszthet elő a nyomozást megszüntető ügyészi döntés ellen. Fontos, hogy ezt a panaszt a felső bíróság⁷⁸ bírálja el, vagyis nem az a bíróság, amelyik egyébként az adott bűncselekmény miatt emelt vád alapján az ügy érdemében döntene. Vagyis a Németországban is érvényesülő legalitási principium korrekciójára irányuló jogi megoldás nem idéz elő olyan helyzetet, hogy a cselekmény elbírálására hatáskörrel felruházott bíróság maga dönthetne az általa tárgyalni akart ügyben a vádemelés elrendeléséről. Ha a felső bíróság a vádemelés kikényszerítésére irányuló kérelem alapján akként dönt, hogy az elé vitt ügyben vádemelésnek van helye, e döntése kötelező az ügyészségre, vagyis ilyen esetben az ügyész köteles vádat emelni. Ennek a vádnak a sorsáról az adott ügyben egyébként hatáskörrel és illetékességgel felruházott bíróság dönt. A vádemelést kikényszerítő felső bírósági döntés nem foglal állást a megvádolandó személy bűnössége kérdésében. Csak annyit ír elő, hogy meghatározott személy ellen vádat kell emelni, erről a bíróságnak kell érdemben döntenie. A kikényszerített vádemelés természetesen akár a vádlott felmentéséhez is vezethet.

Javaslatként tehát azt fogalmazzuk meg, hogy a magyar büntetőeljárás jog is vezesse be a jelenleg külső jogorvoslattal nem támadható és az ügy érdemére vonatkozó negatív ügyészi döntésekkel szembeni bírói kontroll lehetőségét. Ez a jogintézmény megfelelné a bordeaux-i nyilatkozatnak is, amely jelentőséget tulajdonít annak, hogy az ügyész azon döntése ellen, miszerint adott ügyet nem visz a bíróság elé, rendelkezésre álljon a bírói jogorvoslat

lehetősége.⁷⁹ Ennek az intézménynek az lenne a rendeltetése, hogy ha az ügyész elutasítja a feljelentést, megszünteti a nyomozást, mellőzi a vádemelést vagy elejti a vádat, az ügyészségen belül igénybe vehető jogorvoslat eredménytelen kimerítése után – a vádemelés elejtése esetén jogorvoslat hiányában – az adott cselekmény, illetve bűncselekmény sértettje kérhesse a felsőbb bírói fórumtól ennek az ügyési döntésnek a felülvizsgálatát. Annak érdekében, hogy a vádemelés kikényszerítése tárgyában ne az adott ügyben vádemelés esetén egyébként eljárni jogosult bíróság hozzon döntést, az itt írt felülvizsgálatra a Kúria, illetve egyes esetekben az ítélőtáblák mutatkoznak megfelelő bírói fórumnak. Hogy a vádemelés kikényszerítésére javasolt eljárás ne jusson a pótmagánvád sorsára, a feljelentőt arra az esetre is fel kell jogosítani ennek a jogorvoslati lehetőségnek az igénybevételére, ha nem sértette az általa feljelentett (bűn)cselekménynek. Ez megoldást jelentene mindazon bűncselekmények esetében is, amelyeknek nincsen egyedileg azonosítható sértettjük, így egyebek között a korrupciós bűncselekmények tekintetében is kialakulna a vádkorrekció lehetősége. A nem sértett személy feljogosítása a vádemelés kikényszerítésének kezdeményezésére nem sérti a közvád monopóliumát, hiszen ez a jogosultság önmagában nem eredményez e személy részére az ügygel való rendelkezési jogot. Ha a jogorvoslati beadványt elbíró felsőbb bíróság végül az ügyési tétlenséget tekinti megalapozottnak, nem kerül sor az ügy érdemében bírósági eljárásra. A vádemelés kikényszerítésére irányuló eljárás jobban érvényre juttatná az ügyészségi eljárásra vonatkozó ENSZ-irányelvek⁸⁰ azon ajánlását, hogy az ügyészség fokozott figyelmet kell hogy szenteljen a közhivatal viselők által elkövetett és különösen a korrupciós bűncselekmények üldözésének.⁸¹

Ügyészé válás, szakmai karrier

A szigorú hierarchia és a szervezeti függetlenségből adódóan a külső kontrollok szinte teljes hiánya miatt nagy a jelentősége az ügyészé válás kiválasztási, képzési és előmeneteli rendszerének. Ezen a területen a legfőbb ügyésznek, mondhatni, teljes a diszkréciója. Általános jelleggel igaz, hogy a legfőbb ügyésznek rendkívül nagy az ügyési szervezetre gyakorolt befolyása, döntéseit igen kiterjedt „mozgásszabadság” birtokában hozza meg. Amíg azonban a büntetőjogi szakmai döntések legalább részben külső, bírói kontroll alatt állnak, addig az ügyési szervezet igazgatása terén jóformán semmi sem köti a legfőbb ügyész kezét.

Érdemes arra is emlékeztetni, hogy korábban a legfőbb ügyész és helyettesei esetében nem volt alkalmazási feltétel az, hogy e tisztségük elnyerését megelőzően már határozatlan időre kinevezett ügyésszéként működjenek. Az ezt előíró szabály⁸² körültekintő és óvatos megítélést igényel. Egyrészt ez a rendelkezés elvileg kizárja a politikai kinevezettek legfőbb ügyésszé, legfőbb-ügyész-helyettesé emelését. Ugyanakkor azt is megakadályozza, hogy az ügyészi szervezet csúcsvezetőinek személyében vérfrissítés érkezzen a szervezetbe. Ez a szabály a legfőbb ügyészi mandátum kilenc évre növelésével egyidejűleg lépett életbe. Amint már jeleztük, a legfőbb ügyész megválasztására vonatkozó szabályok nem garantálják, hogy a legfőbb ügyészi tisztség keletkezése politikai befolyástól mentes legyen. A mozaikok összeolvasása olyan narratívát is alátámaszthat, miszerint a legfőbb ügyész, élve rendkívül kiterjedt és senki által nem kontrollált személyzetpolitikai jogosítványával, az ügyészi szervezetet mintegy a saját képére formálhatja. Így gondoskodhat arról, hogy csak az ügyészség szervezeti és szakmai kultúráját elfogadó személyek válhassanak ügyészségi alkalmazottakká. Ezáltal a határozatlan időre kinevezett ügyészek között a jövőben sem lesz olyan szakember, aki legfőbb ügyésszé megválasztva oldani akarná a legfőbb ügyész monolitikus hatalmának negatív következményeit. Az ügyészség, hasonlóan bármely más hierarchizált és centralizált hivatásrendhez, meglehetősen konzervatív, nehezen változó szervezet. Annak megakadályozása, hogy az ügyészi szervezeten kívülről érkező szakember töltsen be a legfőbb ügyész tisztségét, tovább merevíti a kasztszerű szervezetre jellemző, amúgy is elzárkózó kultúráját.

A legfőbb ügyész személyzeti jogkörei közül különösen kritikusnak tűnik az ügyészek és az egyes ügyészségi vezetők kinevezésére és felmentésére vonatkozó jog. A legfőbb ügyész a saját helyettesei kivételével valamennyi ügyészt maga nevezi ki⁸³, helyetteseinek személyére pedig maga tesz javaslatot az államfőnek.⁸⁴ Bár az Újt. általánossá teszi az ügyészi állások pályázati rendszerben történő betöltését⁸⁵, a legfőbb ügyésznek meglehetősen nagy szabadsága van a tekintetben, hogy eltérjen a pályázatok elbírálásakor kialakított sorrendtől. Problémás, hogy az ügyészi tanács ebben a tekintetben csak véleményadó fórum, a legfőbb ügyész azonban nemcsak hogy nincsen kötve a tanács véleményéhez, de annak figyelmen kívül hagyását még csak meg sem kell indokolnia.⁸⁶ Ráadásul a határozatlan időre történő ügyészi kinevezés esetén a legfőbb ügyész egyedül, az ügyészi tanács véleményének kikérése nélkül határoz. A legfőbb ügyész bármely ügyészségi vezető (igazgatási vezető) kinevezését bármikor, indoklás nélkül visszavonhatja.⁸⁷ E döntése előtt is csak meg kell ismernie az ügyészi tanács véleményét, de nincsen köt-

ve hozzá, és indokolást sem kell adnia. Helyetteseinek felmentését a legfőbb ügyész bármikor kezdeményezheti a köztársasági elnöknél, indokolnia ezt a döntését sem kell.⁸⁸

Az ügyészségi alkalmazottak kiválasztásában a legfőbb ügyészt megillető ilyen mértékű diszkréció igen kockázatos. Ezt a kockázatot a velencei bizottság is észrevételezte véleményében. A vélemény 44–51. pontjai e kockázat ellensúlyozására azt javasolják, hogy külső, nem ügyészségi dolgozók mintegy a társadalmat képviselve kapjanak beleszólási lehetőséget abba, hogy ki válhat ügyésszé. Ezzel összefüggésben hangsúlyozzuk, hogy szerintünk az ügyészség vezetőjének és nem másnak a felelőssége, hogy megítélje, kivel tud és akar együtt dolgozni. Ezt a felelősséget nem lehet elvitatni a kinevezési jogkör gyakorlójától. Ezért az ügyészi kinevezésekbe beleszólásra feljogosított külső személyek nem vonhatják magukhoz az ügyészi kinevezés jogkörét, hiszen később nem ők felelnek a javaslatukra kinevezett ügyész szakmai munkájáért. Helyesnek tartjuk azt, ha az ügyészi tanács munkájába külső szakembereket is bevonnak, de a külső tagok ne szerezhessenek számszerű többséget. A legfőbb ügyész pedig legyen kötve az ügyészi tanács által a pályázatok elbírálása során kialakított sorrendhez. Természetesen az ügyészi tanácsot sem érdemes vétőjoggal felruházni, ezért a döntései csak fő szabályként kell hogy kössék a kinevezési jogkör gyakorlóját. Vagyis kivételes esetben a legfőbb ügyész eltérhetne az ügyészi tanács véleményétől, de e döntését részletesen kellene indokolnia. Továbbá az is fontos, hogy ne csak az ügyészségi személyzeti döntések eredménye legyen nyilvános, hanem az ügyészi tanács által kialakított sorrend, az ettől eltérő kinevezés, döntés esetén pedig ennek indokai is bekerüljenek az ügyészség hivatalos lapjába.

Javasoljuk azt is, hogy a legfőbb ügyész más személyzetpolitikai döntéseit is köteles legyen indokolni, például a vezetői kinevezések, megbízatások visszavonását, helyettesei felmentésének kezdeményezését, az ügyészi tanács tagjának felmentését.⁸⁹ Az indokolási kötelezettség előírása azonban még nem elegendő. A vezetői kinevezéseket érintő döntések körében is kötőerővel kell felruházni az ügyészi tanács véleményét. Annak érdekében, hogy a legfőbb ügyész a kivételesség alkalmazásával se bírálhassa felül az ügyészi tanács által kialakított pályázati sorrendet, a kivételeket jogszabálynak kell meghatározni. Az ügyészi tanácsokat nemcsak az ügyészi, hanem a vezetői pályázatok elbírálásakor is külső tagokkal kell megerősíteni. Főként a vezetői pályázatok értékelése körében lehet jelentősége annak, ha a többi jogász hivatásrend, illetve a jogtudomány képviselőinek beleszólása is engedélye-

zett az értékelés folyamán. A döntések közlőnyilvánossága ebben a körben is elengedhetetlen.

Szintén lényeges személyzetpolitikai jogkör az ügyészek áthelyezése, az úgynevezett kirendelés. Az Újt. értelmében az ügyészt háromévenként legfeljebb egyévi időre akár a hozzájárulása nélkül is át lehet helyezni a szolgálati helyével azonos megyében lévő más ügyészségi szervhez.⁹⁰ E döntés során az ügyészség érdeke számít, az ügyész méltányolható érdekét csak figyelembe kell venni. A törvény azonban hallgat arról, hogy ki és miként oldja fel az ügyészség szervezeti érdeke és az ügyész méltányolható érdeke közötti konfliktust. A szövegezés ugyanakkor nem hagy afelől kétséget, hogy az ügyészi szervezet érdeke előbbre való. A bordeaux-i nyilatkozat is kiemeli, hogy az ügyészek áthelyezéssel kapcsolatos védettsége függetlenségük jelentős összetevője.⁹¹ Ennek ellentmond, hogy az ügyész kirendelésére vonatkozó döntés annak jelen formájában akár fegyelmezésre is alkalmat adhat. Ezért indokolt, hogy az áthelyezésre vonatkozó döntést a törvény szigorúbb keretek közé szorítsa, a döntéshozót a döntés részletes indokolására kötelezze és teremtsen meg az áthelyezéssel érintett ügyész számára a hatékony jogorvoslat lehetőségét. Az ügyészi tanács bevonása ebbe a döntési folyamatba szintén indokolt. Az is kérdéses, hogy a kiegyenlített ügyterhelés (az egy ügyészre jutó ügyek számának csökkentése), illetve az egyes ügyészek szakmai fejlődése érdekében tényleg szükséges-e akár egyévi időre szóló áthelyezés. Amint más személyügyi döntések esetében, ebben a körben is szükséges a döntések és indokaik nyilvánosságra hozatala az *Ügyészségi Közlönyben*.

Az ügyészi állások betöltése és a munkavégzés körében problémákat okoz a minősítés is. Bár az Újt. viszonylag gyakori minősítési rendszert vezet be⁹², csak az alkalmatlan minősítéshez fűz jogkövetkezményt. Vagyis a minősítés meghatározott szintje nem feltétele annak, hogy az ügyész megőrizhesse az állását, illetve hogy vezetői kinevezést szerezzen. Személyzeti döntések tekintetében a törvény a minősítés oldaláról nézve sem korlátozza a legfőbb ügyész rendelkezési jogát. Ez ellentmond egyrészt a bordeaux-i nyilatkozatnak, amely legalább az ügyészség igazgatási vezetői esetében szükségesnek tartja a kinevezést megelőző vezetői képzés sikeres elvégzését.⁹³ Az ügyészek nemzetközi egyesületének ajánlása⁹⁴ is kiemeli, hogy az ügyészi előmenetelnek objektív körülményeken kell alapulnia, ezek között megkerülhetetlen a szükséges képzés megszerzése. A minősítések körében az a minimumkövetelmény, hogy kinevezési joga gyakorlásakor a legfőbb ügyész ne térhesen el az ügyészi tanács által kialakított bírálati sorrendtől a tanács által javasoltnál gyengébb minősítésű személy javára. További ésszerű követelmény,

hogy vezető, magasabb vezető csak kellően kiemelkedő szakmai színvonalról tanúszkodó minősítésű ügyész lehessen. E követelményt nemcsak a kinevezés pillanatában, hanem a vezetői, magasabb vezetői megbízatás teljes tartamában érvényesíteni kell.

Az ügyészi szervezet vezetése tekintetében az Ütv. ad igen kiterjedt jogosultságot a legfőbb ügyész kezébe, hiszen kijelenti, hogy az ügyészségi szervezetet a legfőbb ügyész utasítások kiadásával szabályozza.⁹⁵ A legfőbb ügyész tehát egyedi döntésével maga határozhatja meg azt is, hogy milyen területi illetékességgel és hatáskörrel működjön az ügyészi szervezeti egység, vagyis teljes körű szervezetalakító jogosultsága is van. Korábban a köztársasági elnököt illette meg az ügyészi szerv alakításának a joga, e jogát a legfőbb ügyész előterjesztése alapján gyakorolta⁹⁶, ám ezt a jogot egy 2006-os törvénymódosítás a legfőbb ügyészre ruházta.⁹⁷ Korrupció elleni civil szervezetként ebben a körben annak tulajdonítunk kiemelt jelentőséget, hogy közhatalommal való visszaélést és kiemelt korrupciós ügyeket kivizsgálni hivatott ügyészi szervezetet ne lehessen egyetlen mozdulattal megszüntetni, illetve a megszüntetéssel felérő mértékben és módon „átszervezni”. Ezért bár indokolt, hogy az ügyészség területi, illetve hatásköri-illetékességi beosztását ne saját maga alakítsa ki, az mégis fontos szempont, hogy bármely hatalmi tényező kap is erre felhatalmazást, a jogait ne gyakorolhassa kontroll nélkül. Ezért nem tudjuk teljes nyugalommal azt javasolni, hogy az ügyészség területi beosztásáról és szerveiről törvény rendelkezzen. Az ügyészi tanácsok személyzetpolitikai jogkörök tekintetében történő megerősítésének mintájára ebben a körben is jó megoldás lehet, ha más jogász hivatásrendek és a jogtudomány képviselői is beleszólást kapnak abba, hogy mely és milyen feladatokat ellátó ügyészségi szervezetek működjenek.

Összegzés

A jelen tanulmány elkészítésével nem volt célunk állást foglalni abban, hogy milyen alkotmányos modell szerint működjön az ügyészség Magyarországon. Arra akartunk rámutatni, hogy bármelyik megoldás valósuljon is meg, meg kell teremteni az elszámoltathatóság garanciális feltételeit. Az átlátható és számon kérhető ügyészi működés ugyanis nem modelltől függő, az rendszert azon múlik, hogy az ügyészségi szervezet birtokolja-e a más államhatalmi, illetve igazságszolgáltatási tényezők által nem kontrollált döntéshozatal lehetőségét.

Megállapítottuk, hogy a jelenlegi magyar ügyészségi modell számos kockázati tényezőt rejt magában. A hatályos jog szabályai értelmében az ügyészség egyedi bűnügyekben végérvényesen megakadályozhatja a nyomozás lefolytatását és a bíróság eljárását, illetve érdemi döntéshozatalát. A felettes ügyészek korlátlan utasításadási joga, az írásbeliség hiányának lehetősége és az egyedi ügyek eljáró ügyésztől történő elvonása jelentős mértékben kikezdi az egyes ügyészek függetlenségét, szakmai autonómiáját. A legfőbb ügyész kiterjedt személyzetszervezési jogkörei, ezen a téren az indokolási kötelezettség teljes hiánya nem garantálja, hogy tényleg a megfelelő emberek kerülnek ügyészi állásokba és/vagy kapnak vezetői megbízatást. Mint ahogyan arra sincsen garancia, hogy csak az érdemtelenek és alkalmatlanok vesztik el a vezetői munkakörüket, és ha ilyen személy megbízatását vonják vissza, annak ténylegesen a szakmai alkalmatlanság az oka.

Javasoljuk ezért az ügyészségre vonatkozó joganyag jelen írásban foglaltakra figyelemmel történő újragondolását és az általunk megállapított kockázati tényezőket kiküszöbölő új szabályozás kidolgozását.

LÁBJEGYZETEK

- 1 http://www.transparency.hu/KORRUPCIOELLENES_KORMANYZATI_INTEZKEDESEK
- 2 A legfőbb ügyész országgyűlési beszámolója az ügyészség 2011. évi tevékenységéről, (J/6851), 60. o.
- 3 Uo. 10.
- 4 Uo. 60. o.
- 5 Uo. 61. o.
- 6 A legfőbb ügyész országgyűlési beszámolója az ügyészség 2012. évi tevékenységéről, (J/10648), 76. o.
- 7 http://korrupciomegelozes.kormany.hu/download/c/fc/50000/alairt_nyilatkozat.pdf
- 8 Az egyes törvényeknek az alaptörvény negyedik módosításával összefüggő módosításáról szóló 2013. évi CXXXI. törvény – amelyet az Országgyűlés 2013. július 5-én fogadott el – eltörölte a bírósági igazgatás vezetőjének ügynevezett ügyáthelyezési jogát. Ez az írás a továbbiakban nem foglalkozik a bírósági ügyek áthelyezésének kérdésével, ezért tartózkodik az e témában született számos állásfoglalás ismertetésétől.
- 9 Az egyes törvényeknek a bíróságok hatékony működését és a bírósági eljárások gyorsítását szolgáló módosításáról szóló 2010. évi CLXXXIII. törvény 2011. szeptember 1-jei hatállyal megszüntette a fiatalkorú elkövetők ügyében ítélkező bíróságok speciális illetékességére vonatkozó szabályokat. Ezt az esetet az igazságszolgáltatást érintő számos radikális változás egyikének pusztá példaként említjük és a továbbiakban nem foglalkozunk a juvenális kriminalitással.
- 10 E vita összegzéseként lásd Hack Péter: Az ügyészség, a velünk élő múlt. Beszélő, 2005. december 20. <http://beszelo.c3.hu/cikkek/az-uegyeszseg-a-veluenk-elo-mult>; Somos András: Ügyészségi törvénycsomag: Alárendelő szerkezet. Magyar Narancs, 1998. augusztus 27. http://magyarnarancs.hu/belpol/ugyeszsegi_torvenycsomag_alarendelo_szerkezet-62008
- 11 http://mszp.hu/hirek/zarokozlemen_y_jogallamisag_es_a_demokracia_helyreallitasarol_folytatott_targyalassorozatrol
- 12 A királyi ügyészségről szóló 1871. évi XXXIII. törvény cikk I. fejezete. Megjegyzendő, hogy a koro-
naugyész állása e törvény cikk 28. paragrafusában értelmében betöltetlen maradt egészen a bűnvádi per-

- rendtartásról szóló 1896. évi XXXIII. törvény cikk hatálybalépéséig. Ennek következtében a méltán elismert Kozma Sándor 1871 és 1896 között pesti királyi ügyészként látta el a törvény által a korona-ügyészhöz utalt közzádói feladatokat.
- 13 A Magyar Népköztársaság ügyészségéről szóló 1953. évi 13. törvényerejű rendelet. Megjegyzendő, hogy a Magyar Népköztársaság alkotmányáról szóló 1949. évi XX. törvény VII. fejezete már bevezette a végrehajtott hatalomtól független ügyészi szervezetre vonatkozó alapvető szabályokat. Ügyészi körökben máig vita tárgyát képezi, hogy a szovjet ügyészségi modellre történő tényleges áttérés 1953–1954 folyamán vajon a jogi önkény további kiterjesztésének az eszköze volt-e, avagy éppen ellenkezőleg, az úgynevezett „új szakasz” politikájának a részeként éppen a törvényesség megerősítését célzó intézkedésként került-e erre sor.
- 14 A rendszerváltoztatás után először 1992-ben készült törvénytervezet az ügyészség kormány alá rendeléséről, később az első Orbán-kormány idején újra határozottan felmerült ez a lehetőség.
- 15 Ezen mit sem változtat az, hogy újabban az úgynevezett ellenzéki kerekasztal vetette fel az ügyészség kormány alá rendelésének a gondolatát. A kormány alá rendelné az ügyészséget az ellenzéki kerekasztal. HVG.hu, 2013. január 23.
http://hvg.hu/itthon/20130123_A_kormany_alra_rendelne_az_ugyesseget_az
- 16 Beszélgetés dr. Kovács Tamás legfőbb ügyéssel. Ügyészek Lapja, 2006/6., 63–65. o.
- 17 Alaptörvény 15. cikk (1) bek. A korábbi alkotmány 35. § (1) bekezdés a) pontja ennél konkrétan fogalmazott, kifejezetten utalva a kormány általános jogvédelmi feladataira.
- 18 Alaptörvény 46. cikk (1) bek.
- 19 1214/B/1990. AB határozat, ABH 1995/571.
- 20 Az Alkotmánybíróság természetesen számos tételes anyagi és eljárási büntető jogszabályt megsemmisített az elmúlt bő két évtizedben. Ezeket azonban nem tekintjük maradéktalanul a kormányzat büntetőpolitikai cselekvési szabadsága korlátozásának. Kizárólag azok az alkotmánybírósági döntések sorolhatók ebbe a körbe, amelyek az adott kormány társadalom felfogásának lényegét kifejező büntető jogszabályt érintenek. Jelenleg ebben a megközelítésben a kormány büntetőpolitikai cselekvési szabadsága kiterjed egyebek mellett a tizennyolc évesnél fiatalabbak szabadság megvonásának a kilátásba helyezésére abban az esetben is, amikor az általuk elkövetett cselekmény csak szabálysértést valósít meg. Minden jel szerint e cselekvési szabadság körébe tartozik a büntetőjogi büntethetőség alsó életkori határának az elkövető tizenkettedik életévére történő leszállítása anélkül, hogy a jogalkotó ezen párhuzamosan gondoskodna az ebbe az életkori klaszterbe tartozó elkövetők nem represszív büntetőjogi kezelésének eszközeiről. Az elítélt élete végéig tartó, úgynevezett tényleges életfogytiglani szabadságvesztés is mindenekelőtt világnézeti kérdés, amely nincsen tekintettel a büntetőjog társadalmi rendeltetésére és e szankció várható hasznosságára. Megmaradása a jogrendszerben jelzi, hogy alkotmányos szempontból ez is a kormányzat büntetőpolitikai cselekvési szabadságának a területére esik. Minden bizonnyal szűkebbre szabta azonban a kormányzat büntetőpolitikai cselekvési szabadságát a kábítószeres kriminalizálása terén az elterelést széles körben alkalmazni rendelő büntető jogszabályok többségét alkotmányellenesnek ítéltő 54/2004. (XII. 13.) AB határozat. Az utóbbi időben egyedül az úgynevezett hajléktalanság szabálysértési tényállása esetében vonta szűkebbre az Alkotmánybíróság a kormány büntetőpolitikájának a hatókörét, ám időközben az alaptörvény negyedik módosítása felülírta a 38/2012. (XI. 14.) AB határozatot. A szabálysértésekről, a szabálysértési eljárásról és a szabálysértési nyilvántartási rendszerről szóló 2012. évi II. törvénynek és a kereskedelemről szóló 2005. évi CLXIV. törvénynek az Alaptörvény negyedik módosításával összefüggő módosításáról szóló 2013. évi CXLIX. törvény újrakriminalizálta a hajléktalanságot.
- 21 Alaptörvény 29. cikk (1) bek.
- 22 Az igazságügyi kormányzat, illetve az ekkor hivatalban lévő kormány parlamenti többsége és az ügyészség közötti „szakmai nézetkülönbség” létere lehet következtetni egyebek mellett a Pótlak Péter akkori legfőbb ügyészhez 2003–2004-ben dömpingszerűen intézett kormánypárti interpellációkra adott válaszok rendszeres parlamenti leszavazásából.

- 23 Erre példa az úgynevezett Kaya Ibrahim- és Jozsip Tot-ügy, amely feltehetően „cégfantomizálással” elkövetett közokirat-hamisításnak lenne minősíthető, vádemelésre azonban nem került sor.
- 24 Ettől nem függetlenül a rendészeti kormányzat az egyes szabálysértésekről szóló 218/1999. (XII. 28.) kormányrendelet 10/C §-ában szabálysértésként rendelte büntetni a felosztatot társadalmi szervezet tevékenységében való részvételt. Ehhez hasonlóan részben a „gárdajelenségekkel” is összefüggött a közösség tagja elleni erőszak elnevezésű új gyűlölet-bűncselekmény tényállás megalkotása, amelyet a közrend, valamint az igazságszolgáltatás működésének védelme érdekében szükséges egyes törvénymódosításokról 2008. évi LXXIX. törvény iktatott a büntető törvénykönyvbe. A kormányzati szándék akkor igen nehezen találta meg a jogérvényesítés útját, aminek köze lehetett ahhoz, hogy a jogalkotó sorozatban és rapid jelleggel módosította az új szabálysértési tényállást és a közösség tagja elleni erőszak büntetőtényállása is többször módosult.
- 25 Az akkori budapesti főpolgármesterre dobott tojások ügyében lásd: Ügyészség: becstelletsértő és jogellenes a tojásdobálás. HVG.hu, 2008. július 30. http://hvg.hu/itthon/20080730_tojásdobalas_ugyeszseg. A melegek jogaiért tüntetőik megdobálása tárgyában lásd: Kovács Áron: A Legfelsőbb Bíróság szerint büntethető a tojásdobálás. [origo], 2008. szeptember 30. <http://www.origo.hu/itthon/20080930-buncselekmény-lehet-a-tojásdobálás-mondta-ki-a-legfelsobb-birosag.html>. Érdeemes emlékeztetni arra, hogy a Legfelsőbb Bíróság ekkor kifejtette, hogy erőszakos magatartásnak minősül a más személyre gyakorolt támadó jellegű fizikai ráhatás is, abban az esetben is, ha az nem alkalmas testi sérülés okozására. Az elmaradó vádemelések miatt a jogalkotó a 2008. évi LXXIX. törvénnyel ezt a jogi állásfoglalást több egyébként személy elleni erőszakkal megvalósított bűncselekmény tényállásába mint értelmező rendelkezést helyezte el.
- 26 Erre példa a 2009. évi LXXXIII. törvény, amely a büntetőeljárásáról szóló 1998. évi XIX. törvény (Be.) 165/A §-ában mintegy „törvényerőre emelte” az ügyészt a nyomozó hatóság által önállóan végzett nyomozás felügyelete során megillető egyik szokásos eszköz, az úgynevezett fokozott ügyészi felügyelet alkalmazási szabályait. A jogalkotó a fokozott ügyészi felügyelet lehetőségében az ügyészt megillető, a nyomozással való rendelkezésben már-már diszkrecionális jogosultságot eredményező eszközt látott.
- 27 A jelenleg hivatalban lévő kormány ügyészség iránti nagyobb bizalmának jeleként értékeljük például azt, hogy a fokozott ügyészi felügyelet szabályait a Be.-be emelő rendelkezést, amely szűkítette az ügyész nyomozás-felügyeleti eszköztárát, az új Országgyűlés egyik első törvényével (2010. évi CLXXXIII. törvény) hatályon kívül helyezte.
- 28 Érdeemes utalni ebben a körben az Igazságügyi Minisztériumnak alárendelten működő koronaügyészi szervezet tényleges felállításához vezető 1896. évi XXXIII. törvény által az ügyészi tétlenség korrekciós eszközként szánt pótmagánvád intézményére. Ennek indokait a korabeli jogirodalom akként összegezte, hogy az „a vádhatóság működésének kiegészítése végett szükséges [ha az ügyész] a politikai elvárásoknak való megfelelési kényszer, szakmai hozzá nem értés, képzetlenség, leterheltség, [vagy] ügyészi tévedés” miatt tétnel maradna. Balogh Jenő – Edvi Illés Károly – Vargha Ferenc: Bűnvádi Perrendtartás Magyarazata. Grill Károly Könyvkiadó Vállalata, Budapest, 1910, 313. o. idézi Belovics Ervin: A vád törvényessége. PPKÉ Habilitációs Füzetek, Budapest, 2012
- 29 1999 IAP (International Association of Prosecutors) Standards of Professional Responsibility and Statement of the Essential Duties and Rights of Prosecutors.
- 30 Ügyészek nemzetközi egyesületének ajánlása, 2. pont.
- 31 StAG. 29a. §. A hivatkozott szabályt ismerteti az osztrák szövetségi igazságügyi minisztérium honlapja is, kiemelve a miniszteriális utasítás adásának feltételeit. <http://www.justiz.gv.at/internet/html/default/8ab4a8422985dc30122a92877dc6347.de.html>
- 32 BBG 54. § (1) bek. 5. pont.
- 33 GVG 147. §
- 34 Die Ermittlungen des Generalbundesanwalts beim Bundesgerichtshof können wichtige Belange der inneren Sicherheit der Bundesrepublik Deutschland betreffen und nachhaltige Auswirkungen auf die

- außenpolitischen Beziehungen zu anderen Staaten zeitigen. Als „politischer Beamter“ hat der Generalbundesanwalt darauf Bedacht zu nehmen, dass die grundlegenden staatschutzspezifischen kriminalpolitischen Ansichten der Regierung im Rahmen der strafprozessualen Vorgaben und Handlungsspielräume in die Strafverfolgungstätigkeit einfließen und umgesetzt werden.
<http://www.generalbundesanwalt.de/de/stellung.php>
- 35 In der staatsanwaltschaftlichen Praxis spielt das Weisungsrecht des Behördenleiters allerdings keine nennenswerte Rolle. Lösungen werden in aller Regel konsensual gesucht und gefunden.
<http://www.generalbundesanwalt.de/de/stellung.php>
- 36 Lásd példának okáért a Be. 28. § (4) bekezdését és 165. §-át. Ezért tartottuk vitathatónak Kovács Tamás egykori legfőbb ügyész fentebb idézett megállapítását, hiszen az itt hivatkozott jogszabályhelyek aligha hagynak tényleges teret ahhoz, hogy a kormány a tőle független ügyészséggel szembenemve „orientálja a büntetőpolitikát” a neki alárendelt nyomozó hatóságok útján.
- 37 Lásd Útv. 3. § (2) bekezdésének második tagmondata [eredetileg az Alkotmánybíróság 3/2004. (II. 17.) AB határozat indokolásának 3.5.5 pontjában] és (3) bekezdése [eredetileg az Alkotmánybíróság 3/2004. (II. 17.) AB határozat rendelkező részének 3. pontjában].
- 38 Alaptörvény 29. cikk (4) bek.
- 39 Lásd Be. 2. §.
- 40 A vádemelés kikényszerítésére irányuló eljárásról mint vádkorrekctívumról később ejtünk szót.
- 41 Lásd 20/1986. NET határozat és 11/1974. NET határozat. Olyan, a jogállam kialakulását megelőzően kiadott szabályozókról van szó, amelyek tagadták a hatalommegosztás elvét. Erre utal, hogy a végrehajtott hatalomtól ma már független – a kérdéses NET-határozatok megszületésekor azonban még a hatalom egységének elvei szerint működő és pártirányítás alatt álló – bíróságok jogalkalmazásának, jogértelmezésének a kívánt irányaira nézve is erős megállapításokat fogalmaztak meg.
- 42 A Be. 53. § (1) bekezdése értelmében a sértett pótmagánvádlóként léphet fel, ha az ügyész vagy a nyomozó hatóság a feljelentést elutasította vagy a nyomozást megszüntette; az ügyész a vádemelést részben mellőzte; az ügyész a vádat eljettette; az ügyész a nyomozás eredményeként közzádra üldözendő bűncselekményt nem állapított meg, ezért nem emelt vádat, illetőleg a vád képviselőt – magánvádas eljárásban elrendelt nyomozás eredményeként – nem vette át; az ügyész a tárgyaláson a vádat azért ejtette el, mert megítélése szerint a bűncselekmény nem közzádra üldözendő.
- 43 Ez megfelel a pótmagánvád rendeltetéséről kibontakozott szakmai vita eredményének, lásd a 3/2004. BJE számú büntető jogegységi határozatot, valamint az azt megsemmisítő 42/2005. (XI. 14.) AB határozatot.
- 44 Lásd alaptörvény 29. cikk (4) bekezdés: a legfőbb ügyész kinevezi az ügyészeket.
- 45 Útv. 12. § (1) bek.; 13. § (1) bek.
- 46 Útv. 13. § (1) bek.
- 47 Alaptörvény 27. cikk (4) bek.
- 48 Lásd a bíróságok szervezetéről és igazgatásáról szóló 2011. évi CLXI. törvény módosított 63. §-át, amelynek értelmében az Országos Bírósági Hivatal elnökének az egyes bíróságok leterheltségére vonatkozó adatok alapján kellett döntenie meghatározott ügyek áthelyezéséről, továbbá e döntése ellen a Kúriához fellebbezés volt előterjeszhető. Itt kell megemlíteni azt, hogy az Országos Bírői Tanács a bíróságok leterheltség szerinti sorrendjét összeállította, amelyet figyelembe kellett venni az ügyek áthelyezésekor. Mindez azonban természetesen csak mérsékelt, de nem szüntette meg az Országos Bírósági Hivatal elnökét megillető ügyáthelyezési jog kockázatait, amelyek alapvetően a tisztességes eljárásból való jog sérelmét idézték elő. Az egyes törvényeknek az alaptörvény negyedik módosításával összefüggő módosításáról szóló 2013. évi CXXXI. törvény – a törvényalkotás során a törvényjavaslatához benyújtott T/10593/2. számú módosító indítványhoz kapcsolódó T/10593/18. számú módosító indítvány eredményeként – a maga egészében törölte az Országos Bírósági Hivatal elnökét megillető ügyáthelyezési jogosultságot.
- 49 Opinion No. 668/2012. Strasbourg, 19 June, 2012.

- 50 Uo. 32. pont.
51 Uo. 89.5. pont.
52 Újt. 53. § (1) bek.
53 Újt. 53. § (3) bek.
54 Újt. 53. § (4) bek.
55 Újt. 53. § (2) bek.
56 Újt. 53. § (5) bek.
57 Király Tibor: Büntetőeljárás jog. Osiris Kiadó, Budapest, 2000, 150. o.
58 Opinion No. 12 (2009) of the Consultative Council of European Judges, Opinion No. 4 (2009) of the Consultative Council of European Prosecutors on "Judges and Prosecutors in a Democratic Society" ("Bordeaux Declaration").
59 Bordeaux-i nyilatkozat 3. pont.
60 Bordeaux-i nyilatkozat 6. pont.
61 Bordeaux-i nyilatkozat 9. pont.
62 Bordeaux-i nyilatkozat 27. pont.
63 Bordeaux-i nyilatkozat 34., 36. pont.
64 Az ügyészek etikai kódexére vonatkozó európai irányelvek. Elfogadva az európai legfőbb ügyészek konferenciájának 6. tanácskozásán. Budapest, 2005. május 29–31.
65 Budapesti irányelvek II/d. pont.
66 A jogalkotásról szóló 2010. évi CXXX. törvény 23. § (4) bekezdés e) pont.
67 A védelőképzéssel, a nyomozás törvényessége feletti felügyelettel és a vádemeléssel kapcsolatos ügyési feladatokról szóló 11/2003. (ÜK. 7.) LÜ utasítás.
68 12/2013. (ÜK. 7.) LÜ utasítás.
69 A gyermek- és ifjúságvédelmi ügyési szakfeladatok ellátásáról szóló 9/2012. (II. 16.) LÜ utasítás.
70 A Be. alapján a vádemelésen kívül kizárólag olyan ügyész döntések esetében lehet a bíróság által elbírálandó jogorvoslattal élni, amely döntések nem az ügy érdemére vonatkoznak. A Be. 195. § (6) bekezdése értelmében a lefoglalás, a házkutatás és a motozás tárgyában hozott döntések elleni panasz ügyész általi elutasítását követően, illetve a csak a bíróság által lefoglalható dolgok, valamint a vallo-más megtagadására jogosult személynél lévő irat lefoglalása körében hozott ügyési döntések ellen lehet a bíróság által elbírálandó felülbírálati indítványt előterjeszteni. Vagyis ez a bírósági kontroll az ügy mikénti eldöntésének az érdemére nem hat közvetlenül.
71 Rádásképpen nem a vádlott felmentésével, hanem az eljárás védelejtés miatt történő megszüntetésével. Vagyis ez az eszköz alkalmas lehet akár arra is, hogy az ügyész a felmentésre álló büntetőügyben megakadályozza a valójában nem bűnös vádlott felmentését.
72 Lásd az Emberi jogok európai egyezményének 6. cikkét: „1. Mindenkinek joga van arra, hogy ügyét a törvény által létrehozott független és pártatlan bíróság tisztességesen nyilvánosan és ésszerű időn belül tárgyalja, és hozzon határozatot [...] az ellene felhozott büntetőjogi vádak megalapozottságát illetően.”
73 Bárd Károly: Emberi jogok és büntető igazságszolgáltatás Európában, a tisztességes eljárás büntető-ügyekben – emberjog-dogmatikai értekezés. Magyar Hivatalos Közlönykiadó, Budapest, 2007, 141. és köv. o.
74 Ezzel összefüggésben rámutatunk az Alkotmánybíróság 40/1993. (VI. 30.) AB határozatára, amely az 1973. évi büntetőeljárás törvényt értelmezve azt vizsgálta, hogy van-e a sértettnek arra vonatkozó alapvető (alkotmányos) joga, hogy a sérelmére elkövetett cselekmény miatt a büntetőjogi felelősséget bíróság bírálja el. A 40/1993. (VI. 30.) AB határozat kifejtette, hogy büntető igénye az államnak és nem az egyéneknek van, valamint a bűncselekmények a jogrend sérelmét jelentik és a büntetés jogát az állam gyakorolja. Ezért „a bűncselekmény sértettjének az elkövető megbüntetésével kapcsolatos kívánsága a büntetőigény érvényesítésében csak korlátozott mértékben játszik szerepet.” (ABH 1993, 288, 290.)

- 75 Ez következik az alaptörvény 29. cikk (1) bekezdéséből és az Ütv. ezt részletesebben kibontó 2. § (1) bekezdéséből.
- 76 Meglátásunk szerint ez következik a Be. nyomozás elrendelésére [Be. 170. § (2) bekezdés első mondata], a feljelentés elutasítására [Be. 174. § (1) bekezdés], a nyomozás megszüntetésére [Be. 190. § (1) bekezdés], illetve a vádemelésre [Be. 216. § (1) bekezdés] vonatkozó egyes szabályaiból.
- 77 Klageerzwingungsverfahren §§ 171-175 StPO.
- 78 A Német Szövetségi Köztársaság tartományainak legfőbb bírói fórumát jelenti.
- 79 Bordeaux-i nyilatkozat 1. és 32. pont.
- 80 Guidelines on the role of prosecutors, adopted by the eighth United Nations Congress on the Prevention of Crime and the treatment of offenders. Havana, Cuba, 1990
- 81 ENSZ-irányelvek 15. pont.
- 82 2010. évi CXXI. törvény 1. §. Hatályos 2010. november 27. óta.
- 83 Újt. 12. § (1) bek.; 13. § (1) bek.; 17. § (3) bek.
- 84 Újt. 14. § (1) bek.
- 85 Újt. 12. § (1) bek.
- 86 Újt. 20. § (1) bek.
- 87 Újt. 25. § (1) bek.
- 88 Újt. 24. § (2) bek.
- 89 Összhangban a velencei bizottság véleményének 90/5. és 90/7. számú ajánlásával.
- 90 Újt. 27. § (1) bek.
- 91 Bordeaux-i nyilatkozat 8. pont.
- 92 Az Újt. 50. § (1) bekezdése értelmében az ügyészt a határozott időre szóló első ügyészi kinevezés tartamának lejártáig, határozatlan időre szóló első kinevezés esetén a kinevezést követő három év letelte előtt, azt követően pedig nyolcévenként kell minősíteni.
- 93 Bordeaux-i nyilatkozat 10. pont.
- 94 Ügyészek nemzetközi egyesületének ajánlása, 6. pont.
- 95 Ütv. 8. § (3) bek.
- 96 1972. évi Ütv. 19. §.
- 97 2006. évi VII. törvény 2. §.

MARGITAI DOMOKOS

Gondolatok a magánnyomozásról¹

A magánnyomozás nem tudomány, hanem gyakorlati tevékenység. Persze sok tudományág (kriminalisztika, kriminológia, pszichológia, viktimológia stb.) elemeit felhasználják egy-egy ügy felderítésekor. Emellett a jogi kereteket büntető anyagi, -eljárásjogi, továbbá adatvédelmi és egyéb szabályok írják elő.

Magánnyomozni nemcsak bűnügyekben lehet, hanem elsősorban polgári, gazdasági, üzleti ügyekben, amelyekben (többnyire) nem folyik hatósági, bűnügyi nyomozás. Viszont nyomozni csak a kriminalisztikai szabályok szerint érdemes és hatékony, ezért e szabályokat szükséges és fontos is átvenni a magánnyomozáskor is.

A magánnyomozó (detektív) csak látszólag jár el úgy, mint a bűnügyi nyomozó. Helyzete egyrészt könnyebb, másrészt nehezebb. Könnyebb, mert nem vonatkoznak rá a hivatásos szolgálattal járó szigorú előírások, így sokszor gyorsabban és rugalmasan nyomozhat; nehezebb, mert számára sok ígéretes lehetőséget kínáló eljárás tilos, és széles szakapparátus sem áll mögötte.

Aki konkrét ügy felderítésére magánnyomozót bíz meg, az nem bűnügyi nyomozót „vesz” magának. A magánnyomozó hatósági jelleg nélkül adatot gyűjt, rendszerez, s az ennek során beszerzett tárgyi eszközöket fel lehet használni bizonyítékként, nemcsak büntető-, de polgári perben is. A nyomozó hatóság által lefolytatott nyomozás konkrét menetét viszont a büntetőeljárás jog pontosan meghatározza, így például a titkosszolgálati eszközök bevetését, e lehetőség a magánnyomozó számára szigorúan tilos.

A felsorolt témakörök kifejtése előtt célszerű nagyon röviden, csupán villanásszerűen felidézni a történelmi előzményeket, s bepillantani néhány európai uniós ország gyakorlatába.

Történelmi előzmény, néhány ország gyakorlata

A magánnyomozást Magyarországon először 1914-ben szabályozták, belügyminiszteri rendelettel, e szabályozás kisebb módosításokkal harmincöt

¹ A cikk egy pályázatnyertes hosszabb tanulmány rövidített változata, amelyért a szerző 2013 júniusában a Kossa-Magyary Gézáról elnevezett az Év detektívje emlékdíjat kapta.

éven át lehetővé tette az úgynevezett – szép magyar jogi fogalommal – *magánkutató* (magán-detektív) irodák működését. A tevékenység végzését 1949-ben megtiltották. 1977-ben a tiltó jogszabályt a régi joganyag felülvizsgálatának keretében hatályon kívül helyezték.

A rendszerváltozás óta (1989–1990-es évek) a megváltozott gazdasági-társadalmi helyzetben a kis- és közepes vállalkozások ugrásszerű elterjedése, a gazdasági társaságokról szóló jogszabályok megszületése óta felértékelődött az információs piac; a gazdasági életben szereplő partner-, illetve ellenérdekeltségű cég, magánszemély üzleti tevékenységének felderítése, kontrollja, értékelése, hitelképességének felmérése („az információ valóságos hatalom lett”).

Ezt az információéhséget a valóság hozta létre. Az üzleti életben a legfontosabb érték a megbízhatóság és a kiszámíthatóság lett. Az átalakuló magyar gazdasági élet résztvevőinek – de különösen a pénzügyezeteknek – a hitelezői, garanciavállalási és általában a pénzügyi műveletek lebonyolításához elengedhetlenül fontos a megbízható és idejében rendelkezésre álló információ.

A gazdaság résztvevőinek „hírigénye” a piaci viszonyok átalakulása, üzleti partnereik pénzügyi-gazdasági kondíciói iránt ugrásszerűen megnövekedett. Ez a tendencia a jövőben csak erősödik. A vázolt „híréhség” is hozzájárult a magánnyomozás jogi kereteinek létrehozásához. Elég csak utalni az egyre fejlődő (még messze nem tökéletes), egymást követő törvényi szabályozásra, az 1998. évi IV. törvény, illetve a 2005. évi CXXXIII. törvény magánnyomozással foglalkozó rendelkezéseire.

A gazdasági szereplőkkel foglalkozó magánnyomozáson kívül persze megmaradtak a klasszikus megbízási esetek: eltűnési ügyek, házastársi hűtlenség, öröklési ügyek, biztosítási csalások, kétes kintlévőségek, adósságbehajtási ügyek stb.

A kérdéskör elemzésekor célszerű röviden áttekinteni néhány európai ország gyakorlatát: kisebbit-nagyobbat, angolszász jogon alapulót és a kontinentális jog hagyományát követőt.

Ausztria

A hivatásos nyomozó mesterség (ipar) gyakorlásához iparendély kötelező. Az iparendély megadásához előfeltételek szükségesek, mint például a megbízhatóság bizonyítása, büntetlen előélet, képesítési okmány.

Külföldi természetes személyek magánnyomozást alapvetően ugyanúgy folytathatnak, mint az osztrákok, ha bizonyított, hogy a külföldi hazájában a

szóban forgó ipar gyakorlása esetében az osztrák személyek nincsenek más, az ország állampolgáraival szemben általánosan alkalmazott korlátozás alá vetve. Ez a viszonyosság elve. Ha a viszonyosság nem bizonyítható, a belföldiekkel azonos elbánás céljából a tartományi vezetőhöz kell fordulni.

Az engedélykötelezett hivatásos magánnyomozók az 1973-as osztrák ipari törvény szerint a következő tevékenységeket folytathatják:

- adatszolgáltatás magánviszonyokról;
- nyomozás büntetendő cselekményekben;
- bizonyítási anyag beszerzése törvényszéki vagy közigazgatási eljárás céljára;
- eltűnt vagy rejtőzködő személyek, névtelen levelek szerzőinek, írójának vagy feladójának; rágalmozások, gyanúsítások vagy becsületsértések szerzőinek vagy előkészítőinek felkutatása;
- munkavállalók hűségének figyelemmel kísérése;
- üzlethelyiségek ügyfeleinek figyelemmel kísérése;
- személyek védelme.

A hivatásos magánnyomozóknak munkájuk folyamán be kell tartaniuk azokat a határokat, amelyeket elsősorban büntetőjogi normák büntetnek. Személyek „követése” szabály szerint nem vezethet törvényes tilalom megsértéséhez. A büntető törvénykönyvből azonban több tényállás is idézhető, amelyek a magán- és szaki szféra illetéktelen beavatkozásától a harmadik személyt védelmezik (például levéltitok megsértése, levelek szándékos megsemmisítése, távközlési titok megsértése, hangfelvétellel vagy lehallgatókészülékkel való visszaélés, üzleti vagy szakmai titok kikémlelése).

Nagy-Britannia

Az Egyesült Királyságban nincs törvényileg szabályozva a magánnyomozó irodák alapítása, működtetése és ellenőrzése. Ezeknek az irodáknak nincs hatáskörük bűnügyek nyomozására. Ez a rendőrség kizárólagos reszortja és kötelessége. A magánnyomozói irodák alkalmazottait közönséges állampolgároként kezelik, nincs semmiféle hatalmuk, felhatalmazásuk vagy különleges jogaik. A rendőrséggel való együttműködésük ugyanúgy történik, mint más állampolgár esetében. Nincs engedélytük a rendőrségi nyilvántartásokba való betekintésre, ennek megszegése az adatvédelmi törvény értelmében titoksértés, jogellenesnek minősül.

Tapasztalat szerint a magánnyomozói irodák döntően polgári ügyekben, házassági bontóperekben és személyek felkutatásában vesznek részt. Érdekes

szabályozás, hogy a magánnyomozónak nincs joga titokban tartania a megbízói kilétét. A Brit Nyomozók Szövetsége a tagság feltételeként azonban külön írás- és szóbeli vizsgát ír elő.

Német Szövetségi Köztársaság

Németországban a magánnyomozói iroda működtetését az úgynevezett ipartörvény szabályozza, amely csak minimális feltételeket ír elő. A magánnyomozó az iparüzését bejelenti az ipari hivatalnál, tartományonként eltérően kisebb összegű illeték ellenében, vagy illetékmentesen.

A tartományok az ipartörvény rendelkezése alapján jogi rendelkezéseket, különleges könyvelési, tájékoztatási és tűrési kötelezettségeket írhatnak elő. Csaknem valamennyi tartomány él ezzel a lehetőséggel. A magánnyomozói irodák működtetőinek és munkatársainak ugyanolyan jogai vannak, mint bárki másnak, különleges jogaik (például fegyverviselés, betekintés rendőrségi aktákba, nyilvántartásokba stb.) nincsenek.

Finnország

Alapelv, hogy minden állampolgár, aki képes önmaga és tulajdona ellenőrzésére, jogosult magánnyomozói foglalkozás gyakorlására, ha arra engedélyt kap az illetékes közigazgatási kormányzattól.

Az engedélyért írásban kell folyamodni, és mielőtt az illetékes hatóság meghozza döntését, nyilatkozatot kér a kérelmező lakhelye szerint illetékes rendőrhatalóságtól. Magánnyomozói foglalkozás gyakorlására engedélyt kaphat valamely társulás vagy közösség is.

Érdekeség, hogy a magánnyomozók az ügyfelek felkérésére nyomozhatnak és megoldhatnak különböző ügyeket – köztük bűnügyeket is –, de a rendőroket megillető jogok nélkül.

A rendőrség nem működik együtt a magánnyomozókkal, és nem teszi lehetővé a rendőrségi nyilvántartások használatát.

Érdekeség az is, hogy Finnországban a magánnyomozók nem foglalkozhatnak házasságtörés felderítésével. Ennek az az oka, hogy az 1998-ban hozott házassági törvényben megváltoztak a válással kapcsolatos rendelkezések. Olyan jogszabályi megoldás született, miszerint nem kutatják többé, hogy melyik fél a felelős a válásért. Ennek következtében semmiféle pénzügyi kihatása nincs annak, hogy melyik fél hibáztatható a válásért, melyik fél kívánta azt.

E néhány vázlatos példa illusztrálja, hogy a magánnyomozásra vonatkozó nemzeti szabályok többé-kevésbé hasonlóak, csak a történelmi hagyományok miatt alakultak ki eltérések.

Magáról a magánnyomozásról az Európai Unió még nem alakított ki önálló szabályrendszert. Egyes felfogások szerint a magánnyomozás az úgynevezett *magánbiztonsági szolgáltatások* a vagyoni védelmi szolgáltatások egyik fajtája, de ebben a kérdésben még nem alakult ki egységes és egyértelmű uniós értelmezés (irányelv, állásfoglalás). Európában, például a spanyol felfogás szerint egyértelműen a vagyoni védelmi szolgáltatások közé tartozik a magánnyomozás.

Ki lehet magánnyomozó?

A magánnyomozói tevékenység pontos meghatározását a jelenleg hatályos személy- és vagyoni védelmi, valamint a magánnyomozói tevékenység szabályairól szóló 2005. évi CXXXIII. törvény tartalmazza.

Fő szabály: vállalkozás keretében magánnyomozói tevékenység – ha a törvény kivételt nem tesz – a rendőrség által a vállalkozásnak kiadott működési engedély birtokában végezhető.

Szükséges továbbá a külön jogszabályban meghatározott kötelező tartalommal bíró felelősségbiztosítási szerződés, valamint a kérelmezőnek igazolnia kell, hogy nincs jogerősen megállapított adó-, vám- vagy társadalombiztosítási tartozása.

A működési engedély és az igazolvány öt évig érvényes, ezek, ha a kiadás feltételei fennállnak, további öt évre meghosszabbíthatók. Szükséges megjegyezni, hogy a magánnyomozói igazolvány a korábbi szabályozással ellentétben nem fényképes, ezért csupán a személyazonosságát igazoló hatósági igazolvánnyal együtt jogosít fel a tevékenység végzésére, vagyis két igazolvány egyidejű felmutatásával kell a magánnyomozónak igazolnia magát és egyúttal elnyernie az információt birtokló személy bizalmát. Ez a szabályozás súlyos szakmai hiba, remélhetőleg a legközelebbi törvényt módosításkor visszatérünk a fényképes megoldáshoz.

A magánnyomozásra vonatkozó jogszabályok, a teljesség igénye nélkül:

- az alaptörvény;
- a személy-, vagyoni védelmi, valamint magánnyomozói tevékenység szabályairól szóló 2005. évi CXXXIII. tv. (az ennek módosításáról szóló 2011. évi XXIV. tv., amely megszüntette a kötelező kamarai tagságot);

- az e törvény végrehajtásáról szóló 22/2006. (IV. 25.) BM rendelet;
- az információs önrendelkezési jogról és az információszabadságról szóló 2011. évi CXII. törvény²;
- a polgári törvénykönyv (Ptk.);
- a büntető törvénykönyv (Btk.);
- a büntetőeljárásról szóló törvény;
- az egyes rendészeti feladatokat ellátó személyek tevékenységéről szóló 2012. évi CXX. tv.;
- az új szabálysértési kódex (2012. évi II. tv.).

A magánnyomozó kötelezettségei és jogai, a hatályos jogszabályok szerint lehetnek *megengedettek, feltételhez kötöttek, tiltottak és kötelezően előírtak.*

Megengedő szabályok

- A magánnyomozó a szerződés teljesítése érdekében felvilágosítást kérhet.
- Az igazolvány bemutatása után az ingatlan-nyilvántartásban, az egyéni vállalkozói igazolvánnyal bíró vállalkozók központi nyilvántartásában és a cégnyilvántartásban nyilvántartott adatokról kivonatot, másolatot készíthet, ha erre a megbízó kifejezetten felhatalmazta.
- A megbízó felhatalmazása alapján a polgári személy adatainak és lakcímének nyilvántartásából és a közúti közlekedési nyilvántartásból adatokat kérhet, ha erre a megbízó is jogosult, s ha a törvény másként nem rendelkezik.
- Kép- és hangfelvételt az Avtv. előírásaival készíthet és használhat fel.

Az előbbi jogosultságok lényegét úgy lehetne jellemezni, hogy a magánnyomozónak pontosan annyi jogosítványa van, mint amennyi a megbízójának. Mivel a megbízó ezen adatok összegyűjtéséhez nem ért, vagy nincs rá ideje, szakembert, magánnyomozót bíz meg a feladat elvégzésével.

² A magánnyomozó adatkezelőnek minősül. A személyes adatok kezelése, felhasználása csak a törvényben védett érdekek biztosítására szolgálhat. A magánnyomozónak a szerződés teljesítése során a tudomására jutott és rögzített személyes adatokkal kapcsolatosan a következő kötelezettségei vannak:

- az adatokat a szerződés szerinti cél teljesülésekor azonnal,
- ha az adat a szerződésben foglaltak teljesítéséhez már nem szükséges, vagy arra alkalmatlan, haladéktalanul,
- legkésőbb a szerződés megszűnésekor köteles megsemmisíteni,
- haladéktalanul törölni kell mindazon személyek megszerzett és rögzített adatait, akik a szerződés szerinti ügyben nem érintettek.

A megengedő jellegű szabályokon kívül sokkal több a kifejezetten tiltó, feltételekhez kötött szabály, továbbá a törvény által e tevékenység végzéséhez szükséges bürokratikus előírás.

A legfontosabbak:

- a) A magánnyomozói tevékenység szolgáltatására irányuló szerződést írásba kell foglalni. Más vállalkozók igénybevétele esetén (például figyelők, környezettanulmány-készítők stb.) a magánnyomozó köteles a megbízót előzetesen tájékoztatni.
- b) A vállalkozás a szerződésekről külön naplóban nyilvántartást vezet, és e naplót az utolsó bejegyzés napjától számított öt évig megőrzi.
- c) Ha a vállalkozás fővállalkozásként működik, akkor a tevékenységet ténylegesen végző alvállalkozóval külön írásbeli szerződést köt. E szerződés tartalmazza az alvállalkozó legfontosabb adatait, valamint a fővállalkozó utasítadási jogáról szóló rendelkezéseket, és azok korlátait.
- d) A magánnyomozói tevékenységet folytató személyt hivatásbeli titoktartási kötelezettség terheli, ennek részletes szabályait az adatvédelemmel kapcsolatos külön fejezet ismerteti.
- e) Több megbízó esetén a vállalkozás csak akkor járhat el, ha azok érdekei nem ellentétesek. Ha a korábbi megbízó érdekeit sértheti a megbízás, a szerződés csak a korábbi szerződés megszűnésétől számított három év eltelte után teljesíthető.
- f) A magánnyomozó tevékenysége végzésekor köteles az igazolványt és a kamarai tagsági igazolványt magánál tartani, és hatósági ellenőrzéskor azokat megmutatni.

A magánnyomozás nem irányulhat

- a büntető törvénykönyvről szóló törvény szerint hivatalos és külföldi személy hivatalos tevékenységére (2011. évi XXIV. tv. 24. §). (Kérdés: a nem hivatalos tevékenységet hogy lehet külön vizsgálni? Például egy Budapesten szolgáló diplomata a magánéletében magyar nőket csábít el. Teljesíthető-e az e tevékenység megállapítására irányuló magánnyomozói megbízás? Szétválasztható-e a két tevékenység? Válasz: valószínű, hogy a megbízás elfogadása esetén a magánnyomozó az engedélye bevonását kockáztatja.);
- természetes személyek személyes és különleges adataira, kivéve, ha a személyes adatok törvény alapján a megbízó számára hozzáférhetőek, illetve ha az adatgyűjtéssel érintett ehhez – különleges adatai tekintetében – írásban hozzájárul.

Ezen kívül a magánnyomozás (információszerzés)

- nem irányulhat olyan tevékenységre, amely bűncselekmény, illetve szabálysértés elkövetéséhez nyújtana segítséget, vagy azt valószínűsíti meg;
- nem irányulhat jogszabály kijátszására, vagy a joggal való visszaélésre;
- nem sértheti a személyhez fűződő jogokat, és nem gátolhatja a hatóságok (elsősorban a rendőrség, az ügyészség, a bíróság) munkáját;
- nem alkalmazhat titkosszolgálati eszközöket és módszereket.

Az információszerzés közben nem végezhető

- igazoltatás;
- kihallgatás;
- szembesítés;
- a ház, lakás és egyéb helyiség vagy az azokhoz tartozó bekerített hely átkutatása;
- motozás, ruházat, csomag, jármű átvizsgálása;
- lefoglalás;
- a *d*) pontban meghatározott feltételek miatt a jogosult előzetes engedélyre szükséges lakás, gépjármű, helyiség stb. átkutatásához;
- a megfigyeltről – a nyilvános helyen való tartózkodást kivéve – hang-, film-, video- és fényképfelvétel készítése;
- zárt küldemény tartalmának ellenőrzése az érintett előzetes hozzájárulása nélkül;
- kényszerítő intézkedések és eszközök alkalmazása, illetve használata;
- a személyi szabadság korlátozása.

A magánnyomozót nem illeti meg a fegyverhasználati jog (ha önvédelmi fegyvere van, ezt csak a büntető törvénykönyvben szereplő jogos védelem és végszükség esetén használhatja).

A magánnyomozás főbb területei

A magánnyomozás fogalmának tisztázása után – a teljesség igénye nélkül – a legfontosabb és leggyakoribb ügytípusok e téren a következők:

- a)* információszerzés a természetes és a jogi személyekről, kapcsolt vállalkozásokról (céginformációk beszerzése, üzleti tevékenység értékelése, üzleti partnerek kontrollja, cégtörténet, hitelképesség-vizsgálat, üzleti, családi kapcsolatok feltárása, üzleti hírszerzés, elhárítás, üzletviteli kockázatok elemzése);

- b) kétes kintlévőségek, jogszerű adósságbehajtás, peren kívüli egyezségek előkészítése;
- c) eltűnési esetek, családi, öröklési ügyek, tanúkatatás;
- d) biztosítási családok;
- e) pótmagánvád;
- f) óvadék.

Húsz évvel ezelőtt Magyarországon szinte elképzelhetetlen volt magánnyomozás az üzleti életben. A végbemenő társadalmi-gazdasági változások azonban kikényszerítették e foglalkozás üzésének társadalmilag elfogadott formáját, jogi szabályozását. A piacgazdaság egyre fejlettebb szintjén egyre nagyobb érték az információ, amely jelenlegi és leendő üzleti partnereink közül segít kiszűrni az úgynevezett ál- vagy fantomcégeket.

A céginformáció elkészítésekor fel kell tárnai a h irigényben megjelölt gazdasági társaság tulajdonosi szerkezetét, szervezeti felépítését, piaci kapcsolatait, tevékenységi körét, üzleti céljait, eredményességét. Célszerű feltárni a cég előtörténetét is, ami azért fontos, mert a jövő célkitűzéseire sokszor a múltbéli történések adnak választ.

Az ilyen típusú megbízásokat a mindenki rendelkezésére álló, mindenki által megtekinthető cégiratok tanulmányozásával kell kezdeni. Az illetékes cég-bíróóságokon található iratok a magánnyomozó elsősorban a megbízó kérésének megfelelően jegyzeteli ki, szükség esetén másolatokat, kivonatokat kér.

E munkához szükséges viszonylag pontos jogi, gazdaságjogi előismeret is. A gazdasági társaságokról szóló 2006. évi IV. törvény megkülönbözteti a betéti társaságot (bt.), a közkereseti társaságot (kkt.), a korlátolt felelősségű társaságot (kft.), a részvénytársaságot (rt.), ezen belül a nyilvánosan (nyrt.) vagy a zártkörűen (zrt.) működő részvénytársaságot.

A már vázolt összefüggéseken túl további értékes adatok jegyzetelhetők ki a társasági szerződésekben, az alapító okiratokból, taggyűlési vagy közgyűlési jegyzőkönyvekből, változás-bejelentési kérelmekből, székhely-, telephely-, fióktelep-változásokból, a tőkeemelés vagy -leszállítás adataiból, a különböző bírósági bejegyzésekből, éves beszámolókból, mérlegekből stb.

A gazdasági társaságokra vonatkozó legfontosabb információk kényelmesen beszerezhetők a Complex Kiadó Kft.-nél, megrendelhetők a Céghírek DVD-i is. Sokszor az így kapott alapinformációk nyitásként elegendők is, s irányt mutatnak a magánnyomozás későbbi menetére is.

A céginformációk elkészítésekor a cégek, egyes magánszemélyek anyagi helyzetének, ingatlanvagyonának lehetőleg pontos felméréséhez nélkülözhe-

tetlen segítség vidéken az illetékes földhivatalok, illetve azok kirendeltségeinek, Budapesten a Fővárosi Kerületek Földhivatalának telek-nyilvántartási, térképészeti adatait tartalmazó térképtárai, tulajdoni lapjai, illetve okirattára. Ezek a földhivatalok látják el első fokon az ingatlanok nyilvántartását településenként, azon belül fekvésenként (bel-, külterület, zártkert stb.), valamint az ingatlanokkal kapcsolatos ügyeket intézik.

Maga az ingatlan-nyilvántartás nyilvános, a tulajdoni lapok tartalmát bárki megismerheti, sőt másolatot is kérhet róla.

Az egyes ingatlanok azonosítása helyrajzi számmal történik településenként és azon belül földrajzi fekvésenként. Minden ingatlan adatait külön tulajdoni lapon regisztrálják, és az egyes lapokat sorszámmal látják el.

Az úgynevezett alaposabb vagy érzékenyebb információk megszerzéséhez több kell. A teljesség igénye nélkül ezek a következők:

- A magánnyomozónak személyesen is fel kell keresnie a cég székhelyét, fióktelepeit, vizuális felderítésre is szüksége lehet.
- Valamilyen történettel személyes kapcsolatot is ki kell alakítania cég vezetőivel vagy alkalmazottaival.
- Meg lehet keresni a cég korábban leváltott vagy volt alkalmazottait, vezetőit; főleg, ha az eltávolításuk jogilag kifogásolható volt, így a sértődöttség, a személyes ellenszenv akár évek múltán is működik.
- Sokkal nehezebb, nagyobb óvatosságot és körültekintést igényel a cég még aktív alkalmazottjának megkönyövezése, a személyes kapcsolat kialakítása. Ez veszélyes is, ráadásul rendkívül munkaigényes. E módszer alkalmazása előtt gondosan fel kell mérni a várható előnyöket, az esetleges dekonspirációs veszélyeket.

A kétes kintlévőségek, jogszerű adósságbehajtás, peren kívüli egyezségek előkészítése

Az egyik leggyakoribb megbízási forma, jogi szempontból azonban a legproblematisabb is. Leegyszerűsítve három változata fordulhat elő:

1. Az adós fizetéseképtelen, és az anyagi helyzete belátható időn belül nem változik. A magánnyomozónak ez esetben nincs feladata.
2. Az adós átmenetileg fizetéseképtelen, de megvan a hajlandósága a részletfizetésre, későbbi törlesztésre.
3. Az adós fizetőképes, de nem akar fizetni. Ebben az esetben érdemes magánnyomozást folytatni, de csak addig, amíg az adós vagyónáról egy pol-

gári perben, vagy peren kívüli egyezségben felhasználható információkat sikerül összegyűjteni.

Fő szabály: a magánnyomozó és az adós közvetlenül ne egyezkedjen. Az adós a magánnyomozót nagyon könnyen megvádolhatja pszichikai fenyegetéssel, ami zsarolás vagy önbíráskodás büntettének minősülhet.

A további tárgyalásokat a megbízóra, illetve az ügyvédjére kell bízni. Legfeljebb a megbízó ügyvédjének további információkat lehet beszerezni, amelyek egy későbbi polgári peres vagy büntetőügyben felhasználhatók.

Eltűnési esetek, családi, örökösödési ügyek, tanúkatatás

Magyarországon évente több száz ember tűnik el. Ennek okai a legkülönbözőbbek lehetnek: családi ügyek, válás, gyermektartási díj meg nem fizetése, tartozások stb.

A rendőrség – ha nincs közvetlen büntetőjogi vonzata – az eltűnéseket államigazgatási eljárás keretében igyekszik megoldani.

Ezeknek az ügyeknek a felderítése, megoldása, nehézsége olykor egy-egy bűnügy nyomozásával egyenértékű. A határok megnyitása, a világútlelő bevezetése, az offshore cégek megjelenése, mind-mind olyan lehetőség, amelyek elősegíthetik a rosszhiszemű adós eltűnését (akár az országból is). Ezen ügyek felderítése állhatatosságot, kitartást, speciális szakértelmet, technikát és szervezettséget igényel.

Eltűnt személyek felkutatása leginkább polgári, örökösödési ügyekben gyakori, de a hitelezői elől bujkáló magánszemélyek megkeresésére adott megbízás sem ritka.

Biztosítási csalások

Ez a terület az elmúlt húsz évben külön „iparágá” vált. Megkönnyíti a biztosítási csalások elkövetését az a körülmény, hogy a Magyar Biztosítók Szövetsége (Mabisz) erőfeszítései ellenére – adatvédelmi és üzletpolitikai megfontolásokból – a biztosítók e téren nem működnek együtt megfelelő mélységben. A leggyakoribb biztosítási csalás-formák:

a) gépjárműbalesetek és -lopások

– típusesetek: a biztosítási esemény nem a megjelölt helyszínen (esetleg korábban) történt, nem a helyszínrajzban feltüntetett járművek között, nem úgy, ahogy a helyszínrajz és egyéb bizonyítékok alátámasztják,

- kialakult az úgynevezett „bértörő” autók vezetőinek köre, akik előre megrendezett és megrendelt balesetet produkálnak,
- a gépjárművek, főleg a lízingelt vagy a bérelt járművek megrendezett lopása külön üzletággá vált;
- b) életbiztosítási esetekben elkövetett csalás
 - a leggyakoribb elkövetési forma, amikor az üzletkötő húsz-harminc vagy ennél is több „ügyféllel” (nem létező, hajléktalan, munkanélküli) köt életbiztosítási szerződést. Az üzletkötő az első egy-két hónapot a saját zsebéből fedezi, majd felvéve a jóval magasabb jutalékot, szerződést bont a biztosítótársasággal, esetleg egy következő biztosítótársaságnál jelentkezik mint „tapasztalt” üzletkötő.
- c) betöréses lopások esetén elkövetett biztosítási csalások
 - típuspéldák: álbetörés, gyűjtogatás, a valódi betörés lehetőségének kihasználása (a tényleges kárnál nagyobb kár feltüntetése) stb.

Amikor az Állami Biztosító egyeduralkodó pozíciója megszűnt, a gombamód szaporodó biztosítótársaságok kíméletlen üzleti harcba kezdtek egymással az ügyfelekért. Eközben nem alakultak ki a hatékony módszerei és szervezetei a kárfelvételeknek, illetve a káresemények ellenőrzésének. A nagy összegű kártérítési díjak kifizetése azonban arra készítette a biztosítótársaságokat, hogy megerősítsék a belső ellenőrzést, illetve magánnyomozó cégekhez forduljanak.

Tapasztalataim szerint az utóbbi években túlságosan „bonyolult” az ellenőrzés, ennek következtében a milliárdos bevételek mellett a gyanús ügyek egy része elsikkad.

Pótmagánvád

„A hatósági tétlenség, illetve tárgyszerűtlen eljárás talán legfontosabb korrekciós eszköze a pótmagánvád intézménye” (a Be. általános indoklása).

A sértetti jogokat bővíti, illetve a sértett érdekeit szolgálja a féléjtentést elutasító, illetve a nyomozást megszüntető határozat elleni jogorvoslat joga. Ha a panaszt elutasítják, a sértett pótmagánvádlóként is felléphet, de csak a törvény által kötelezően előírt ügyvédi képviseléssel.

A Be. 236. §-a egyértelműen leszögezi, hogy *„a törvény a bírósági eljárásban a pótmagánvádlót az ügyész jogaival ruházza fel”.*

Ez egyértelmű. Vajon mit jelent a „felkészült” szó abban az esetben, ha ehhez hozzávesszük a Be. XI. fejezetében, a bírósági eljárás általános szabá-

lyaihoz fűzött törvényi indoklás azon kategorikus általános megfogalmazását, hogy a „*bizonyítási eljárásban a bíró jobban támaszkodhat a vád és a védelem felkészült vitájára...*”?

A vádat képviselő ügyész felkészültségét elősegíti az a körülmény, hogy szakmailag támaszkodhat a teljes ügyészi és rendőri (rendvédelmi) szervezetre.

Kire támaszkodhat a pótmagánvádló? A válasz kézenfekvőnek tűnik: az ügyvédjére. Am az ügyvéd önmaga nem tudja és nem is fogja produkálni a szükséges „nyomozati iratokat”, az alapos bizonyításhoz a feljelentését elutasító, illetve a nyomozást megszüntető határozatot megingató, annak tényeivel szembeszálló, megalapozott adatokat. A szükséges információk összegyűjtéséhez és értékeléséhez az ügyvéd kénytelen magánnyomozót megbízni.

A pótmagánvádló mint jogintézmény elterjedésével megváltozik és felértékelődik a magánnyomozás szerepe. Ha a törvényalkotó szándéka szerint a pótmagánvádlónak mint „ügyésznek” az eljárás során, de különösen a tárgyaláson felkészültnek, egyenrangúnak kell lennie a védelemmel, ez hatékony magánnyomozást feltételez a háttérben.

Óvadék és magánnyomozás

2003 júliusától ismét bevezették Magyarországon az óvadék intézményét, amely az előzetes letartóztatás valódi alternatívája.

A szabályok szerint az óvadékot kívülálló harmadik személy is felajánlhatja, elfogadása esetén pedig azt készpénzben leteszi. Az óvadékot felajánló személy büntetőeljárásbeli fontosságát jelzi az a körülmény, hogy a bíróság az óvadék elfogadásáról döntő ülésén az ügyészen, a terheltten és a védőn kívül meghallgatja az óvadékot felajánló személyt is. Ebből következik, hogy az elfogadott óvadék letétele esetén az óvadékletétele – bár kockázatot – jogos igénye, hogy az óvadékot a törvényben meghatározott időben visszakapja. Nyomós érdeke fűződik tehát ahhoz, hogy a terhelt az eljárási cselekményeken az idézésre mindig megjelenjen, illetve szökése esetén sikerrel felkutassa a tartózkodási helyét.

Az óvadékletétele érdekében érdekvédelem érdekében csak magánnyomozót tud igénybe venni, mert az ehhez szükséges szakértelme sem az ügyvédnek, sem az óvadékletételezőnek nincs meg.

Az óvadék jogintézménye még mindig nagyon új a magyar joggyakorlatban, elterjedése, a börtönök egyre szűkülő befogadóképességével fordított arányban, a jövőben várható.

Az adatgyűjtés legelterjedtebb módszerei:

- életmódkutatás (környezettanulmány készítése);
- titkos megfigyelés.

Az adatgyűjtés a magánnyomozó talán legfontosabb tervszerű, átgondolt tevékenysége. A módszerek közül a két legfontosabb területre koncentrálnék. Vannak a magánnyomozó számára törvényileg tiltott adatgyűjtések, ilyen például az úgynevezett különleges titkosszolgálati módszerek alkalmazása.

Életmódkutatás (környezettanulmány)

Olyan titkos adatgyűjtési módszerek összessége, amelynek célja a megbízásban megjelölt célszemély életvitelének, lakóhelyi, munkahelyi, családi, baráti kapcsolatainak feltérképezése, anyagi helyzetének megállapítása.

A megbízás sokféle indítékból adódhat. Például polgári perhez (válóper), állásbetöltéshez, esetleg meglévő adatok ellenőrzéséhez. A célszemély az esetek 99 százalékában – ha a magánnyomozó jól dolgozik – nem tudja, és a jövőben sem jön rá, hogy róla információt gyűjtöttek (törvényesen).

Az életmódkutatás az elmúlt tíz-tizenöt évben kifejezetten nehezzé vált. Nincsenek házmesterek, naprakészen vezetett lakónyilvántartások. A szomszédok, különösen a nagyvárosokban, lakótelepeken nem ismerik egymást, zárkóztak. Családok olykor évtizedekig élnek fálzsomszédokként úgy, hogy a másik családról nincs érdemleges információjuk. E munkát az is megnehezíti, hogy az adatvédelmi jogszabályok erős korlátokat szabnak, különösen az úgynevezett különleges adatok területén (egészségügyi adatok, politikai, vallási hovatartozás, nemi irányultság stb.).

A jó és hiteles életmódkutatás elkészítése különleges szakértelmet igényel: jó fellépés, empátiakészség, beszédkészség, váratlan helyzetekre való gyors reagálás. Nem véletlen, hogy a rendszerváltás előtt a bűnügyi és titkosszolgálati szervek külön csoportokba szerveződött és titkos környezettanulmány készítésére kiképzett „kátézói” végezték ezt a munkát.

Titkos megfigyelés

A módszer olyan konspirált adatgyűjtési eljárás, amely személyek, események, helyszínek, tárgyak folyamatos megfigyelését jelenti fotó, video-, magnófelvétel folyamatos dokumentálásával.

A célszemély mozgásáról, találkozóiról, kapcsolatairól párhuzamosan részletes jelentést kell írni az időpontok és helyszínek megjelölésével. A titkos figyelés napokon (heteken) át is történhet; napi 16, de jobb, ha 24 órán keresztül.

A határok átjárhatósága miatt sokszor a figyelés irányítójának (vagy a megbízónak) percek alatt döntenie kell, hogy vállalják-e a határátlépést is. Ez persze útleveleket, pénzt, térképeket és egyéb többleteszközöket is igényelhet, így erre előre fel kell készülni.

A célszemély mozgásának titkos megfigyelése és dokumentálása több magánnyomozó összehangolt, rádió-összeköttetésen is alapuló együttműködését igényli. A titkos megfigyelés adott esetben nagyon hatékony lehet, de ez a módszer drága. Egy-két napos megfigyelést magára valamit is adó figyelo csapat nem is vállal.

A figyelésre felkészülés önmagában is alapos előkészítést igényel, s mindig fennáll annak a lehetősége, hogy a célszemély az előre meghatározott napokon váratlanul magas lázzal ágynak dől, s nem hagyja el a lakását. A figyelo ilyenkor is felállnak az előre kijelölt pontokon, s ez költséggel jár.

Ma Magyarországon, a kialakult szakmai gyakorlat szerint, a célszemély folyamatos figyelését (váltásokban) minimum hatan végzik. Ebből három gyalogos, két-három gépkocsivezető, esetleg egy motorkerékpáros; jellegesen színű, de mindig nagy teljesítményű járművekkel. Ez a hat-hét fő nagyon minimális, s a mai körülmények között, figyelembe véve például Budapest közlekedési viszonyait, kevés is.

A szerződéskötés

A magánnyomozói tevékenység alapja a megbízóval kötött szerződés. Már az elején tisztázni kell, hogy egyedül vagy alvállalkozók, esetleg szakértők bevonásával, milyen technikai eszközökkel vállalható el a megbízás. A „hogyanra”, a szakmai eljárásokra, speciális fogásokra már nem kell kitérni. Másfelől a megbízó sem köteles tájékoztatni a magánnyomozót, hogy az általa összegyűjtött információkat mire akarja felhasználni. Rá lehet kérdezni, de kitérő válasz esetén nem szabad erőltetni a választ.

Típuspélda: a Magyarországon működő – elsősorban észak-amerikai és nyugat-európai – multinacionális cégek gyakran adnak megbízást magyar állampolgárságú beosztottjaik vagy partnereik gyanús magatartásának feltárá-

sára. A keletkezett adatok elegendők lehetnek büntetőfeljelentés vagy polgári per megindításához.

A megbízó azonban – elsősorban a cége jó hírnevének megőrzése érdekében – csendben megoldja az ügyet. A célszemély elé tárja a bizonyítékokat, ami elegendő azonnali felmondáshoz vagy peren kívüli egyezség létrehozásához.

Szükséges megjegyezni, hogy az információ felhasználásának módja már kizárólag a megbízó felelősségi körébe tartozik.

A magánnyomozás esetében a polgári jogi szerződéskötés általános szabályain túl van néhány buktató körülmény, amelyek, ha nem figyelünk oda, súlyos kárt okozhatnak a megbízónak és a megbízottnak egyaránt.

A 2005. évi CXXXIII. tv., továbbá a Személy-, Vagyonvédelmi és Magánnyomozói Szakmai Kamara alapszabálya előírja, hogy a kamara „... *ajánlásokat dolgoz ki a magánnyomozói tevékenység gyakorlásnak szakmai irányelveire, illetve a szolgáltatások teljesítésének szakmai követelményeire*”. 2012-ben az ajánlások még nem készültek el. Ennek következtében a díjtételek meghatározása kizárólag a piaci törvények, a kereslet-kínálat alapján történik.

A külföldi (mai viszonyok között ez elsősorban nyugat-európai és észak-amerikai) partnerrel történő szerződéskötéskor a következő speciális kérdések merülhetnek fel a gyakorlatban:

- a) A megbízó a saját anyanyelvén (angol vagy német a leggyakoribb) szeretné a szerződést megkötni. Ez jogilag lehetséges ugyan, de a megbízottnak, a magánnyomozónak elemi érdeke, hogy pontosan értse, mit ír alá.
- b) Célszerű a hiteles magyar változatot – fordítást – is elkészíteni. Amire különösen figyelni kell: az adott jogintézmény mást jelenthet az angolszász jogban, mint a magyar (kontinentális) jogban. E különbségeket lehetőleg szaktolmács segítségével, a szerződés aláírása előtt feltétlenül tisztázni kell.
- c) A megbízó részben vagy egészben saját hazája jogát javasolja kikötni. Sőt, vita esetén például a New York-i vagy berlini bíróságot kötnék ki mint az ügyben eljáró illetékes bíróságot. Tanács: bármekkora a felajánlott megbízási díj, ilyen kikötésekkel a szerződést nem szabad aláírni.

Jogi kiindulási alap: magyar állampolgárságú magánnyomozó Magyarországon a magyar törvények szerint köteles eljárni. Ha azonban az általunk nem teljesen ismert, de vállalt jogszabályok valamely elemét akár formailag is megsértjük, a megbízó joggal tagadhatja meg a teljes kifizetést.

A magánnyomozás „pozitív” fogalmának meghatározása

A szakirodalomban csak néhány esetben került sor a magánnyomozás meghatározására. A leginkább elfogadható: „... *A magánnyomozás polgári jogviszony keretében végzett szolgáltatás, olyan tevékenységi formákat és operatív műveleteket jelent, amelyeket az erre specializálódott egyéni vállalkozók személyesen, a gazdasági társaságok pedig cégszerűen, de a főállású magánnyomozók személyes felelősségével, törvényi felhatalmazás, illetve rendőrhatalósági engedély (igazolványok) birtokában végeznek, a megbízóik jogos – általában gazdasági – érdekeinek érvényesítése céljából, megbízási szerződések keretei között.*”³

E meghatározást is figyelembe véve megítélésem szerint

- írásban kötött polgári jogi szerződés,
- hatósági jelleg nélküli,
- információszerzés,
- személyes vagy mások közreműködésével,
- adatok, tények, bizonyítékok összegyűjtése,
- törvény által nem tiltott módszerekkel,
- rendőrhatalósági engedély alapján.

A magánnyomozás a polgári jog szabályai szerint írásban kötött megbízási szerződésen alapuló – hatósági jelleg nélküli – információszerzés, amit a magánnyomozó rendőrhatalósági engedély alapján, személyesen vagy mások közreműködésével végez, adatokat gyűjt, tényeket állapít meg, ezekből további következtetéseket von le, bizonyítékokat derít fel, a törvény által nem tiltott módszerekkel.

Ez vonatkozhat

- múltbeli lezajlott eseményekre, tényekre;
- jelen idejű történésekre; illetve
- a (közel-) jövőben várható események megfigyelésére, dokumentálására.

Befejezésül néhány olyan területet célszerű vázolni, amelyek jelentősen befolyásolják a magánnyomozás mint szakma jövőjét.

A rendőrség és a magánnyomozói szakma kapcsolata – első megközelítésben ez a kapcsolat jogilag rendezettnek tűnik. A rendőrség mint hatóság a működési engedélyt – ha a feltételek megvannak – kiadja az „üggyfélnek” (ez

³ Sasvári Rudolf: Klasszikus magánnyomozástan. Alfa Communication Kft., Budapest, 2000, 97. o.

érdemi tevékenység), s évente ellenőrzi a formai dokumentumok meglétét. (Ez abszolút időrabló, pénzpocsékoló, formális tevékenység.) Ma Magyarországon kb. ezer magánnyomozó működik, akiknek óriási szakmai, kriminológiai, kriminalisztikai tapasztalataik vannak. Jelentős szakmai segítséget nyújthatnának a rendőrségnek: adott terület bűnügyi helyzetének megítéléséhez, büntülőzési stratégia elkészítésében, de egy-egy különösen bonyolult életellenes vagy gazdasági bűnügy területén (különösen, ha holtpontra kerül a nyomozás) nyomozási tervek, verziók kidolgozásában, illetve módosításában. A rendőrség – mint recipiens – ma erre alkalmatlan, képtelen a paradigmaváltásra. A rendőri szervezet ma is egy múlt századi *katonai* jellegű szervezet, szigorú alá-fölé rendeltségben, parancsok, utasítások alapján működik. Külső szakmai vagy tudományos szervezet érdemi észrevételeit, javaslatait a katonai szemléletű rendőri szervezet képtelen befogadni. Pedig könnyen belátható: a rendszeres szakmai konzultáció kölcsönös előnyökkel járhat.

E kapcsolatrendszernek van egy másik vetülete, amely jogi szabályozást is igényel. Ha igaz az a tétel, hogy a magánnyomozás társadalmilag hasznos tevékenység, akkor a magánnyomozóknak engedélyezni kell a betekintést jogilag pontosan felsorolt nyilvántartásokba. E betekintési jog szigorúan korlátozottan engedélyezett, s az adatfelhasználás csak célhoz kötötten, konkrét ügyben lenne lehetséges. (Például eltűnési ügyekben, az eltűnt személyt jogerős bírói ítélet alapján szabadságvesztésre ítélték-e. Az ügy egyéb részletei adatvédelmi okokból nem tartoznak a magánnyomozóra.)

A már hivatkozott 2005. évi CXXXIII. törvény 38. § (1) bek. e) pontja előírja a szakmai kamara részére – egyebek között –: „*megalkotja a magánnyomozói tevékenység etikai szabályait*”. A magánnyomozói tevékenység etikai szabályait a mai napig nem fogalmazták meg. Pedig a (leendő) magánnyomozók, megbízók részére majdnem olyan fontos lenne, mint a tételes jogi szabályozás. (Az Egyesült Államokban és Németországban van magánnyomozói etikai szabályzat. Ezeket fel lehetne használni.)

Az eddigi elemzésekből szinte egyértelműen következik, hogy a személy- és vagyonvédelmi, valamint a magánnyomozói tevékenység közös törvényben történő szabályozása nem célszerű, a magánnyomozás mint „kakukktójás” alapjaiban eltér a többi tevékenységtől. A személy- és vagyonvédelmi terület (már az elnevezés is erre utal) alapvetően védelmi jellegű, a személyek és javak elleni esetleges jogtalan támadások elhárítását szolgálja, míg a magánnyomozás kifejezetten aktív, offenzív típusú, információszerző, adat-, illetve tényfeltáró tevékenység. Ha ezt a gondolatot következetesen végigvisszük, megállapíthatjuk: szakmai és jogi érvek az önálló törvény létrehozását indokolják (Belgiumban és

Szlovéniában önálló törvény szól a magánnyomozásról). A magánnyomozásról szóló önálló törvény viszont külön társadalmi, szakmai szervezet létrehozását már nem igényli. E tevékenység társadalmi státusának elismeréséhez a Magyar Detektívszövetség, a szakmai kamara megfelel, elegendő.

A XXI. század elején, Magyarországon a magánnyomozói szakma egyre inkább az üzleti hírszerzés, elhárítás irányába fordul. Az üzleti hírszerzés területén megnő a jelentőségük a következő kérdéseknek:

- a konkurens üzleti cégek ellenőrzése, átvilágítása;
- a megrendelők, beszállítók feltérképezése, az üzletkötéshez szükséges információk, dokumentumok beszerzése;
- a szakmai érdekképviselésekbe való beépülés;
- informátorok alkalmazása;
- agyelszívás, munkaerő-átcsábítás.

Az üzleti elhárítás területén megnő a jelentőségük a következő kérdéseknek:

- kintlévőség-kezelés, fedezetvizsgálat;
- a humánkockázatok feltárása, alkalmazottak átvilágítása, életmódkutatása;
- az alkalmazottak biztonsági kiképzése;
- a fizikai védelem erősítése (mechanikai héjvédelem, kamerák, kapuk, beépített rendszerek stb. állandó fejlesztése);
- a munkafolyamatok felelősségi szintjének meghatározása;
- a feltárt kockázatok kezelését szolgáló ellenintézkedések hatékonyságának rendszeres vizsgálata.

E területek nagyon lényeges adatvédelmi kérdéseket is felvetnek. A szakadatlan technikai fejlődés azonban szétfeszíti a jogi kereteket, ennek következtében a jogalkotóknak az adatvédelem területén törvényi szinten is új megoldásokat kell kodifikálniuk.

IRODALOM

Borai Ákos: A magánnyomozás, a személy- és vagyonvédelmi vállalkozói tevékenység átmeneti szabályozásának kérdései. *Főiskolai Figyelő Plus*, 1995/1.

Kaló József: Magánnyomozás – vagyonvédelem. *Belügyi Szemle*, 1995/7–8.

Sasvári Rudolf: Klasszikus magánnyomozástan. Alfa Communication Kft., Budapest, 2000

Sasvári Rudolf: Üzleti hírszerzés. Agave könyvek, Budapest, 2006

Magánnyomozók Kézikönyve. SzVMSzK, Budapest, 2008

Az adatgyűjtés – magánnyomozói módszertani füzetek. SzVMSzK Budapesti Szervezete, 2011

PÁNDI ÁKOS

Az áfacsalásokkal kapcsolatos magánnyomozásokról

Mivel Magyarországon távolról sincs olyan hagyománya a magánnyomozói tevékenységnek, mint az angolszász országokban, ezért ebben a térségben a lehetséges megbízók többsége sincs tisztában azzal, hogy „mire is jó tulajdonképpen egy magánnyomozó”.

Vannak persze kitaposott ösvények, ilyen egyebek között a biztosítási események vizsgálata, ahol nyilván a külföldi – döntően nyugati – székhelyű cégek magukkal hozhatták az ebbéli kultúrájukat és elvárásaikat. Ugyanakkor jelenleg még kiaknázatlanul hagyott szegmense a magánnyomozói munkának az áfacsalásos ügyekhez kötődő járulékos bűncselekményekkel vagy egyéb káreseményekkel kapcsolatos nyomozás.

A konkrét áfacsalások ügyében történő nyomozati tevékenység nyilván nem magánnyomozói feladat. A képlet azonban mégsem ennyire egyszerű. Az áfacsalások során ugyanis általában közvetlenül, vagy közvetve magánkézben lévő gazdasági társaságoknak, vállalkozóknak okoznak hatalmas károkat. Ez tehát annak a bizonyos éremnek a „harmadik oldala”, vagy ha úgy tetszik, számunkra – tehát a magánnyomozók számára – az „éle”. Mert míg egy átlagos szemlélő az áfacsalásokat többnyire a két klasszikus szemszög valamelyikéből nézi, tehát az elkövetői vagy a nyomozó hatósági oldalról van rálátása az ilyen ügyekre, addig egy magánnyomozó teljesen más nézőpontból vizsgálhatja rá erre a témára. Ez a sajátos aspektus jelentheti a megoldási utat azoknak a gazdasági társaságoknak és egyéb piaci szereplőknek, amelyek akaratukon és önhibájukon kívül lesznek érintettek valamilyen módon ezekben az illegális, egyszersmind azonban valaki számára nyilván hasznos hozó tranzakciókban.

Mindemellett kriminalisztikai szempontból is meglehetősen érdekesnek tartom e területet, hiszen tagadhatatlan, hogy jelenleg nincsenek kiforrott és általánosan alkalmazott nyomozati módszerek e probléma megfelelő kezelésére, ami nemcsak a magánszférában, de az állami nyomozó hatóságok esetében is igaz. Hiszen ha az állami nyomozó szervek kellő hatékonysággal lennének képesek fellépni az áfacsalók ellen, akkor az ebbe a kategóriába so-

rolható bűncselekmények száma nyilván drasztikusan csökkenne, és ezáltal már a járulékos „másodlagos” károkozások sem jelentenének gondot.

Mondhatnánk persze, hogy nem is biztos, hogy feltétlenül a kriminalisztika területén kellene megtalálni a megfelelő válaszokat erre a kérdéskörre. Hiszen például a jogszabályi környezet megváltoztatása is értelmetlenné tehetné a hasonló bűncselekmények elkövetését, mint ez több európai ország esetében is látható (például a fordított áfafizetés bevezetése, vagy az alapvető élelmiszerek esetében az áfa mértékének drasztikus csökkentése stb.).

Először is tisztázni kell, hogy milyen bűncselekményeket sorolhatunk az áfacsalások csoportjába. Az áfacsalási eseteket a büntetőjog-gyakorlatban általában költségvetési csalásként vagy csalásként minősítik.

A költségvetési csalás bűncselekmény törvényi tényállása keretdiszpozícióként értékelendő, amelyet a mindenkori adójogszabályok töltenek ki tartalommal.

A mi szempontunkból azonban a büntetőjogi kategorizálásnál jóval fontosabb e bűncselekmények kriminalisztikai szempontú behatárolása. Ezek a következők:

1. Áfára vonatkoztatva történik az elkövetés.
2. Csalárd jellegű elkövetési magatartással, tehát tévedésbe ejtéssel vagy tévedésben tartással, illetve valós tény elhallgatásával valósul meg.
3. Vagyon hátrányt okoz.

Nézetem szerint az összes olyan bűncselekményt az áfacsalás kategóriájába sorolhatjuk, amelyekre illenek az előbbi jellemzők. Hogy ennél pontosabb képet kaphassunk ezekről a bűncselekményekről, érdemes alcsoportokat alkotni.

Az első alcsoportba azokat a bűncselekményeket sorolom, amelyek elkövetői a valós üzleti tranzakcióik során az áfa-befizetési kötelezettségük elkerülése érdekében különböző csalárd, leplező ügyleteket hoznak létre, vagy az áfa-befizetési kötelezettségüket részben vagy egészben eltitkolják. Ebben az esetben alapvetően valós üzleti tranzakciók történnek tehát, valós üzleti szereplőkkel, és alapvetően nem az áfa megszerzése a cél, pusztán az üzleti tevékenység során keletkezett áfa-befizetési kötelezettség kioltása vagy mérséklése érdekében történik valamilyen illegális ügylet. Jellemzően ilyen esetek a számlavásárlások. Megítélésem szerint az idesorolható bűncselekményekkel igen ritkán találkozhatunk a magánnyomozói tevékenység során.

A második alcsoportba azok a bűncselekmények sorolhatók, amelyek esetében valamilyen színlelt ügylettel a költségvetésből próbál meg az elkövető áfát visszaigényelni. Ez esetben tehát az áfa visszaigénylése mögött nincs va-

lós üzleti tranzakció. Gyakori, hogy maguk az érintett gazdasági társaságok is csak a konkrét bűncselekmény vagy hasonló bűncselekmények megvalósítása érdekében jönnek létre. E bűncselekmények klasszikus példái az úgynevezett árupörgetéses áfacsalások.

A *harmadik alcsoport*ba azok az áfacsalások tartoznak, amelyek során az elkövetők célzatosan azért hajtanak végre – többnyire unión belüli, de országhatárokon átnyúló – üzleti tranzakciókat, hogy szert tehessenek az azokkal kapcsolatosan a legális vagy féllegális üzleti partnerek által számukra megfizetett áfára, amelyet azután nem fizetnek be a költségvetésbe. Tehát ez az alcsoport lényegében az első és a második alcsoport sajátos egyvelege, hiszen ebben az esetben maga az üzleti tevékenység megvalósul ugyan, de másodlagos szerepet játszik. A cél az áfa megszerzése, ami azonban ez esetben nem a költségvetésből származik, hanem az unión belüli nettó beszerzés és a hazai bruttó értékesítés közötti különbségből.

Megítélésem szerint igazán nagy jelentőséggel az első és a második alcsoportba tartozó áfacsalások bírnak, mind a nemzetgazdaság, mind a magánnyomozó irodák szempontjából. *Vámosi-Nagy Szabolcs*, az Ernst&Young adószakértője évi ezeröttszázmilliárd forintra becsülte az áfacsalásokkal okozott károk nagyságát*, bár e károk nagy része nyilván latenciában marad. Még becsült adatokkal sem találkoztam eddig a szakirodalomban arra vonatkozóan, hogy egy-egy áfacsaló csoport irányítója éves szinten milyen bevételre tehet szert. A magánnyomozói munkám során azonban találkoztam olyan „óvatos” becslésekkel, amelyek szerint egy jól menő áfacsaló csoport irányítója vagy irányítói éves szinten kétszázötven- és ötszázmillió forint közötti illegális hasznot húzhatnak. Azt gondolom, hogy ezek a becslések semmiképpen sem túlzók, viszont az említett cikk megjelenése óta eltelt időben ezen összeg volumene valószínűleg tovább növekedhetett.

Az első és a második kategóriába sorolt áfacsalások legjellemzőbb sajátosságai

Az e kategóriákba sorolt áfacsalások döntő többségükben profi módon összeállított és jól bevált „forgatókönyv” alapján, profi módon kivitelezett bűncselekmények, amelyek elkövetésének egyértelmű és kizárólagos célja az anya-

* Csikász Brigitta: A legnagyobb illegális üzlet az áfacsalás. HVG.hu, 2009. május 6.
http://hvg.hu/ithon/20090506_afacsalas_vpov_apeh_vamosi_nagy

gi haszonszerzés. Ennek megfelelően az elkövetői kör e bűncselekmények folytán gyakran hatalmas illegális bevételre tesz szert, ami sok esetben a környezete számára is feltűnő lehet.

A harmadik alcsoportba sorolt áfacsalások esetében e bűncselekmények lényege, végletesen leegyszerűsítve az, hogy egy direkt erre a célra alapított vagy vásárolt cég (fantomcég) – amely hivatalosan csak az úgynevezett strómanhoz köthető – külföldről, de általában az unión belülről vásárol valamilyen terméket áfamentes, nettó áron. Ezután ezt a terméket bruttó, áfás áron értékesíti tovább, gyakran több lépcsőn – az elkövetői kör kezében lévő „félleg legális” cégen (szürke cég) – keresztül, hazai teljesen legális cég vagy cégek számára. Bár a fantomcég az áfát többnyire bevallja ugyan, de nem fizeti be. Ez eredményezi az extraprofitot. *(Strómanokon itt azokat a személyeket értve, akik a bűncselekmény elkövetéséhez, a tényleges elkövetők helyett, a nevüket adják csekély jutalék fejében, a bűncselekmény elkövetésében azonban ténylegesen nem vesznek részt, arra többnyire még rálátásuk sincs.)*

A második alcsoportba tartozó áfacsalások esetében a sorrend megmarad ugyan, de az áru mozgása fikatív és előre leszervezett, vagy ha van is fizikai árumozgás, az csak a bűncselekmény leplezése érdekében történik. Különbség még az előbb ismertetett verzióhoz képest, hogy az áru a hazai legális cégtől ismét egy külföldi fantomcéghez kerül, majd követhetetlen módon eltűnik, és végül újra a sor elejére kerül vissza, majd a kör újra kezdődik, akár öt, tíz vagy több alkalommal is, míg végül az árut ténylegesen is értékesítik, természetesen mélyen áron alul. Fontos, hogy ez a verzió mindenképpen szükségessé teszi egy legális, áfa-visszaigénylésre alkalmas gazdasági társaság, illetve ebben a társaságban egy „beépített” (megvesztegetett) ember jelenlétét. Az ügyletek célja ugyanis, hogy a nettó értéken forgó áru után minden körben visszaigényelhető legyen a később nyilván nem fizetett áfa. Az utóbbi időben azonban az adóhatóság már meglehetősen komolyan veszi a jelentős összegű áfa-visszaigénylések ellenőrzését, ezért ilyen tranzakciót reálisan végrehajtani csak nagy és teljesen legálisan működő céggel lehet. Ezek a cégek azonban normál esetben biztosan nem folynának bele ilyen ügyletekbe, ezért szükséges a „beépített ember”, aki a megfelelő ellentételezés fejében keresztülviszi a legális cégen ezeket a nyilvánvalóan illegális ügyleteket. Ezek az úgynevezett árupörgetéses áfacsalások, mivel az illegális haszon maximalizálása érdekében ugyanazt az árut többször is keresztül „pörgetik” az elkövetők a hálózaton.

Viszonylag egyszerűen felfedezhetjük e bűncselekmények „nyomait”, jellegzetességeit, a konkrét bűncselekményeket azonban rendkívül nehéz bizo-

nyítani. Mindemellett jellemző, hogy a büntetőeljárások lezárásakor még a megfelelően alátámasztott és bizonyított áfacsalások jelentős részénél is csak a „strómanok” vonatkozásában lesz megállapítható a bűncselekmény elkövetése.

E bűncselekményeket szinte minden esetben jól szervezett csoportok követik el, amelyek nagysága a tranzakciók volumenének függvényében különböző lehet. (Minden résztvevőt ide értve általában négy-öt személytől húsz-harmincig is terjedhet ezeknek a csoportoknak a létszáma, de bizonyára vannak ennél nagyobb létszámú elkövetői csoportok is.) A cselekmények legelőbből adódóan gyakorlatilag mindig kapcsolódnak külföldi szálak az elkövetőkhöz, de nem minden esetben jellemző a külföldi bűnözői körökhöz való kötődés. Lehetséges, hogy a külföldi kapcsolat pusztán egy hétköznapi ember, barát vagy ismerős, aki szíveségből, netán némi ellenszolgáltatásért nyújt segítséget.

Az áfacsaló hálózatok esetében gyakran találkozhatunk azzal a jelenséggel, hogy a tőlük függetlenül és legálisan működő gazdasági társaságokat, vállalkozásokat úgy vonják be az üzleti láncba, hogy egy megfelelő kompetenciával bíró alkalmazottat (kereskedő, üzletkötő, középvezető stb.) megvesztegetnek, és függő helyzetbe hoznak. Így nemcsak hogy keresztül tudják vinni az ügyleteket a legális cégen, de az esetleges lebukás vagy egyéb problémák felmerülése esetén ráláthatnak a gazdasági társaság belső ügyvitelére, döntéseire is, ami nagy segítséget jelenthet a védekezési stratégia kialakításában.

Az elkövetői csoportokra jellemző a többszintű tagozódás. Gyakori, hogy az áru mozgatásához, az üzlet beindításához szükséges pénzt teljesen a háttérben maradó személyek biztosítják az ügyletekhez. Az egy csoporthoz tartozó ügyleteket többnyire egy-két ember irányítja, a nagy és alaposágot igénylő adminisztrációs feladatokat, valamint számos kisebb ügyintézési feladatot azonban a néhány neki alárendelt ügyintéző látja el. A legális cégekbe „beépített” emberekkel az ügyintézők és az irányító emberek is kapcsolatban állhatnak, a cégláncolatban lévő, de nem egymás mellett álló különböző cégek képviselői azonban általában nem ismerik egymást, vagy ha mégis, akkor biztonsági okokból nem tartják a kapcsolatot. Jellemző, hogy az egyes részfeladatokat, mint például a szállítmányozást vagy a raktározást mindig ugyanazok a munkások végzik.

Mivel ezek a bűncselekmények hatalmas összegeket mozgatnak meg, így szinte törvényszerű, hogy az elkövetők nagyon kemény és felkészült ügyvédi gárdával dolgoznak együtt. Ezek az ügyvédek nemcsak az irányító emberek képviselőit járnak el, hanem a lojális végrehajtók rendelkezésére is bocsátják és fizetik őket.

Részben szintén a háttérben mozgó hatalmas összegek, részben pedig a megalósuló bűncselekmények súlya, tehát az elkövetők által a lebukás esetén megkockáztatott büntetések miatt jellemzők ezekre a bűncselekményekre bizonyos „maffiamódszerek”, mint a megfélemlítés, a fenyegetés, a zsarolás és néha a tettlegesség is. Fontos azonban, hogy ezek nem általánosan alkalmazott módszerek, hiszen e körben alapvetően csalárd módon, de békés módszerekkel, anyagi haszonszerzés érdekében elkövetett bűncselekményekről beszélünk. Az erőszakos, fenyegető jellegű megnyilvánulások többnyire a lelepleződések esetén kerülnek előtérbe, illetve az olyan esetekben, mikor az érintetteknek anyagi természetű nézeteltéréseik keletkeznek egymással.

Az áfacsalásokkal kapcsolatban előforduló járulékos bűncselekmények mellett mindenképpen ki kell térnem a „másodlagos” károk kérdésére, amely a magánnyomozások szempontjából szintén igen nagy jelentőségű. Hogy rávilágítsak a dolgok lényegére, úgy is fogalmazhatnék, hogy ezek a bizonyos „másodlagos” károk a magánnyomozások szempontjából primer káreseményekké válnak, hiszen ezek a károk a magánnyomozó irodák megbízóinál jelentkeznek, így nekünk, magánnyomozóknak, elsődleges feladatunk ezeknek a nem kívánt eseményeknek a vizsgálata.

Az áfacsaló cégek láncolatába törvényszerűen be kell kerülniük olyan teljesen legálisan működő gazdasági társaságoknak, amelyeknek szervezeti szinten alapvetően semmi közük nincs magához a láncolathoz. Rájuk lényegében azért van szükség, mert ők azok, akik a nettó értékekhez hozzáadják magát az áfát, tehát belföldi cégtől bruttó áron vásárolnak, és adott esetben – az árupörgetéses ügyekben – külföldi cégnek nettó áron adnak el. Ezek a gazdasági társaságok nem ritkán nagy múltú hazai vagy itthon működő multinacionális vállalkozások, amelyek többnyire a teljes céget átfogóan tekintve teljesen törvényesen működnek és minden gyanú felett állnak. Olyan esetek is előfordulhatnak, amelyek során ezek a láncolatba kerülő legális cégek, működési sajátosságaikból adódóan, áfa-visszaigénylési pozícióba kerülnek. Ez azonban a hatóságok számára pontosan a vállalkozások méretei és sajátossagai miatt nem válik gyanússá vagy feltűnővé. Hiszen az ilyen komoly cégek bizonyára nem kockáztatják a nimbuszukat az efféle bűncselekményekből származó illegális haszon érdekében. Ebből adódóan ezeket a cégeket az áfacsaló láncolatokban nemcsak mint végfelhasználókat, vagy a láncolat végén lévő értékesítőket tudják felhasználni, hanem alkalmasak lehetnek arra is, hogy a láncot végtelenítve újra külföldre egy fantomcég számára adjanak el (árupörgetéses áfacsalások). Hangsúlyozni kell, hogy e legális cégek általában úgy vesznek részt ezekben az áfacsalói láncolatokban, hogy vezetői

szinten nem is szereznek tudomást a tranzakciók jogsértő mivoltáról, és maga a gazdasági társaság nem tesz szert extraprofitra.

Mindez többnyire abból a meglehetősen általános jelenségből adódik, hogy a komoly nagy gazdasági társaságokban is vannak kevésbé lojális és „megvásárolható” munkatársak, akik az illegális és a saját bérükhöz képest jelentős összegű jutalék fejében segítséget nyújtanak az áfacsalók láncolatába történő bekapcsolódáshoz. Ilyenkor hiába van a legális gazdasági társaságnak bármilyen erős belső szabályzata és szűrési rendszere a hasonló csaló cégek kiszűrésére, ugyanis pont az a munkatárs engedi kapun belülre a csalókat, aki a kiszűrésükre lenne hivatott. A megvásárolt munkatárs ezután már zsarolhatóvá válik, így többnyire az áfacsaló láncolat teljes befolyása alá kerül, és a saját hatáskörében pontosan úgy irányítja a dolgokat, hogy az az elkövetői kör számára kedvező legyen. Vegyük sorra, milyen veszélyeket rejt a gazdasági társaságok számára egy ilyen nemkívánatos „beépülés”, és milyen károk keletkezhetnek ebből!

A másodlagos károk

A Nemzeti Adó- és Vámhivatal az áfacsaló láncolat valamely tagjának ellenőrzésétől könnyen eljuthat a legális cég, ebből már egyenesen következik, hogy

- az elhúzódo vizsgálatok idejére zárhatják a legális cégek számláján a költségvetésnek okozott kárnak megfelelő összeget;
- visszatartathatják a legális cég áfa-visszaigényléséből a költségvetésnek okozott kárnak megfelelő összeget;
- eljárás alá vonhatják a legális cég egyébként valójában mit sem sejtő ügyvezetőjét;
- látványos nyomozati cselekményeket hajthatnak végre a legális cég vonatkozásában is, bénítva a gazdasági társaság ügymenetét és csorbítva a jó hírnevét (például nagyszámú egyenruhás pénzügyőrrel végrehajtott házkutatások stb.);
- a beépített emberen keresztül kijátszhatóvá válnak a társaság védelmi mechanizmusai, így könnyen előfordulhat, hogy olyan helyre történik árukielvezés, ahonnan annak az értéke végül nem térül meg;
- a beépített és ezzel befolyásolhatóvá tett dolgozó a munkaadója számára nem kellően előnyös ügyleteket köt (az általa elfogadott illegális jutalék már önmagában felveti a munkaadójának történő károkozás lehetőségét);

- a beépített és ezzel befolyásolhatóvá tett dolgozó üzleti titkokat szolgáltathat ki a gazdasági társasággal kapcsolatban, ezzel kedvezőtlen piaci helyzetbe hozhatja a céget (például átmeneti likviditási gondok esetén egy tökére-erősebb vállalkozás tönkretelheti a beépített embernek munkát adó vállalkozást);
- ha az ártatlanságát és a vizsgált ügyletekkel kapcsolatos kellően gondos eljárását a láncolathoz köthető legális cég nem tudja bizonyítani, jó eséllyel megtörténhet, hogy az adóhatóság rajta hajtja be az ügyletek folyamán el-tűnt áfát.

A másodlagos károk taglalásakor meg kell említenünk még egy – meglehetősen kétélű – szempontot. Mégpedig az áfacsalások igen kemény, piaciár-letörő hatását. Magának a bűncselekménynek a lényegéből következik, hogy a rossz értelemben vett „üzleti haszon” nem a tényleges nettó vételi és eladási árak közti különbségből adódik, hanem a be nem fizetett áfából. Tehát az áfacsalók érdeke mindig az, hogy a lehető legnagyobb mennyiségben forgalmazzanak, hiszen ez vonja maga után a megszerzett áfa volumenének növekedését is. Mivel tehát nem elsősorban az olcsó vásárlás és a drága eladás a cél, hanem a nagy forgalom, és az áfatartalom terhére az áfacsalók bármilyen termék esetében könnyen tudnak jó árakat produkálni a piacon, ezért törvényszerű, hogy ők tudják a legjobb árat adni az áruért. Az ellenoldalon pedig ők tudnak a legolcsóbban eladni. Teszik mindezt olyan nagyságrendben, hogy azzal már ténylegesen képesek befolyásolni az érintett szegmensek ár-képzését. Ennek a jelenségnek a kétarcúságát pedig az adja, hogy legyen szó bármely területről, a végfelhasználók nyilván örülnek az alacsony áraknak. Viszont a piacon jelenlévő, tisztességes tevékenységet végző vállalkozásokat nyilván meglehetősen kellemetlenül érinti a beszerzési árak növekedésével egyidejűleg az eladási árak csökkenése. E körülmény és az általános gazdasági helyzet, valamint az adóterhek növekedése együtt több vállalkozás esetében a drasztikus leépüléshez, vagy éppen a megszűnéshez is vezethet. Az áfacsalások árletörő hatásának taglalásával egyúttal elérkeztünk ahhoz a ponthoz, ahol egy átlagember is rendszeresen kapcsolatba kerülhet e bűncselekményekkel, legalábbis ezek következményével, még ha erről többnyire nem szerez is tudomást. Tény, hogy az áfacsalásokat a leggyakrabban az alapvető fogyasztási cikkekkel (cukor, liszt, tej, hús stb.) kapcsolatban követik el. Ennek az oka egyszerű. Részben azért alakulhatott ez így, mert ezeknek a termékeknek szinte folyamatosan nagy forgalmuk van, szinte állandó és nagyon árérzékeny felvevőpiaccal. Így egyértelmű, hogy már az árak mi-

nimális csökkentésével is hatékonyan gyorsítható a forgalom. Másrészt e termékeknek nincs „rendsámuk”, tehát nincs azonosítójuk, így az általuk bejárt út csak nehezen vagy egyáltalán nem követhető. Persze nem csak ezekenél az alapvető fogyasztási cikkeknel figyelhető meg ez a jelenség, a kereskedelem szinte összes területén találhatunk erre példát (műszaki cikkek, faáru, fém alapanyagok stb.). Nyilván felelőtlenség lenne kijelenteni, hogy minden forgalomban lévő termék, amelyet első ránézésre irreálisan alacsony áron kínálnak eladásra az egyébként legális kereskedelmi forgalomban, az áfacsalásból származik. Ha azonban kézbe vesszünk egy ilyen alapvető fogyasztási cikket, amelynek véletlenül pont tisztában vagyunk az átlagos előállítói árával és egy boltláthatat polcain folyamatosan nagy tételben árulják ezt a terméket a gyártói ár alatt, akkor érdemes gyanakodni. (Különösen, ha ráadásul a forgalmazó címszó alatt egy komolytalannak tűnő cégnevet olvashatunk, amelyet minimális törzstőkével alapítottak és a dolgozóinak száma egy, székhelyként viszont egy lakótelepi ház második emeleti lakását tüntet fel, elérhetőségként egy ingyenes szolgáltatónál készített e-mail címmel.) Szinte minden esetben, amikor magánnyomozóként elkezdünk egy ilyen ügygel foglalkozni, és az események kárvallottja már részletesen tájékoztatt minket, elhangzik a kérdés, hogy nekünk, magánnyomozóknak mihez is van jogosítványunk, milyen eszközök állnak a rendelkezésünkre és mit tudunk tenni, amit a rendőrség vagy az adóhatóság nyomozó szervei nem tudnak. Egyszerűsítve és lefordítva: miért bizzanak meg minket, ha a hivatalos szervek már nyomoznak vagy rövidesen nyomozni fognak az ügyben?

Először is, tény, hogy a magánnyomozóknak semmivel sincs több jogosultságuk, mint a megbízóiknak. De a helyzetet ahhoz tudnám hasonlítani, mint mikor valakinek elromlik az autója és meg kell oldani a javítását. Van jogunk az autószereléshez, a szerszámokat is beszerezhetjük a megfelelő helyen, mégsem állunk neki, mivel nem értünk hozzá, hiszen nem vagyunk autószerelők. Vagy még ha valamelyest értünk is az autószereléshez, nem biztos, hogy költséghatékonyság szempontjából érdemes nekünk elvégeznünk a szerelési munkákat. Ugyanez a helyzet a magánnyomozással is. Szerencsés esetben a megbízó egy olyan magánnyomozó irodával találkozik, ahol képzett és tapasztalt szakemberek dolgoznak, és megfelelő eszközparkkal felszereltek.

Azt is érdemes figyelembe venni, hogy sem az adóhatóság, sem a rendőrség szempontjai nem esnek egybe teljes mértékben az ilyen ügyek kárvallottjainak jogos érdekeivel. A hatóságok által végzett nyomozások során elsődleges cél mindig a bűncselekmény körülményeinek tisztázása, illetve az elkövetők azonosítása, felkutatása és a felelősségük mértékének megállapítása.

sa. Tapasztalataim szerint általában csak ez után következik a kármegetérülés kérdése. De természetesen itt is az állam számára keletkezett kár megtérülése az elsődleges, és csak ez után kerülhet szóba az egyéb károsultakat érő kár. Bár már az is rendkívül ritka az ilyen ügyek esetében, hogy az államot érő kár teljes egészében megtérüljön. Így hatékony segítség nélkül kicsi az esélye annak, hogy az ilyen ügyekbe keveredett – egyébiránt legálisan, törvényiszte-lő módon működő – gazdasági társaságok veszteség nélkül úszhassák meg ezeket az eseteket.

Nem is beszélve arról, hogy az állami nyomozó hatóságok sok esetben sztereotip gondolkodásmód alapján az érintett legális cégeket nem sértett-ként, hanem jó esetben egyéb érdekelt félként, rossz esetben a bűncselek-mény részeseként kezelik. Nagyon gyakori ugyanis, hogy egy gazdálkodó társaságot egyetlen – és általában az áfacsalók által megvesztegetett – dolgo-zója által betöltött szereppel azonosítják, vizsgálva a gazdasági társaság bünt-etőjogi felelősségét is. Márpedig ebben az esetben nyilván szóba sem jöhet az, hogy a nyomozati cselekmények esetlegesen az e társaságok kárának megtérülésére is irányuljanak. Sőt gyakran már a gazdasági társaság szerepé-nek tisztázása is kemény magánnyomozói tevékenységet igényel. (Nyilván vannak persze olyan esetek is, ahol a látszólag legálisan működő cégek, a lát-szat ellenére akár felső vezetői szintig részesei az áfacsalásoknak.)

Ezen túlmenően az állami nyomozó szerveket és az adóhatóságot kötik az eljárási határidők. Az, akinek rálátása van az ilyen ügyekre, tudja, hogy mi-lyen mértékben húzódhat el egy adóvizsgálat vagy egy büntetőeljárás. Ennek nyilvánvalóan több oka van, köztük az állami szervek leterheltsége, valamint a külföldre futó szálak esetében a jogsegélyek elintézésének elhúzódása is. A magyar nyomozó szervekkel ellentétben, a magánnyomozó irodák munkatár-sai jóval egyszerűbb módon és gyorsabban képesek külföldön dolgozni. Bár kétségtelen, hogy nem végezhetnek hivatalos nyomozati cselekményeket, de tanúkat kutathatnak fel és irányíthatnak a hatósághoz, nyilatkozatokat vehet-nek fel, fényképfelvételeket készíthetnek stb. Tapasztalatból tudom, hogy a hatósági nyomozásokat megelőző vagy az azokkal párhuzamosan zajló ilyen jellegű magánnyomozói segítség nagyban gyorsíthatja és jelentősen eredmé-nyesebbé teheti a büntetőeljárásokat.

Itt kell megemlítenünk továbbá, hogy mind az állami szervek leterheltsé-géből, mind a magánnyomozó irodák nyilvánvaló ügyfélközpontú szemléle-téből adódóan a magánetektívek jóval gyorsabban és egyben jóval rugalma-sabban képesek reagálni egy-egy felmerülő új információra. (Gondolok itt arra, ha a nyomozás során például az éjszaka közepén merül fel információ

arra vonatkozóan, hogy az ügy szempontjából valamilyen fontos esemény történik, akkor az érintett cég vezetőjének esélye sincs arra, hogy a rendőrséget értesítve elérje, hogy rövid időn belül egy megfigyelést szervezzenek a megfelelő helyre. Ez a feladat egy magánnyomozó iroda igénybevételekor kivitelezhető.)

A legfontosabb különbség e tekintetben az állami nyomozó szervek és a magánnyomozó irodák munkája között mégis talán az, hogy a magándeaktívek a hasonló kategóriás ügyek nyomozása során az ügyfelek jogos érdekeit szem előtt tartva, ténylegesen a legapróbb részletekig mindent megvizsgálva próbálják felderíteni az ügy összes relevánsnak tűnő körülményét. Míg az állami nyomozó szervek nyilván a korábban vázolt, eltérő vezérelvek alapján, de a vádereredményességet is figyelembe véve, nem kis leterheltséggel végzik munkájukat. Talán nem járok túl messze a valóságtól, ha analógiaként a kis, néhány fős hangszerkészítő manufaktúra munkáját hasonlítom egy hatalmas modern hangszergyárhoz. Egy kis vállalkozás nyilván sok tekintetben nem veheti fel a versenyt az állami nyomozó hatóságok hatalmas gépezetével, mint ahogyan a kis manufaktúra sem veheti fel a versenyt bizonyos területeken a nagy hangszergyárral. A magánnyomozó irodák azonban, a kis hangszerkészítő manufaktúrákhoz hasonlóan, képesek az egyedi igényekhez igazodni és egy-egy „munkára” jóval nagyobb időt, energiát és figyelmet szentelni, mint ahogy azt a dömpingmunka lehetővé tenné. Ez a különbség gyakran a párhuzamos nyomozások eredményében is megmutatkozik, ami rendjén is van, hiszen ha nem így lenne, nem érné meg magándeaktíveket foglalkoztatni. Pontosan ezért gondolom úgy, hogy a nyomozás mindkét változatának megvan a maga szerepe a kriminalisztika világában.

Gazdasági vesztegetések

Az áfacsalásos bűncselekmények legnagyobb részénél szükség van egy olyan legálisan működő és a hatóságok előtt lehetőleg minden gyanú felett álló gazdasági társaságra, amely bruttó, tehát áfás áron vásárol. Vagy más aspektusból: a céglánconlaton keresztül nettó áron „utazó” áruhoz hozzáteszi a később a fantomcég által lenyelt áfát. A csalóknak ezen a ponton az okozhat problémát, hogy ezek a gazdasági társaságok, mint a megnevezésükből is kiderül, többnyire teljesen törvényesen működő cégek és még csak véletlenül sem szeretnének belekerülni ilyen jellegű illegális ügyletekbe. Kár is lenne erről győzködni e legális cégek felső vezetői köreit. Sokkal egyszerűbb meg-

oldás, ha olyan kereskedőket, üzletkötőket vagy döntési pozícióban lévő középvezetőket környékeznek meg, akik kevésbé lojálisak ezekhez a gazdasági társaságokhoz. Ezeket a munkatársakat megvesztegetve könnyen elérhető, hogy a legális cégek a fantomcégektől, vagy a „szürke” cégektől vásároljanak, vagy ilyen cégeknek adjanak el. A megvesztegetett dolgozó – nevezzük *beépített embernek* – általában pontosan tudja, hogy miként lehet kijátszani a társaság önvédelmi rendszerét, belső szabályzóit, és erre meg is van a lehetősége. Az ő feladata nagyon egyszerű, az áfacsalók által szállított termékeket át kell venni, illetve az árupörgetéses bűncselekmények esetén tovább is kell adni, nyilván a megfelelő személynek. A vétel- és eladási árak általában kedvezők a legális cégnek, de nem kiugró mértékben, így a tranzakció nem is feltűnő. A beépített ember pedig jutalékot kap a forgalom után, ennek mértéke üzleti területenként változik, de mindenképpen kellően nagy összeg ahhoz, hogy a beépített ember az áfacsalók lekötöztettségévé váljon. Fontos, hogy ezek a bizonyos legális cégek, amelyek alkalmazásában áll a beépített ember, általában nem jutnak extraprofitához ezekkel az ügyletekkel, maximum a kereskedő forgalmazási tevékenységének fokozódásából adódik némi forgalomnövekedésük, ezért a vezetőség nincs is tisztában azzal, hogy a társaságuk kikkel áll üzleti kapcsolatban. Az cégvezetésnek maximum a kereskedő megnövekedett forgalma tűnhet fel, amire nyilván van megfelelő „legendája” az érintett beépített embernek.

Ezek a beépített emberek több szempontból is veszélyt jelenthetnek az alkalmazóikra. A leggyakrabban annak a veszélye áll fenn, hogy az adóhatóság az áfacsaló üzleti láncolat valamely elemének ellenőrzésekor tapasztalja a hatalmas adóhiányt, és végigtekintve a teljes láncolaton, a vizsgálat idejére zárolja a legális cég bankszámláját a költségvetésből hiányzó összeg mértékéig, vagy blokkolja a gazdasági társaság áfa-visszaigénylését. A probléma azonban többnyire nem oldódik meg az adóügyi vizsgálat befejezésekor, mivel ezek a vizsgálatok a fantomcégek esetében többnyire büntetőfeljelentéssel zárulnak. A jelenlegi joggyakorlat szerint elég gyakori, hogy ilyen esetekben a legális cégek ügyvezetője is gyanúsítottá válik, minimum az áfacsalással kapcsolatban betöltött bűnsegédi szerepéért. A vezető bűnösségének megállapítása pedig szinte automatikusan egyet jelent azzal, hogy a fizetőképes legális cég számlájára terhelik a teljes áfahiányt, az egyetemleges felelősség jegyében.

Magánnyomozói praxisom során dolgoztam olyan ügyben, ahol egy neves gazdasági társaság olyan felső vezetőjét gyanúsították meg áfacsalásban történő részvétellel, aki köztudottan áfacsaló-ellenes, és sokat is tesz ezeknek a

bűncselekményeknek a visszaszorításáért, sőt egyértelműen nem lehetett tudomása arról, hogy az öt megtévesztő beosztottjai milyen tevékenységet folytatnak a háta mögött.

A beépített emberek áfacsalók iránt tanúsított lojalitása veszélyes lehet azért is, mert ilyen esetekben a cég védelmi mechanizmusait kikapcsolva, az irányító ember utasítására megtörténhetnek olyan tranzakciók (például indokolatlanul magas kockázatú árukihelyezések), amelyek szintén károkat okozhatnak a legálisan működő cégnek. (Dolgoztunk már olyan ügyben, ahol ilyen módon helyeztek ki kb. 125 millió forint értékű árut, amelynek teljes egészében nyoma veszett, és a felelősöket csak hosszas nyomozás után lehetett eljárás alá vonni, de a kár még így is csak részben térülhetett meg.)

További problémát okozhatnak ezek a beépített emberek azzal, hogy kapcsolatuk elmélyülése esetén az áfacsaló csoportot tájékoztatni tudják a munkaadójuk belső ügyeiről, gazdasági titkairól. Ennek akkor lehet kiemelt jelentősége, ha a társaság gazdasági helyzete vagy egyéb körülmények miatt ezek a belső információk visszaélésre alkalmasak lehetnek. Például az áfacsalás miatti hatósági vizsgálat vagy nyomozás megkezdésétől kezdődően, a legális cégnél keletkező információk továbbításával hatalmas károk keletkeznek.

A gazdasági vesztegetések gyanújának felmerülésekor a magánnyomozó segítséget nyújthat a cég vezetése számára a gyanú alátámasztása vagy kizárása érdekében. A magánnyomozás során felkutatott bizonyítékok és az összefoglaló jelentés felhasználható az adóhatósági vizsgálatoknál, illetve a nyomozások során. Ha a vesztegetés gyanújának felmerülése megelőzi a vizsgálatokat vagy a nyomozást, a cég vezetője az összefoglaló jelentés birtokában maga is kezdeményezhet hatósági eljárást, a negatív következmények megelőzése érdekében.

A gazdasági vesztegetéssel kapcsolatban folytatott magánnyomozások során általában a következő nyomozati módszereket és eszközöket vehetjük igénybe:

- A gyanúsítható személyhez köthető, gyanús tranzakciók elemzése, a belső normákra is figyelemmel (ezen elemzések során mindig célszerű igénybe venni egy megfelelően jártas szakembert, aki segít eligazodni a társaság sajátosságaiban).
- A gyanús tranzakciókkal kapcsolatban cégkapcsolati elemzések, kutatások és egyéb adatgyűjtések lefolytatása.
- A munkáltató belső vizsgálatának keretében munkáltatói meghallgatás lefolytatása a gyanúsítható személlyel.

- Adatgyűjtések, meghallgatások lefolytatása a gyanúsítható személy munkakörnyezetében.
- Internetes ellenőrzések és egyéb legálisan hozzáférhető adattárak, nyilvántartások ellenőrzése (közösségi oldalak, cégnyilvántartások, cégbírósági nyilvántartás, hirdetési oldalak stb.).
- A munkáltató bekérése alapján a gyanúsítható személy céges telefonjával kapcsolatos híváslista elemzése.
- A munkáltató számára legálisan hozzáférhető e-mailek elemzése.
- A gyanúsítható személy megfigyelése, követése.
- A gyanúsítható személlyel kapcsolatban környezettanulmány elkészítése, különös tekintettel a gyanús költségek vizsgálatára, valamint azon vagyoni elemekre, amelyek biztosíthatják a kármegtérülést.
- A gyanúsítható személy beleegyezése esetén poligráfos vizsgálat elvégzése.

A „klasszikus” csalás bűncselekmények többféle verzióban is előfordulnak az áfacsalási esetekkel összefüggésben. Ezek közül három módszer a leggyakoribb, ezek közös vonása a beépített ember által játszott fontos szerep.

Az egyik ilyen esetben a beépített ember már megfelelően nagy mennyiségű közös ügyletben játszott szerepet, és ennek megfelelően komoly jutalékokat is a magáénak tudhat, így töretlenül megbízik a csalási láncot irányító személyben. Ekkor az irányító már egy teljesen elérhetetlen – gyakran külföldi – és hozzá semmilyen módon nem kötődő fantomcéggel veteti át a legális cégtől kikerülő árut, és valamilyen okból halasztott fizetést kér. Az áru ezután természetesen eltűnik, de a fizetés nem történik meg, csak ígéretések, időhúzás a jellemző, esetleg valamilyen minimális fizetés történik. Ezt a minimális kifizetést (mondjuk egy-két százalék), csak azért indítják, hogy hamisan a jóhiszeműség és a fizetési szándék látszatát keltsék, ez például a szlovák nyomozási gyakorlatban, de sok esetben Magyarországon is kizárja a bűncselekmény megállapítását, és legfeljebb peres úton teszi behajthatóvá a kintlévőséget.

További probléma az ilyen ügyekben – ahogy arra már utaltam –, hogy a beépített ember pontosan tisztában van azzal, hogy a korábbi megvesztegetői átvették, de mivel saját felelősségében is biztos, ezért a cégvezetés előtt az utolsó pillanatig titkolja az ügy valódi természetét, bízva a dolog megoldódásában, ezzel jelentősen hátráltatva azonban a vizsgálatot. Sok esetben pont ez a hátráltató magatartás teszi lehetetlenné a kintlévőség visszaszámoltatását.

Előfordulnak olyan esetek is, ahol a beépített ember már régebb óta áll kapcsolatban az áfacsaló csapattal, mint ahogy a cégláncolatban a legális cég

szerepét betöltő vállalkozásnál elkezdene dolgozni, és már konkrétan azzal a céllal helyezkedik el az adott munkahelyen, hogy azt a gazdasági társaságot is bevonja az áfacsalási láncolatba. Ez a cég vezetője előtt úgy jelenik meg, hogy a frissen felvett üzletkötője rendkívül jó vásárlási és eladási adatokat produkál. De sosem annyira jók az adatok, hogy egy hozzáértő kételkedhesen a valóságukban. Ezekben az esetekben általában nem túl nagy, de mindenképpen erős forgalmat lebonyolító és legálisan működő cégekről beszélünk, ahol a beépült ember kellően szabad kezet kaphat az üzleti tevékenységéhez. Ez egy sok dolgozót foglalkoztató, nagy forgalmú hazai vagy multinacionális cégnél a szigorú belső szabályzatok miatt nem lenne lehetséges, és túl hosszú ideig tartana, amíg a beépülő dolgozó eljutna a megfélemlítő bizalmi szintre, illetve megtalálná a védelmi rendszer kiskapuit.

Az ilyen kisebb, de legálisan működő vállalkozások esetében szinte bizonyossággal kijelenthető, hogy rövid időn belül, a csalói láncolatban lévő valamelyik fantomcég bukása miatt, maguk is áfaellenőrzést kapnak, és zárólják a bankszámlájukat, vagy legalábbis blokkolják az áfa-visszaigénylésüket. Az általános adóhatósági álláspont szerint ugyanis a csalói láncolatban lévő társaságokkal történő üzletkötések során a legális cégnek észre kellett volna vennie, hogy illegális ügyletek állnak a háttérben. Ez egyébként többé-kevésbé igaz is, hiszen sokszor valóban egyértelműen észrevehetőek a jelek (például egyszemélyes, friss cég, vagy egy régebbi vállalkozás pont az ügylet előtt került az új tulajdonosához, a komolynak tűnő cégnek nincs vezetékes telefonszáma, ingyenes e-mail címet használ, nincs telephelye stb.), de a beépített ember a nagyobb forgalom reményében leplezi ezeket a körülményeket. Ezeknek a láncoknak tehát szinte törvényszerűen bukniuk kell, és ezzel a beépített ember pontosan tisztában is van, ennek ellenére vesz részt az illegális üzleti tevékenységben a saját jutaléka érdekében.

Megítélésem szerint tehát ebben az esetben is megállapítható a csalás bűncselekmény, hiszen jogtalan haszonszerzés (illegális jutalék) fejében a beépített ember tévedésbe ejti a legális cég vezetőjét (nem tud róla, hogy kikkel és milyen kockázatos ügyletet folytatnak), és ezzel kárt okoz, hiszen az adóhatóság gyakorlata szerint ilyenkor az áfa-visszaigénylőnek nem fizetik vissza az áfát. (Ezt egyébként azzal magyarázzák, hogy magába az áfaláncolatba be sem folyt az áfa, illetve a legális cég felelősségét firtatják, mondván, hogy észre kellett volna venniük, milyen körökkel folytatnak üzleti tevékenységet. Ami igaz is, csak hát a cél pontosan az ügyvezető megtévesztése, kijátszása volt.)

Egy további jellegzetes csalási módszer, hogy áfacsalók unión belüli export céljából vásárolnak magyar legális cégektől árut (teljesen normális piaci

áron), amelyet megfelelő dokumentációkkal át is vesznek az eladótól, el is szállítják, sőt még a fuvarokmányokat is a rendelkezésére bocsátják, amelyek szerint az áru elhagyta az országot. Természetesen a megvásárolt árut nem viszik ki az országból, hanem valamilyen fantomcégen keresztül nyomott áron értékesítik. A legális cég azonban úgy szerepelteti az ügyletet a könyvelésében, mint uniós belüli értékesítést. Az adóhatóság ellenőrzésekor az ügylet természetesen kibukik, és a legális céget súlyos összegekre bírságozzák, az áfahiány megfizetésének kötelezettsége mellett. A fantomcég persze elérhetetlen, így a legális cégnek súlyos anyagi és erkölcsi kára keletkezik. (Ez az elkövetési módszer egyébként elég erősen visszaszorulóban van, mivel sok területen az eladók tisztában vannak ezzel a trükkel, és a külföldi célállomásra saját fuvarozóikkal értékesítenek, ezzel csökkentve a kockázatot.)

A magánnyomozók az ilyen esetekben segítséget nyújthatnak az eladó (legális cég) jóhiszeműségének alátámasztásában, továbbá a csalás elkövetőinek felkutatásában, és velük szemben a bűncselekmény bizonyításában. A magánnyomozás során felkutatott bizonyítékok és az összefoglaló jelentés felhasználható az adóhatósági vizsgálatoknál, illetve a nyomozások során.

A „klasszikus” csalásokkal kapcsolatosan folytatott magánnyomozások során általában a következő nyomozati módszereket és eszközöket vehetjük igénybe (bizonyos pontok értelemszerűen egyeznek a gazdasági vesztegetéseknél feltüntetettekkel, mivel ezekben az esetekben mindkét ügytípus esetében alkalmazható eszközökről beszélhetünk):

- A gyanúsítható személyhez köthető, gyanús tranzakciók elemzése, a belső normákra is figyelemmel (ezen elemzések során mindig célszerű igénybe venni egy megfelelően jártas szakembert, aki segít eligazodni a társaság sajátosságaiban kapcsolatban).
- A gyanús tranzakciók kapcsán cégelemzések, kutatások és egyéb adatgyűjtések lefolytatása, szükség esetén külföldön is.
- A munkáltató belső vizsgálatának keretében munkáltatói meghallgatás lefolytatása a gyanúsítható személlyel.
- Adatgyűjtések, meghallgatások lefolytatása a gyanúsítható személy munkakörnyezetében.
- Internetes ellenőrzések és egyéb legálisan hozzáférhető adattárak, nyilvántartások ellenőrzése (közösségi oldalak, cégnyilvántartások, cégbírósági nyilvántartás, hirdetési oldalak stb.).
- Szükség esetén az érintett külföldi országban a feljelentés megtétele. Így bizonyos esetekben a külföldi nyomozó hatóságok elvégeznek olyan nyomozati cselekményeket, amelyek csak jogsegély útján lennének elvégezhetőek.

- A nyomozás anyagairól ezután a sértett másolatot kérhet, amelyet hivatalos fordítás után csatolhat a Magyarországon folyó büntetőeljárás irataihoz. Ezzel jelentősen gyorsítható egy hazánkban folytatott büntetőeljárás lefolytatása.
- Nyilatkozatok felvétele szintén nagyban gyorsíthatja egy büntetőeljárás lefolytatását, vagy éppen megalapozhatja annak elrendelését, ha a magánnyomozó a személyi jellegű bizonyítékforrásoktól beszerzett bizonyítékok alátámasztására nyilatkozatokat vesz fel az érintettektől. Ez egyébként akár külföldön is megvalósítható. Ha ilyen nyilatkozatokkal is kellő mértékben alátámaszthatók a magánnyomozó megállapításai, sok esetben még a külföldi feljelentés megtételére sincs szükség.
 - A munkáltató bekérése alapján a gyanúsítható személy céges telefonjával kapcsolatos híváslista elemzése.
 - A munkáltató számára legálisan hozzáférhető e-mailek elemzése.
 - A biztonsági kamerák által rögzített felvételek archiválása érdekében megkeresések elküldése a megfigyelőrendszereket üzemeltető szolgáltatónak. Természetesen előfordul, hogy betekintheünk releváns, vagy annak tűnő kamerafelvételekbe, e felvételek hivatalos eljárásban történő felhasználása azonban csak a megfelelő hatóság bekérésén, lefoglalásán keresztül lehetséges. Mivel a felvételek tárolási ideje erősen behatárolt, könnyen előfordulhat, hogy a hatósági bekéréskor a felvételek már nem állnak rendelkezésre. Ezért érdemes ezeket a lehetőségeket azonnal számba venni, és a személy- és vagyonvédelmi, valamint magánnyomozói tevékenység szabályairól szóló 2005. évi CXXXIII. törvény 31. § (6) bekezdése alapján kérni a felvételek archiválását.
 - A gyanúsítható személy, vagy más érdekelt megfigyelése, követése.
 - A gyanúsítható személyekkel kapcsolatban környezetanulmány készítése, különös tekintettel a gyanús költekezések vizsgálatára, valamint azon vagyoni elemekre, amelyek biztosíthatják a kármegtérülést.
 - A gyanúsítható személy beleegezése esetén poligráfós vizsgálat elvégzése.
 - Fontosnak tartom továbbá azt a nézőpontot, amely szerint a büntetőeljárások kezdeményezése sok esetben nem célja, hanem eszköze is lehet a jogérvényesítésnek. Értve ezen azt, hogy mivel a végső cél ezekben az ügyekben mindenképpen a károk megtérülése, ezért sok esetben akkor is célszerű megtenni a büntetőfeljelentést, amikor számunkra mellékes a büntetőjogi szempontú felelősségre vonás, vagy esetleg nem vagyunk meggyőződve az eljárás eredményéről. Az eljárás végeztével a nyomozás irataiba betekintve, azokról másolatot kérve olyan bizonyítékokhoz juthatunk ugyanis, amelyek

megszerzésére más törvényes módon nem nyílnak lehetőségünk. Nagyon fontos, hogy semmiképpen sem a hatóság félrevezetését értem a feljelentés megtételén, hanem a törvényes és valós adatok alapján történő feljelentést.

– Mindenképpen hasznosnak tartom továbbá az ilyen ügyekben folytatott magánnyomozások során, ha szoros kapcsolatot tartunk fenn a büntetőeljárások előadóival, segítségünket is felajánlva. (Gondolok itt olyan feladatokra, amelyeket a hatóság nem vagy csak nagyon körülményesen tudna elvégezni, például külföldi tulajdoni lap beszerzése stb.) Tapasztalat, hogy a segítségünket gyakran igénybe is veszik, ami gyorsíthatja a nyomozás menetét és ezzel megbízónk érdekérvényesítését. Nem is beszélve arról, hogy így szélesebb rálátásunk nyílnak a nyomozásra, ami lehetőséget teremt a megbízónk számára arra, hogy írásbeli észrevételekkel, indítványokkal igyekezzen a megfelelő eredmény elérése érdekében – jó és törvényes értelemben véve – „befolyásolni” a nyomozás menetét.

Nagyon fontosnak tartom megjegyezni, hogy az ilyen esetekben a magánnyomozónak nemcsak azt kell bizonyítania, hogy az áfacsaló csoport esetében mi bizonyítja a bűncselekmény elkövetését, hanem azt is, hogy ebben a bűncselekményben a beépített ember részt vett, de a legális cégnek vezetői szinten nincs hozzá köze (nyilván azokban az esetekben, amikor ez ténylegesen is így történt). A hivatalos eljárások gyakorlatában ugyanis a legális céget kvázi azonosnak (egyneműnek) tekintik az eljáró ügyintézőjével, tehát magával a beépített emberrel, és nagyon kemény nyomozati munkát igényelhet annak a bebizonyítása, hogy ez a feltevés nem állja meg a helyét.

A fenyegetéssel, megfélemlítéssel, kényszerítéssel vagy tettelegességgel megvalósuló bűncselekmények

Ilyenek előfordulhatnak akár az áfacsaló láncolathoz kapcsolódó legális cég vezetősége, akár az elkövetőknek háttal fordító, törvényes utat kereső beépített ember vonatkozásában. A motivációjuk általában kézenfekvő: az elkövetők azt próbálják ily módon elérni, hogy az érintettek ne tegyenek rájuk nézve terhelő vallomást, vagy ne tegyék meg a feljelentést az ügyben. Tehát a cél lényegében a büntetőjogi felelősségre vonás elkerülése. Előfordulhatnak azonban olyan esetek is, amikor a kiutat kereső beépített embert próbálják ilyen módon megrendszabályozni, vagy azt próbálják megakadályozni, hogy a beépített ember valamilyen értékes információt adjon ki.

Már e bűncselekmények jellegéből is látható, hogy általában nem önmagukban találkozhatunk velük (legalábbis a most vizsgált témakörben), hanem többnyire az előbbieken tárgyalt bűncselekmények valamelyikével párhuzamosan. Ezért e helyütt nem sorolom fel újra az ezeknél a bűncselekményeknél már részletezett nyomozati eszközöket és módszereket, csak a speciálisan erre a bűncselekményre jellemző sajátosságokat írom le.

Fontos, hogy ezeket az ügyeket se bagatellizáljuk, még akkor sem, ha az érintettekben nem kelt nagy félelmet a fenyegetés, vagy nem keletkeztek komoly sérülések a bántalmazások nyomán. Tudomásul kell vennünk, hogy e bűncselekmények súlyát esetünkben nem a konkrétan általuk okozott sérelem adja, hanem a párhuzamosan elkövetett bűncselekmények kimenetelének és súlyának fokozása. Így többnyire az ezzel kapcsolatban összegyűjtött bizonyítékok is a párhuzamos bűncselekmények bizonyításakor kapnak kiemelt jelentőséget.

A fenyegetéssel, megfélemlítéssel, kényszerítéssel vagy tettelegességgel megvalósuló bűncselekmények magánnyomozásakor alkalmazható eszközök és módszerek:

- Nagyon fontos, hogy próbáljunk meg hang- és esetleg videofelvételeket készíteni a fenyegetésekről. Ez nyilván olyan esetekben lehetséges, ha folyamatosak a fenyegetések, vagy ha lehet számítani azok bekövetkezésére, és így felkészülhetünk rájuk. Mindazonáltal soha ne tegyük ki közvetlen veszélynek a sértettet, még a dokumentálás érdekében sem.
- Bántalmazások esetén, még a legkisebb sérüléseknél is ragaszkodjunk a sértetti láttelethez, ugyanis itt nemcsak a sérülés fokának, hanem már önmagában a sérülés tényének is jelentősége van. Az idő múlásával a sérülések elhalványulhatnak, így a látletet már nem pótolható.
- Ha valamilyen erőszakos külső elváltozás keletkezik a bűncselekmény folytán (például az elkövetők megrongálnak valamit), készítsünk arról fénykép- és/vagy videodokumentációt. Mindezt lehetőleg oly módon, hogy a későbbiekben ennek hitelességéhez ne férhessen kétség. (Ha már van folyamatban büntetőeljárás az ügyben, akár helyszíni szemle megtartását is kérhetjük.)

Hamis vád, rágalmazás, becsületsértés

Első hallásra ezek a bűncselekmények eltörpülnek az eddig felsoroltak mellett, a valóságban azonban mégis hatalmas károkat okozhatnak. Elkövetésük

akkor válik jellemzővé, amikor a már a megindult büntetőeljárások során az áfacsalások elkövetőit eljárás alá vonja a nyomozó hatóság. Kiváltképp igaz ez a beépített emberekre, akik bár maguk is bünelkövetők, de valójában jó-részt nem bűnöző életmódot folytató, „nehézsúlyú visszaesők”, hanem pusztán a kenőpénztől megszédült, kapzsi hétköznapi emberek. Éppen ezért nekik nincs is megfelelő gyakorlatuk a büntetőeljárások során a megfelelő viselkedésben, magatartásban, védekezési taktikában. Sokszor előfordul, hogy az ilyen beépített emberek magukat mentve, vezetőikre vagy a cégük más dolgozóira próbálják tolni a felelősséget. De olyan esetek is előfordulnak, ahol az elkövetői kör teljes egészében a legális cégre próbálja hárítani a felelősséget a bűncselekmények elkövetése miatt.

Sajnos konkrétan tapasztaltuk több ügyben is, hogy a hatóságok néha partnerek ezekben az áthárításokban, mivel a bűncselekmények így sokszor könnyebben bizonyíthatók, a büntetőeljárások egyszerűbben lezárhatók és az állam kára hamarabb térül meg, hiszen ezek a gazdasági társaságok általában fizetőképeseek.

Az ily módon történő gyanúsítások hatalmas közvetett károkat okozhatnak mind a kellő alap nélkül meggyanúsított, egyébként tisztességes magán-személyeknek, mind az egyébként legálisan működő, de ilyen ügybe keveredő cégeknek. Hiszen az ilyen eljárások nyilván egyfajta bélyeget jelentenek a piacon, ami nehezíti a gazdasági tevékenységet.

Itt szintén nem térek ki a már ismertetett nyomozati eszközökre és módszerekre, csak azt a néhány specifikumot említem, amelyeket az ilyen esetekben, az előbbieket mellett célszerű lehet alkalmazni.

Ilyenkor a nyomozást célszerű a megvádolt személy ártatlanságát igazoló körülmények feltárásának irányába is kiszélesíteni a már vázolt területek mellett. Ennek megfelelően a következő nyomozati feladatok elvégzése lehet indokolt:

- Olyan belső dokumentációk összegyűjtése, amelyek alátámasztják a vezető viszonyulását az illegális piaci tevékenységekhez (például oktatási anyagok dokumentumai, amelyben az elvárt piaci magatartást oktatják a dolgozóknak és szerepeltetik benne az áfacsaló cégek kiszűrésének szükségességét is, vezetői utasítások ugyanebben a témakörben, korábbi hasonló esetekben történt intézkedések dokumentációi stb.).
- Célszerű lehet előkészített keretek között egy beszélgetés megszervezése a vádoló, rágalmozó személlyel, amit mindenképpen megfelelően rögzíteni, dokumentálni kell. Sok esetben itt abban a tudatban, hogy később ügysem lesz bizonyítható, kimondják az érintettek, hogy kit és miért vádoltak vagy

fognak vádolni jogtalanul. (Fontos, hogy az érintett, tehát megvádolt személy nem vesztetheti el az önuralmát, mivel az események könnyen a visszajukra fordulhatnak.)

- Érdemes lehet esetleg hiteles piaci szereplőktől, üzleti partnerektől olyan hiteles nyilatkozatok beszerzése, amely a vádak ellenkezőjét támasztja alá.

Gazdasági titkok megsértése

A gazdasági vagy a régi terminológia szerint üzleti titoksértésekkel a gazdasági vesztegetések egyik folyamánként találkozhatunk. Tehát gyakorlatilag e bűncselekmények azzal valósulnak meg, hogy a megvesztegetett és az áfacsaló csoport iránt lojálissá váló beépített ember a munkaadójától megszerez valamilyen bizalmas és jelentős gazdasági információt, majd azt az áfacsaló csoport rendelkezésére bocsátja. Az így megszerzett információkat az áfacsalók felhasználhatják a már folyamatban lévő bűncselekménnyel kapcsolatos tevékenységeik során (például védekezési taktika kialakítása), vagy önmagában zsarolási céllal, esetleg egyéb gazdasági bűncselekmény elkövetéséhez (például a gazdasági társaság szorult helyzetéről szóló információt felhasználva megpróbálják tönkretenni a társaságot).

Szükségtelen esetelnem, milyen hatalmas károkat okozhat ez a bűncselekmény, így itt a magánnyomozás elsődleges célja nem feltétlenül a bűncselekmény bizonyítása, hanem az esetleg még folyamatban lévő bűncselekmény megszakítása (nyilván a folyamatos információáramlás esetén).

Ebben az esetben sem térek ki a már említett nyomozati eszközökre és módszerekre, pusztán a specifikumokat ismertetem. Meg kell jegyeznem azonban, hogy ez a bűncselekmény rendkívül nehezen bizonyítható, hiszen az elkövetés nagyon gyakran kizárólag verbálisan valósul meg, tehát nem hagy tényleges nyomot, az érintetteknek pedig nem áll érdekükben, hogy nyilatkozatokat tegyenek e tekintetben. Így az itt végezhető nyomozati tevékenység is jórészt az olyan esetekre korlátozódik, amikor az információáramlás folyamatos.

- Ha felmerül az üzleti titoksértés gyanúja, célszerű lehet a gyanús személy dezinformálása és a szándékosan kiszivárogtatott információ visszaellenőrzése. (Az ilyen esetekben a dezinformációt megelőzően akár készülhet valamiféle jegyzőkönyv is arról, hogy milyen hamis információt készülünk kiszivárogtatni, így az információ visszaérkezésekor hitelesen bizonyíthatóvá válhat a bűncselekmény.) Ha több személyt is gyanúsítunk a titoksér-

téssel, akkor célszerű lehet hasonló, de kismértékben mégis eltérő információkat a tudomásukra hozni, így kiszűrhető lehet, hogy ki követi el a titok sértést.

- Hogyha ennek a technikai és jogi feltételei fennállnak, esetleg hasznos lehet a számítógépes adatforgalom ellenőrzése. (Előfordult már olyan eset, hogy az elkövető a céges számítógépéről, e-mailben továbbított információkat, olyan időpontban, amikor a számítógépen nem volt indokolt az adatforgalom.)

Összegzés

Mint ahogy azt a bevezetőben kifejtettem, jelenleg virágkorukat élik az áfacsalásos ügyek, ennek megfelelően a hozzájuk kapcsolódó járulékos bűncselekmények is rengeteg gondot okoznak a legális gazdasági tevékenységet folytató cégeknek. Ehhez képest, illetve a magánnyomozók lehetőségéhez viszonyítva meglehetősen szűk körben vannak be magánnyomozó irodákat az efféle ügyek vizsgálatába, nyomozásába.

Bízom benne, hogy írásom – amelyet a hasonló ügyekben folytatott magánnyomozásokban szerzett tapasztalataim, valamint a nyomozati munkával kapcsolatos egyéb szakmai ismereteim alapján állítottam össze – rávilágít az ebben az ügykörben rejlő kiaknázatlan lehetőségekre, és egyben valamiféle útmutatást ad az ilyen ügyekkel kapcsolatos magánnyomozások lefolytatásához.

Úgy gondolom, ha az ilyen ügyek esetében szélesebb körben kerülne sor magánnyomozó irodák igénybevételére, akkor az áfacsalásokban érintett legális gazdasági szereplők jóval nagyobb hatásokkal érvényesíthetnék jogos érdekeiket, és az őket ily módon érő károk jelentős mértékben térülhetnének meg, vagy mérsékelhetők lennének. A magánnyomozó irodák e célú igénybevétele nagyban előmozdíthatná a detektívmunka ismertségét és társadalmi elismertségét.

SZALÁRDI GÁBOR

Interjú a közös nyomozó csoport alkalmazásának hazai gyakorlatáról, eddigi tapasztalatairól

A következőkben olvasható két interjú célja, hogy a 2012. évi CLXXX. törvény (a korábbi 2003. évi CXXX. törvény 55–59. §) 57–61. szakaszában foglalt, úgynevezett közös nyomozó csoportokról (*Joint Investigation Team; JIT*), a nemzetközi bünyügyi együttműködés egyik eszközéről eddig megszerzett tapasztalatok, illetve gyakorlati útmutatók széles körű terjesztésével oszlassuk el az esetleges félelmeket és hozzuk meg a kedvet e hatékony együttműködési forma alkalmazásához. Az interjúk a Magyarországon e tekintetben leginkább érintett kollégákkal készített beszélgetéseket tartalmazzák, igyekezve sallangmentes segítséget nyújtani minden érdeklődő kollégának.

Remélem, hogy a következőkben leírt tapasztalatok valamennyi jelenlegi és jövőben alakuló közös nyomozó csoport munkájában nagy segítséget nyújtanak. A mostani beszélgetőtársam két ügyész, *dr. Garamvölgyi Balázs* és *dr. Angeli László*, akik napi szinten foglalkoznak a közös nyomozó csoport keretében megvalósuló problémákkal.

Folytatásként várható a *dr. Rubicsek Norbert* rendőr alezredessel készített interjú, ő az Európai Rendőrségi Hivatal (Europol) mellett működő ORFK BF Nebek Europol Magyar Összekötő Iroda vezetőjeként teljesít szolgálatot Hágában. Szakértelmével, illetve személyes kapcsolatai révén a nemzetközi együttműködés sikeréért dolgozik.

*

Beszélgetőpartnerem, Garamvölgyi Balázs, a Legfőbb Ügyészség Kiemelt és Katonai Ügyek Főosztályának ügyésze. 2012 vége óta immár hivatalosan is kijelölt JIT-szakértő.

■ *Mióta van a pályán, és mi a fő területe?*

Garamvölgyi Balázs: Tizenhetedik éve dolgozom ügyészként, ebből tíz évet töltöttem városi ügyészségen, három megyei első fokon, majd 2010 óta a Legfőbb Ügyészség Kiemelt és Katonai Ügyek Főosztályán dolgozom, főként a nemzetközi vonatkozású ügyekben. Feltételezem, hogy ezt elsősorban

a 2008-ban, a hágai székhelyű Európai Ügyészségi Hivatalnál (Eurojust)¹ töltött hat hónapos szakértői kiküldetésem során szerzett tapasztalatnak köszönhetem. Betöltöttem már korábban az Európai Igazságügyi Hálózat² kontaktponti szerepét is, jelenleg pedig az Eurojust magyar nemzeti tagjának³ asszisztenseként és JIT-szakértőként is tevékenykedem.

■ *Hogyan lett kijelölt JIT-szakértő? Hirtelen jött, vagy a feladataiból adódóan ez várható volt?*

G. B.: Mivel már több éve foglalkozom a nemzetközi vonatkozású ügyekkel, és korábban is én láttam el a JIT-tel kapcsolatos konzultációs és koordinációs feladatokat, így nem volt váratlan, és a legutóbbi, kontaktponti hálózat felülvizsgálata pedig időszerűvé tette. Sőt, szervezett keretek között már korábban is foglalkoztam a közös nyomozó csoportokkal, mivel 2010-ben a Közép-európai Rendőrakadémián (Kera) több szemináriumon is részt vettem, így volt alkalmam megismerni a külföldi tapasztalatokat.

■ *Hogyan indult el a JIT? Milyen szabályozás teszi lehetővé az alkalmazását, és mennyire gyakorlat az alkalmazása itthon vagy külföldön?*

G. B.: Amennyire meg tudom ítélni, 2002 után elvben már fennállt a JIT alkalmazásának lehetősége, de nem csupán Magyarország, hanem a többi tagország sem használta. 2010–2011-ben Németországnak is csupán talán tíz közös nyomozó csoportja volt. Alkalmazásának alapját a 2002-es kerethatározat és a 2005. augusztus 23-án hatályba lépő, úgynevezett 2000. évi európai uniós kölcsönös jogsegélyegyezmény⁴ (MLA-egyezmény) adta, ez után ezzel az egyezményt ratifikáló tagországok már lehetőségként számolhattak. A nem kötelező érvényű 2002-es kerethatározatra a tagállami ratifikációk hiánya miatt elhúzódozó hatálybalépés miatt volt szükség, tulajdonképpen az MLA-egyezmény JIT-ről szóló 13. cikkének kiemelése által jött létre. Ennek a célja az alkalmazás lehetővé tétele volt még az MLA-egyezmény hatálybalépése előtt. Az első öt-hat évben leginkább csak a nyelvi akadályok nélkül kommunikálni tudó tagországokban (Spanyolország, Portugália, Franciaország, Belgium, Hollandia, Finnország, Észtország) állítottak fel JIT-eket, de meglehetősen keveset. Az alkalmazás 2010-ben kezdett felfutni, vitathatatlan-

¹ Létrehozta a 2002/187/JHA számú európai tanácsi határozat.

² European Judicial Network. Létrehozta az 1998/428/IB számú európai tanácsi határozat.

³ 2012. július 1-jétől dr. Venczl László főosztályvezető-helyettes ügyész.

⁴ Convention on Mutual Assistance in Criminal Matters between the Member States of the European Union.

nul a gyakori és tartalmas Kera-szemináriumok, hasonló „ismeretterjesztő” rendezvények, valamint az időközben az Eurojusthoz kerülő JIT Titkárság munkája következtében. A tudatosságnövelés igen fontos lépcső volt. Fontos kiemelni, hogy a 2000-es MLA-egyezményben szereplő közös nyomozó csoport nem azonos a bűnüldöző szervek részére, a nemzetközi együttműködés során alkalmazható közös bűnfelderítő csoporttal⁵, illetve különbözik a többi nemzetközi egyezményben⁶ feltüntetett együttműködési formáktól is. A rendőrségi felderítési és a bűnüldöző szervek közti információcserében beszerzett adatokat általában az igazságügyi együttműködés útján bíróság előtt felhasználható bizonyítékká kell alakítani. Mivel azonban az MLA-egyezményben írt közös nyomozó csoport az igazságügyi nemzetközi együttműködés és nem a bűnüldöző szervek együttműködésének eszköze, így az ennek keretében beszerzett adatok minden egyéb transzformáció nélkül a bíróságon felhasználható bizonyítékok. Ebből viszont az is következik, hogy az ügyész részvétele kötelező. Egyébiránt a hazai szabályozás ezt támogatja is, hiszen a JIT felállításáról, illetve az abban való részvételtől a legfőbb ügyész dönt, és a JIT hazai vezetője a nyomozást felügyelő ügyész.

■ *Milyen megnevezés adná vissza legpontosabban a JIT lényegét? Lehetne akár jogsegélyek láncolatának hívni?*

G. B.: Én inkább jogsegély-keretmegállapodásnak nevezném, amelynek közös megegyezésen alapuló időtartama és résztvevői vannak. Az adott konkrét ügyben végzett nyomozás során közvetlenül kicserélt információkat, bizonyítékokat úgy kell tekinteni, mintha azokat igazságügyi jogsegély útján továbbították volna. Az időtartama egyébként tipikusan egy év, még abban az esetben is, ha a JIT-megállapodás aláírása után rövid időn belül elfogásokra, kihallgatásokra kerül sor. A JIT közös megegyezéssel természetesen a határidő előtt megszüntethető.

■ *Külföldi példák alapján tudható, hogy a nyomozás mely szakaszában szokták a JIT-et elindítani?*

G. B.: A kép meglehetősen vegyes, a mi fogalmaink szerint még felderítési szakban lévő nyomozás során is kezdeményeztek már JIT-et (egyes orszá-

⁵ Az Európai Unió tagállamaival folytatott büntügyi együttműködésről szóló 2002. évi LIV. törvény 20–23. §.

⁶ Például a nemzetközi kapcsolatban elkövetett korrupciós bűncselekmények ellen, 2005-ben hatályba lépő meridai egyezmény, vagy a nemzetközi szervezett bűnözés ellen 2003-ban hatályba lépő palermói egyezmény.

gokban az ügyész már ebben a szakaszban is jelen van. Fontos azonban, hogy Magyarországon a JIT felállítása csak elrendelt büntetőeljárásban lehetséges, mert igazságügyi együttműködésről van szó. Vagyis a mindenkor hatályos büntetőeljárás törvény alapján folytatott eljárás az alapfeltétel.

■ *Ezek szerint nem is feltétlenül szükséges nyílt eljárás? Gondolok itt a Be. szerinti bírói engedélyhez kötött titkos adatszerzésre.*

G. B.: Ami a Be. szerint nyomozási cselekmény, az belefér a JIT-be is. Nem ismerek olyan korlátozást, amely a Be. szerint végzett bármely eljárási cselekményt kizárna a JIT-ből. A Be.-n kívüli operatív eljárási formák azonban nem tartoznak ebbe a körbe, így tipikusan a titkos információgyűjtés formái. Problémát okozhat elmagyarázni a külföldi kollégáknak, hogy hazánkban a nyílt eljárást számos esetben operatív szakasz előzi meg, amelyet a nyomozó hatóság a rendőrségről szóló 1994. évi XXXIV. törvény alapján végez, és ezt nem felügyeli ügyész. Ezek az eljárások természetesen nem összeegyeztethetők a közös nyomozó csoportokkal. Olyan szakaszban érdemes JIT felállításáról beszélni, amikor a nyílt eljárás elindítása bármikor lehetséges.

■ *A Legfőbb Ügyészség következetesen megköveteli a JIT-kézikönyvben⁷ írt kritériumokat, vagy szabadabban mérlegel?*

G. B.: Vannak bizonyos alapszabályok, mint például a több tagállamot érintő olyan bűncselekmény megléte, amelynek nyomozása összehangolt nemzetközi koordinációt igényel, de valójában ebben az esetben is az ügy jellege a meghatározó. E körben vannak ugyan bizonyos félreértések, de azok ugyanolyan alaptalanok, mint az a széles körben elterjedt felfogás, miszerint jogsegélykérelmet csak abban az esetben lehet küldeni, ha Magyarországon már nincs elvégezhető nyomozati cselekmény. Ha már az eljárás elején látszik, hogy nem lehet figyelmen kívül hagyni a nemzetközi együttműködést (tipikusan emberkereskedelem vagy áfakörhinta-csalás esetén), mert a bűncselekmény több ország érdekeit sérti, akkor célszerű már az operatív szakaszt úgy felépíteni, hogy ezek a kapcsolatok, csatornák is ki legyenek dolgozva. Vegyünk példának egy emberkereskedelem büntette miatti nyomozást! Ha magyar állampolgárságú elkövetők külföldre visznek áldozatokat anyagi haszonszerzésen alapuló szexuális tevékenység végzése céljából, csak az előkészület jellegű cselekményeket követik el itthon, ugyanakkor az illegális vagyon egy része Magyarországra folyik vissza, itt szinte megkerülhetetlen a szoros nemzetközi

⁷ <https://www.europol.europa.eu/sites/default/files/st15790-re01.hu11.pdf>

együtműködés. Hasonló a helyzet az olyan áfacsalások esetén, amikor a számlázási lánc felépítésével a bűncselekmény több állam költségvetését károsítja. Mindkét esetben rá vagyunk utalva a többi érintett tagállam támogatására. Időközben még az is kiderülhet, hogy az együtműködő országnak nagyobb a bűncselekmény felderítéséhez fűződő érdeke, mint nekünk, és az együtműködéssel a vagyoni visszaszerzés, kármegtérülés, illetve az áldozatok azonosítása és felkutatása is eredményesebb lehet. A már említett JIT Titkárság évente kimutatást készít a JIT-tel érintett bűncselekményekről, ezek alapján – nem meglepő módon – az emberkereskedelem típusú bűncselekmények a leggyakoribbak, ezek esetén van leginkább szükség összefogásra. Hangsúlyoznám, hogy a kérdés bonyolultabb annál, mint hogy például milyen szakaszban van egy eljárás. Az adott ügy és a bűncselekmény jellege a meghatározó. Nem elhanyagolható feltétel azonban az a jogos elvárás, hogy képesek legyünk megmutatni az adott másik ország nyomozásával felfedhető kapcsolódási pontokat. Hasonló a helyzet, mint a büntetőeljárás átadása esetén (a másik ország büntetőigényéhez való kapcsolódás és az átadás célszerűségének indokoltsága). Ha ugyanis az adott ügy egyszeri jogsegélykérelem útján, pusztán az iratok beszerzésével megoldható, akkor természetesen szükségtelen JIT létrehozása. Ha viszont huzamosabb ideig lenne szükségünk egy másik ország hatóságának vagy szakértőjének munkájára, akkor már nem biztos, hogy az egyszeri, vagy akár több egymást követő jogsegélykérelemmel megoldható. Az egyszerű jogsegélykérelmek esetén jellemző válaszadási határidőket nem is tekintve.

■ *A JIT kezdő időpontját az ügyvezetett akciónapokra ajánlatos időzíteni, ha a nyomozások abban a stádiumban vannak, vagy ez csak egy példa az alkalmazásra?*

G. B.: Ez szintén a konkrét üggyhöz kapcsolódó, a felekben megfogalmazódó igényektől függ. Ha a nyomozásban még hátravannak ezek a nyomozati cselekmények, akkor nyilván az említett, összehangolt alkalmazás a leginkább célravezető. Általában ez a gyakorlat, már csak azért is, hogy a nyomozó hatóságok ne hiúsítsák meg egymás nyomozásait.

■ *Mi a helyzet kényesebb dokumentumok, például lehallgatási jegyzőkönyvek átadásával? Mi a fő szempont?*

G. B.: Minden esetben az eljárási jogsegély⁸ szabályai az irányadók. Arra kell figyelemmel lennünk, hogy ha a tervezett információátadást nem JIT kereté-

⁸ A nemzetközi bünyégi jogsegélyről szóló 1996. évi XXXVIII. törvény és 2012. évi CLXXX. tv.

ben hajtánánk végre, hanem jogsegéllyel, amelynek során az illetékes ügyészség kérné a lehallgatási anyagot, akkor azt a jogsegély keretében átadhatnánk-e. Egyszerűbben: amit lehet jogsegélyben, azt lehet JIT-ben is, csak éppen az információk és a bizonyítékok cseréje egyszerűbb, sűrűbb, akár napi szintű is lehet. Mivel pedig bizonyítékok beszerzéséről van szó elsősorban, így például a külföldi hatóság által délután három órakor lezárt és számunkra érdekes adatokat tartalmazó jegyzőkönyv akár már tizenöt perccel később fel is használható.

■ *Mi a helyzet a fordítási kötelezettséggel? Ki állja a költségeit?*

G. B.: Ezúttal is a nemzetközi jogsegély szabályai az irányadók. Amelyik hatóság kér valamit, akinek az érdeke fűződik a fordításhoz, azt terhelik a költségek. A JIT nem más, mint egy továbbfejlesztett jogsegélykapcsolat, egy konkrétan meghatározott ügyre szűkített keretmegállapodás.

■ *Mi történik akkor, ha külföldön szeretném tanút kihallgatni, és a keletkező jegyzőkönyvet a többi részt vevő ország is szeretné felhasználni? Ahány ország, annyi eljárási rend szerinti figyelmeztetés, vagy ez is kellően szabályozott?*

G. B.: Elképzelhető, hogy a felhasználhatóság érdekében egy tanú kihallgatása úgy kezdődik, hogy öt különböző büntetőeljárás szerint figyelmeztetik a jogaira és kötelezettségeire, ez azonban nem jó példa, nem lenne jó gyakorlat. A JIT ugyanis a kölcsönös elismerés elvén alapuló együttműködési forma. Álláspontom szerint egy tanú külföldön készített kihallgatási jegyzőkönyvének hazai felhasználhatósága érdekében nincs szükség külön a magyar büntetőeljárás szabályai szerinti figyelmeztetésre, és hasonlóképpen nem kell még az adott másik ország figyelmeztetése is ahhoz, hogy ők is felhasználhassák a vallomást. Az ok igen egyszerű: a JIT-megállapodás aláírásával – kimondatlanul, de – kölcsönösen elismerjük egymást mint jogállamokat, amelyek garantálják a tisztességes eljárás elvének érvényesülését. Más kérdés, hogy van-e már olyan külföldi tapasztalat, amely szerint az iménti elv a bíróság előtt is megméretett, és a bíróság el is fogadta az így beszerzett adatokat mint bizonyítékokat. Ilyen módon azt sem tudjuk még, hogy a magyar bíróság egy külföldi eljárási cselekményt hogyan értékelne. Meggyőződésem, hogy mivel bizonyítékokról beszélünk, másról nem is lehet szó. Ha a bíróság ennek ellenkezőjét mondaná ki, az nyilvánvaló tévedés lenne, és a helyes jogértelmezés érdekében az ügyészség a legvégső fórumig elvinné az ügyet.

■ *Mennyire köztudottak a közös nyomozó csoportokról szóló ismeretek? A tapasztalatok megismerése megfigyelhető-e a JIT-felállítások számában? Ha jól tudom, akkor a rendőrségen és az adóhatóságnál jelenleg egy-egy JIT van folyamatban.*

G. B.: Úgy pontos, hogy az első JIT, amelyet a sporteseményekhez fűződő fogadási csalások és vesztegetések nyomozására hozott létre több ország, nálunk ügyészségi nyomozás volt. A rendőrségen indult, és ügyészi hatáskörbe került. Ez után alakult meg a JIT, az eljárás idejére pedig az ügyön dolgozó rendőr kollégákat az ügyészségre vezényelték. Jelenleg az adóhatóság és a Nemzeti Nyomozó Iroda vesz részt egy-egy JIT-ben, ebből az adóhatóságé több tagállamot is érint. Előkészítés alatt van egy újabb, szintén a Nemzeti Nyomozó Iroda részvételével megvalósuló JIT, amely többoldalú is lehet.

■ *Ezek hogyan indultak?*

G. B.: Az adóhatósági JIT áfacsalás miatt indult, a hazai nyomozás azonban nem állhatott meg magában, miközben több országban folyamatban volt a mi ügyünk tüköreljárása, amelyek szintén nem álltak meg magukban. Mindenki a másik országtól várta a segítséget, és közben valamennyi fél a büntetőeljárások átadását fontolgatta, ez azonban jogi akadályok miatt nem volt kivitelezhető, így az erre irányuló megkereséseket vissza kellett utasítanunk. Így jutottunk el a JIT-ig. Végül jogsegélykérelmet írtunk az érintett országoknak, ebben továbbítottuk a tényállást, és megadtunk minden általunk ismert információt. Javasoltuk, hogy vegyék fontolóra a JIT keretében való együttműködést. Ez után került sor két koordinációs értekezletre Hágában.

■ *A sorrend mennyire követendő? Tehát hogy először jogsegély, majd esetleg a büntetőeljárás átadásának felajánlása, végül támogatásérés...*

G. B.: Nincs rá szükség, mi az ismertetett esetben a „maradékely” alapján jutottunk el a JIT-ig, jobb megoldás nem lévén. Egyébként nem így szokott történni, valamely tagállam egyszerűen kezdeményezi a JIT-et, és az fogadókészség esetén megalakul. Mindenképpen felhívnám a figyelmet a (általában az eljáró nyomozó és a felügyeletet ellátó ügyész részvételével tartott) koordinációs értekezletek jelentőségére. Ezek megmutatják a lehetséges partnereknek a kapcsolódási pontokat, a résztvevők ismertetik az igényeiket és a céljaikat, illetve meghatározzák, hogy például joghatóság hiányában mely cselekmények nem hajthatók végre az egyik fél által, amelyek azonban végrehajthatók lehetnek a másik ország által (ilyenek például a bűncselekményekből származó vagyona elkövetett pénzmossási cselekményekhez kap-

csolódó nyomozások). A legkevésbé hatékony értekezletek azok, amelyekre mindenki kizárólag a saját ügyeiből készül fel, és nem tudják kijelölni a kapcsolódási pontokat, így azt sem tudják megmondani, hogy mit várnak a másik féltől. A koordinációs értekezlet nem a saját ügy prezentációjából áll.

■ *Valóban ennyi ügy lehet alkalmas JIT megindítására, vagy ez a felfutó szakasz?*

G. B.: Biztos, hogy ez még csak a kezdet, hiszen több olyan bűncselekmény van, amely jellegénél fogva alkalmasabb JIT felállítására, mint a többi (például áfacsalás, kábítószer-kereskedelem, embercsempészség, cigarettacsempészség). A legfőbb gát, hogy az eljárások túlnyomó része nem terjed az ország határain túlra, ennek oka lehet az ismeretlentől való félelem, a kapacitások, erőforrások, vagy csak egyszerűen az akarat hiánya. Talán az újabb határidőkben, jogsegélykérelmekben, fordítási költségekben és az idegen nyelven való kommunikáció lehetőségében egyesek további bonyodalmak forrását vélik felfedezni, ezért kerülnek.

■ *Hogyan lehetne ösztönözni a JIT alkalmazását, például az ügyészség oldaláról?*

G. B.: Nem gondolom, hogy ez így önmagában reális lenne. A nyomozás terhe a JIT-ben is a nyomozó hatóságé, ennek nagy a költségdala (túlórák, fordítási és utazási költségek). Az alkalmas ügyek kiválasztása azonban közös feladat, hiszen a nyomozó hatóság tagja tájékoztathatja az ügyészt olyan információkról, amelyek operatívak, felderítési jellegűek, és nem kerültek be a nyomozás aktájába. Az ügyészség az operatív adatokról más módon nem igazán szerez tudomást, holott a mérlegelés szempontjából releváns adatok lehetnek a tárgykörben (például az adott cselekmény szervezett bűnözéssel fennálló kapcsolata stb.). A próbálkozásokkal járó tapasztalatszerzés, a pozitív visszajelzések és a sikerélmények a legjobb ösztönzés. Úgy vélem, ez a jó út. A Legfőbb Ügyészség pedig mindenben támogatást nyújt.

■ *A tudatosság növelésén kívül milyen eszközök jöhetnek számításba?*

G. B.: Talán az kellene hozzá, hogy azok, akik ilyen ügyekkel foglalkoznak, egyáltalán tudjanak erről az együtműködési lehetőségről. Fel kell ismerni a JIT alkalmazásának előnyeit. Ha a hatóság eljut addig, hogy esetleg jogsegélyt vesz igénybe, akkor el kell érni, hogy a lehetséges alkalmas ügyekben a JIT felállítását is mérlegelje.

■ *Vannak olyan hazai sajátosságok, amelyek akadályozhatják a működését?*

G. B.: Az előkészítési szakaszban a hivatali út, illetve a centralizált döntési mechanizmus az európai gyakorlathoz képest rugalmatlanabbnak tűnik, és viszonylag bürokratikus az ügymenet.

■ *Mit kell tudni a JIT felállításának kezdeményezéséről? A nyomozó hatóság előterjesztése után az ügyészség közvetlenül a Legfőbb Ügyészséget keresi meg?*

G. B.: Igen. Ha a mi részünkről indul a kezdeményezés, a megyei főügyészségek általában állásfoglalásra terjesztik fel az ügyet, hiszen a legfőbb ügyész kompetenciája a JIT-megállapodás aláírása, ez ugyanis joghatósági kérdés is. Bár a főügyészségek önállóan nem foglalhatnak állást, természetesen számít a véleményük. Ha külföldről érkezik a megkeresés, az jellemzően az Eurojuston keresztül jön hozzánk, ezt persze megelőzi egy az esetleg párhuzamosan futó nyomozásokról szóló információbeszerző levélváltás a Nebeken vagy ügyészi csatornán keresztül. Ez után megkeressük az eljáró nyomozó hatóságot és az ügyészt, ha van, mert az is előfordult már, hogy nem tudtunk arról, hogy bűnszervezet érintettségű emberkereskedelemtől van szó, így a például kerítés miatt indított nyomozás csupán a városi kapitányságot érintette. A városi ügy a megkeresés után megyei hatáskörbe került, és angolul beszélő főügyészségi előadót kapott. Ő lett a JIT magyar vezetője.

■ *Hogyan alakul a pénzügyi támogatás? Ha jól tudom, akkor három különböző külső támogatási lehetőség vehető igénybe.*

G. B.: Az első lehetőség az Eurojust JIT Titkárságán keresztül igényelhető támogatás, ez legfeljebb ötvenezer euróig terjedhet. A második lehetőség közvetlenül az Európai Bizottságtól való igénylés, ennek nincs felső korlátja. Ez a költségvetés azonban más forrást használ, mint az első, és a pályázatnak sok feltételnek kell megfelelnie. (Ez a forrás egyébként, az első finanszírozási formával ellentétben, nem kifejezetten a JIT-re van fenntartva. A pályázható területeket pedig évente közzéteszik.) A harmadik lehetőség az Europoltól igényelhető támogatás, ez főként műveleti értekezletek megrendezését finanszírozza (jellemzően utazás és szállás két személynek). A pályázatokkal azonban igyekezni kell, mert az első és a harmadik esetben éves keretek vannak, és azok ki is merülhetnek. Az Eurojust támogatását tudom ajánlani, ennek a rendszere világos és érthető. A hivatal internetes oldalán⁹ megtalálható

⁹ <http://eurojust.europa.eu/doclibrary/Eurojust-framework/jits-funding/Pages/jits-funding.aspx>

minden háromhetes pályázati projektidőszak, amikor is a pályázati anyagnak be kell érkeznie, és a körülbelüli összeget is tartalmaznia kell. Majd az elbírálás következik, ez eléggé gyors. A jóváhagyás után az összeget megadott időkeretben, nagyjából két hónap alatt lehet felhasználni.

■ *Valamennyi támogatás utólagos finanszírozású? Tehát a nyomozó hatóságnak először ki kell fizetnie a költségeket...*

G. B.: Így van. A költségek bizonyos részét térítik meg számlák ellenében. Az Eurojust például az elszámolást követő 45 napon belül téríti vissza a felhasznált összeget, de erről is részletes tájékoztató olvasható az Eurojust oldalán.

■ *Ezek az információk megtalálhatók magyarul az intraneten is.*¹⁰

G. B.: A korábban említett fogadási csalással foglalkozó JIT-ben csak pozitív tapasztalataink vannak, mert abban két pályázatot is benyújtottunk, és mindkettőt kedvezően bírálták el: tíz- és tizenötezer euró közötti támogatásokat kaptunk. A költségeket mindkét félnek magának kell rendeznie, ez általában kiutazás kapcsán merül fel. Külön szerveztük az ügyész, és külön intézték a rendőr kolléga utazását. Az Eurojustnak azonban ez nem okoz gondot, kérésünkre két elszámolást küldtek, egyet az ügyészségnek és egyet a nyomozó hatóságnak, a pénzt pedig a megadott két számlára utalták. A rendszer eléggé rugalmas. Kérdésként felvetődött az áfa, pontosabban a tolmácsolás áfatartalmának az állam által történő visszaigénylése. Ebben az Eurojust nem tud segíteni: az állami szerv által egy gazdálkodó szervnek kifizetett áfát a gazdálkodó szerv befizeti az állami költségvetésbe és végső soron az állam hozzájut a pénzéhez. Ezzel vitatkozni nem is lehet. A legtöbb pénz általában a fordításra és a tolmácsolásra kell a JIT során, ezt sikeres pályázat esetén az Eurojust fizeti, így abban a biztos tudatban rendelhetők ki a tolmácsok és rendelhető meg a fordítás, hogy a kifizetett pénzt visszakapjuk.

■ *Milyen tanácsokat adna a JIT-ben gondolkodó kollégáknak?*

G. B.: Ha valaki a JIT-et választja, azt nagyon komolyan kell venni, és hozzá kell rendelni a szükséges embereket és technikai eszközöket, amelyek szavatolják a legfeljebb kétéves JIT eredményességét. Legalább arra a pontra el kell jutni, hogy a tagállamok eldönthessék a vádemelés kérdését (mely ország ki ellen és miért emeljen vádat). Ezek a nyomozások nem szoktak egy év alatt befejeződni, ezért a JIT-re nem szabad csupán egy vagy két embert állítani.

¹⁰ <https://intra.police.hu/kulfold/europol/nyomatvanyok>

Az ügy jellege és az információáramlás intenzitása kell hogy eldöntse, hogy mennyi kolléga kell a nyomozáshoz, az ő viszonylagos tehermentesítésük alapvető feladat. Szükséges a feladatmegosztás és az idegennyelv-tudás is, hiszen gyakori a közvetlen e-mailbeli vagy telefonos konzultáció. Ismét hangsúlyozom a koordinációs értekezletre való felkészülés fontosságát. Alapos előkészítő munkával az értekezlet végén akár már kész JIT-megállapodásról is beszélhetünk, amely már felterjeszhető a legfőbb ügyésznek. Hasznos segítség lehet egy közös operatív terv elkészítése is, ez nagyjából olyan, mint a nyomozati terv. Tervezett nyomozati cselekmények, határidők, együttműködők és egyéb célok szerepelnek benne. Ismerjük meg az együttműködő tagország sajátosságait! Vegyük például Hollandiát! Ők belső jogi okokból telefon-lehallgatási anyagot nem használhatnak fel, de kérésre szívesen végrehajjták nekünk. Célszerű a tipikusan nem hagyományos cselekmények végrehajthatóságára a koordinációs értekezleten rákérdezni, előre tisztázni a sajátosságokat. A már említett 2012. évi CLXXX. törvény JIT-re vonatkozó rendelkezései alapján külföldi eljáró hatóság tagja a saját joga szerint Magyarországon gyanúsított kihallgatást nem végezhet, de tanúkihallgatást és egyéb nyomozati cselekményeket igen. Ezt a lehetőséget nem minden ország joga ismeri, szintén tisztázandó körülmény. Probléma lehet az is, hogy egyes vagyoni jellegű kényszerintézkedések értelmezése és elemei (például a zár alá vétel) országonként eltérők. Mi lehet a tárgya, és ki engedélyezi? Ezek is fontos körülmények lehetnek, elengedhetetlen a felek közötti folyamatos kommunikáció. A JIT során az adott eljárás befejezését illetően a felek céljainak azonosnaknak kell lenniük, és rendelkezniük kell úgynevezett *exit strategy*-vel, ez magában foglalja a JIT befejezése utánra például a tagországok bírósági eljárásainak későbbi támogatási lehetőségét (tanúkénti idézhetőség, rendelkezésre állás, videokonferencia). Például a nyomozó hatóság tagjának bíróság előtti meghallgatása az angolszász jogrendszerű országokban tipikus, erre is fel kell készülni, és szükség esetén segítenünk kell a másik tagállam eljárását. Az érintett országok joghatóságának körével mindig tisztában kell lenni. Érdekes kérdés továbbá, hogy a JIT-hez utólag csatlakozó országnak az addig beszerzett bizonyítékokat milyen formában lehet átadni, és azokat hogyan tudja felhasználni. Szintén érdekes kérdés, hogy a JIT keretében felmerülő és például másik harminc államot érintő információt hogyan lehet megosztani más országokkal. Megoldás lehet az, és egy esetben már ezt választottuk, hogy a többi tagország beleegyezésével elkészül egy figyelemfelhívásként szolgáló átirat, amelyet Europol- vagy Interpol-csatornán keresztül továbbítanak az érintett országoknak, ezek aztán érdeklődés esetén

jogsegélykérelemmel fordulhatnak a JIT-tagországok valamelyikéhez, és kérhetik a bizonyítékok átadását. A jogsegély beérkezéséről a JIT-tagország értesíti a többi partnert, és kéri a tervezett válasz jóváhagyását, majd pedig a bizonyítékok megküldhetők. Ez azért van így, mert a JIT keretében beszerzett bizonyítékok közösek, a velük való rendelkezés a részes feleknél adott esetben folyamatban lévő eljárások érdekeire is tekintettel, a JIT időtartamának lejárta után is közös kell hogy maradjon.

*

A második beszélgetőpartnerem Angeli László, a Központi Nyomozó Főügyészség főügyészségi ügyésze, a fogadási csalások és vesztegetések felderítésére irányuló első közös nyomozó csoport eljáró ügyésze. A másfél évig tartó ügynevezett JIT Veto nagy médiavisszhangot kapott, és az eljárás során szerzett pozitív és negatív tapasztalatok kijelöltek egy többé-kevésbé követhető utat a jövő JIT-alkalmazóinak.

■ *Mióta dolgozik a Központi Nyomozó Főügyészségen?*

Angeli László: 2011 májusában kerültem ide, a korrupció elleni ügyek osztályára. A legfőbb ügyész 2010 végén egyértelmű célkitűzésként fogalmazta meg, hogy az ügyészség aktívabb szerepet kíván játszani a korrupció elleni harcban. E törekvés szerint 2011. április 2-től – a vonatkozó legfőbb ügyészi utasítás módosításával – a Központi Nyomozó Főügyészség hatásköre kibővült azoknak a közélet tisztasága elleni bűncselekményeknek a nyomozásával, amelyek elkövetésével a városi, a megyei önkormányzat tagja, illetve a városi, a megyei, a regionális és az országos illetőségű közigazgatási szerv vezető beosztású dolgozója gyanúsítható megalapozottan. E sokszor szerteágazó, nagy tárgyi súlyú korrupciós ügyek nyomozására egy külön osztály alakult a Központi Nyomozó Főügyészségen. Az osztály – a költségvetésből e célokra rendelkezésre álló pluszforrások révén – nyolc ügyéssel kezdte meg a működését. A szervezeti egység ügyészeinek létszáma 2012 elejére – a katonai ügyészség integrációjával – tizenötre bővült. Az ügynevezett bűndaügy nyomozását 2011 májusában a Legfőbb Ügyészség ügyészségi hatáskörbe vonta, így kerültem ide a Fővárosi Főügyészségről az ügy másik előadó ügyészeivel, *dr. Szabadi Péter* főügyészségi ügyész kollégámmal együtt.

■ *Mi volt az első benyomása, illetve tapasztalata a JIT-ről?*

A. L.: Korábban én is csak jogszabályban írt lehetőségként olvastam róla, hazai tapasztalat nem volt. A szóban forgó ügyben is kezdetben a külföldről be-

szerzendő adatok, bizonyítékok vonatkozásában jogsegélykérelmekben gondolkodtunk. Tekintettel arra, hogy a jogsegélyek hátterében általában előzetes kommunikáció állt, így viszonylag hamar, négy-öt hónapon belül választ kaptunk az egyes országoktól. Ez az idő a jogsegélyek vonatkozásában gyorsnak számít. Hozzáteszem azonban, hogy ezekben az esetekben a kérelmekben nem konkrét nyomozati cselekmények végrehajtását kértük, hanem a külföldi hatóságok által a saját eljárásukban korábban beszerzett adatokat, jegyzőkönyveket. Az azonban már a JIT megalakítását megelőző egy évben látszott, hogy ha erősödik az együttműködés intenzitása, és a jogsegélyek már a nyomozati cselekmények végrehajtását is célozzák, akkor az együttműködés e formája nehézkes, lassú lesz.

■ *Mikor és miért született döntés a JIT megalakításáról?*

A. L.: A már egy ideje folyamatban lévő nyomozás a finn hatóságok jelzése alapján 2011 márciusában új lendületet vett. Az információkat megerősítendő, 2011 májusában előzetes jogsegélykérelmünk alapján Finnországban kérésünkre kihallgattak valakit, ekkor mi is jelen voltunk. A találkozó alkalmával a finnek, a németekkel folytatott előzetes egyeztetés alapján, konkrét elképzeléseket és célokat vázoltak nekünk, ezeket JIT keretében kívánták megvalósítani. A végül 2011 nyarán megalakuló JIT annyiban volt speciális, hogy a nyomozások valamennyi országban különböző szakaszban voltak, pedig elméletben a közös nyomozó csoport közös nyomozásra vagy párhuzamosan folyó nyomozások összehangolására hozható létre. Tapasztalatként elmondható: fontos az elején tisztázni, tudatosítani mindenkiben, hogy a nyomozó csoport büntetőeljárásban felhasználható bizonyítékok beszerzésére jött létre, és a JIT keretében összegyűjtött bizonyítékok megosztásáért valamennyi résztvevő ország közösen vállalja a felelősséget, azok tehát elméletben a részt vevő tagok előzetes beleegyezése nélkül nem oszthatók meg más országgal.

■ *Mennyire volt zökkenőmentes a JIT létrehozása, illetve az azt előkészítő koordinációs értekezlet?*

A. L.: Magyarországon a JIT-megállapodást a legfőbb ügyész hagyta jóvá és írta alá 2011 júliusában. Az Európánál tartott első koordinációs értekezleten hamar nyilvánvalóvá vált az egyes országokban már meglévő rutin, amellyel hatékonyan és célirányosan tudták vázolni az igényeiket, a céljaikat és a kért segítséget. Fontos volt, hogy az értekezleten elhangzottakat folyamatosan a magyar eljárásjog szemszögéből értékeljük, mivel országonként eltérő jog-

szabályok vannak, és nekünk a hazai jogszabályi környezethez kell igazodnunk. Kiemelt fontosságú volt és a létrehozás körüli tapasztalatként leszűrhető továbbá, hogy a JIT életre hívása és a megállapodás megkötése előtt az egyes részletszabályokat, kérdéseket a lehető legaprólékosabban ki kell dolgozni, az esetleges kétségeket, aggályokat szóvá kell tenni. Esetünkben kiemelt fontosságúvá vált a sajtóval való együttműködés, továbbá a JIT-en kívüli országokkal való információmegosztás módja, ez a megállapodás megkötésekor még nem számított ekkora jelentőségűnek. További tapasztalatként elmondható, hogy a felvetődő nézeteltérések, vitás esetek kapcsán nem szabad várni arra, hogy más partner (például az Europol) legyen a döntőbíró, illetve a vitás kérdés megoldásának halogatása sem célszerű, mert csak függőben marad.

■ *Mennyire volt jellemző a koordinációs értekezleten a nemzeti érdekek túlzott védelme, a saját igények elsőrendűként kezelése?*

A. L.: Szerencsére minden ország képes volt csapattagként gondolkodni, hiszen e nélkül a JIT-nek nincs létjogosultsága. Összességében elmondható, hogy a JIT tartalommal való kitöltésében, az együttműködés irányának kijelölésében, az eredmények elérésében Magyarországnak irányító szerepe volt. Ezt az is jelzi, hogy egyedül mi végeztünk kihallgatásokat a társországokban. Az együttműködés során végig hangsúlyoztuk, hogy a labdarúgó-mérkőzések eredményeinek üzletszerű manipulációjának lényege nem elsősorban a vesztegetés, hiszen az csupán eszközcselekménye a fogadási csalásoknak. A nemzeti érdekek érvényesítése egyébként nem feltétlenül rossz dolog, azt is mondhatnám, hogy kötelessége is a résztvevőknek, hiszen ebben a formában a saját nyomozásunkhoz szerzünk be bizonyítékokat. Nem túlzó módon természetesen hangot lehet és kell is adni az igényeknek vagy a kifogásoknak.

■ *Milyen tapasztalatot sikerült gyűjteni a külföldön végzett kihallgatások kapcsán?*

A. L.: Az irányadó jogszabályok lehetővé teszik, hogy külföldön a hazai hatóság eljáró tagja JIT keretében a hazai büntetőeljárás szerint, magyar nyelven végezze el a tanú kihallgatását a saját ügyében. Ehhez nyújtottak segítséget a külföldi társországok. Eltérő tapasztalatokat sikerült gyűjtenünk, mivel volt olyan ország, ahol minden további nélkül megoldható volt a kihallgatás, de volt olyan is, ahol csak az adott ország nyelvén és az ottani figyelmeztetések egyidejű feltüntetésével hallgathattuk ki a tanúkat. Ez többletköltséget nem okozott, mert egy korábbi pályázat alapján ezek költségét az Eurojust finanszírozta.

■ *A JIT-ben együtt dolgozó kollégákat tehermentesítették a vezetők?*

A. L.: Az ügy jellegéből adódóan rengeteg elemzőmunkára volt szükség, és az adatok folyamatosan, nagy mennyiségben érkeztek. A nyomozati cselekmények tervezése és végrehajtása is időigényes feladat volt. A Legfőbb Ügyészség és a Központi Nyomozó Főügyészség vezetőinek támogatásával minden energiánkkal az ügy nyomozására és a JIT-re összpontosíthattunk, megkaptuk a maximális segítséget ahhoz, hogy lényegében csak erre az ügyre kelljen figyelnünk.

■ *Mennyire okozott gondot az idegennyelv-használat?*

A. L.: Megfelelő munkamegosztással mindig sikerült az érdekeinket képviselnünk. Nagyon sok segítséget kaptunk e tekintetben is a Nemzeti Nyomozó Irodától vezényelt kollégáktól, valamint a Legfőbb Ügyészség munkatársától, Garamvölgyi Balázs legfőbb ügyészségi ügyésztől. Az Eurojust szervezésében megvalósuló találkozókön pedig mindig volt tolmács.

■ *Mi a tapasztalat a külső pénzügyi források igénybevételéről?*

A. L.: Korábban már röviden jeleztem, a JIT-tel kapcsolatban az Eurojustnál lehetett pályázni, ez utólagos finanszírozással állta a nyomozati cselekmények miatt felmerülő költségeket. A beadott pályázatban nevesítettük az eljárási cselekményeket és a résztvevőket (nyomozók, ügyészek, tolmácsok név szerint), valamint a várható időtartamot, hogy meddig tervezzük a nyomozati cselekményt. A pályázat végén természetesen egy kalkulált összeget, költségtervet (nyomozati cselekmény és az utazással, szállással kapcsolatban felmerülő költségek) is megadtunk. Az Europol-támogatással ellentétben az Eurojust-támogatás tervezett nyomozati cselekményt is számon tart, e tekintetben nem maximálja a résztvevőket, így az elvégzendő nyomozati cselekményeknek megfelelő számú kolléga utazhatott. Minden egyszerű volt, mert rendelkezésre álltak a megfelelő segédanyagok és iránymutatások. Az Eurojustnál előre meghatározott időintervallumban lehet benyújtani a pályázatokat, és két-három héten belül el is bírálják őket. Mi két esetben is nyújtottunk be több ezer euróra vonatkozó pályázatot, és mindegyik esetben kedvező bírálatot kaptunk. A költségeket a Legfőbb Ügyészség előfinanszírozta, majd a számlák és költségelszámolások alapján az Eurojust visszautalta a felhasznált összeget. Mindig kevesebbet költöttünk, mint amennyit előzőleg kalkuláltunk. Fontos tudni, hogy a jóváhagyott keret felhasználása valójában minden pályázatnál lehetőség, nem kötelezettség. Előfordult olyan is, hogy a tervezett kiutazást és a külföldi nyomozati cselekményt nem sikerült elvégez-

ni, de az Eurojustnak ez nem okozott gondot. A határidő lejárta előtt rákérdeztek a felhasználásra, és jelentettük, hogy nem történt meg az eljárási cselekmény. Egyébként az említett végrehajtási határidő miatt azt nem lehetett megtenni, hogy elnyerünk egy pályázatot, majd azt mintegy készenléti tartalékként tartogatjuk. A felhasználásra fennálló idő általában két-három hónap.

■ *Tehát nem származhat egy JIT-nek problémája abból, ha esetleg több pályázaton sem sikerül felhasználnia a költségkeretet.*

A. L.: Nem, úgy vettük észre, hogy az egész JIT-nek és a támogatásnak a lényege is maga a lehetőség. A végrehajtást kérik számon, mivel az Europol és az Eurojust is koordinátor, nem eljáró hatóság, illetve a finanszírozást is csak megvalósult nyomozati cselekmények után nyújtják, nem pedig pusztán a tervek alapján. Az együttműködés tartalommal kitöltése a résztvevő országok feladata.

■ *Ha jól tudom, a JIT Veto kiemelt nyomozásnak számított. Ez miben nyilvánult meg a nemzetközi együttműködés folyamán?*

A. L.: Az Europol saját csapatot állított fel a JIT Veto keretén belül beszerzett és nekik elemzésre továbbított nagy mennyiségű adatok feldolgozására, ami hatalmas segítség volt. Információhalmaz-tömegről beszélünk nemzetközi sportfogadások vonatkozásában. Ezt egyedül nem tudtuk volna elvégezni. A JIT második fázisa gyakorlatilag az elemzésekről szólt. Bár az elemzések eredményei nem jelöltek ki újabb irányvonalakat – ez a gondos előkészítés következménye is lehet –, a személyi kör szélesítésében, további kihallgatások tervezésében azonban nagy szerepet játszottak.

■ *Hogyan sikerült lezárni a JIT-et?*

A. L.: 2013 januárjában járt le a JIT Veto mandátuma, majd február elején az Europol szervezésében egy közös nemzetközi sajtókonferencián került sor a nyomozó csoport tevékenységének és az elért eredményeknek a bemutatására. A külföldi társországokkal a kapcsolat természetesen megmaradt, de a JIT mandátumának megszűnése miatt a további bizonyítékok beszerzése céljából vissza kell térnünk a jogsegélykérelmekhez. Ezen felül tisztáznunk kellett a további kommunikációs, együttműködési lehetőségeket is, mivel számítunk rá, hogy más országok fogják megkeresni a volt JIT-tagországokat információért, adatokért. A továbbítás módját le kellett fektetnünk: a tagországok tájékoztatása a jogsegély megérkezéséről, majd a tervezett válasz bemutatása és jóváhagyás esetén a válasz megküldése a megkereső országnak. Ezt a sza-

bályt mindenki kötelező érvényűnek fogadta el, ezért műveleti tervbe foglaltuk, és azt valamennyi ország aláírta.

■ *Legközelebb jogsegélyben gondolkodna, vagy azonnal a JIT létrehozását tűzné ki célul?*

A. L.: Ha a feltételek fennállnak és a körülmények valóban adottak, akkor egyértelműen a közös nyomozó csoport jogintézménye az alkalmasabb a nemzetközi vonatkozású nyomozások összehangolására. A személyes együttműködésnek kiemelt jelentősége van, mert sokkal hatékonyabbá teszi az országokon átnyúló közös munkát. Csak ajánlani tudom mindenkinek.

BUDAHÁZI ÁRPÁD

A poligráfós vizsgálat helye a felderítésben és a bizonyításban

Ha a büntetőeljárás folyamán kétség támad a terhelt vagy a tanú őszintesége felől, olyan kérdések merülhetnek fel az eljáró hatóságban, hogy érdemes-e elvégeztetni a poligráfós vizsgálatot, a műszeres vallomás-ellenőrzés segíti-e a felderítést, és kaphat-e szerepet a bizonyításban. A kritikusok nemcsak a poligráf bizonyításban betöltött szerepét vitatják, hanem azt is, hogy szükség van-e egyáltalán arra, hogy a felderítésben alkalmazzák, nem okoz-e nagyobb kárt az igénybevétele, mint az esetleges mellőzése.

A felderítés és a poligráfós vizsgálat

Mielőtt megvizsgálom, hogy a felderítésben szerepet kaphat-e a poligráfós vizsgálat, érdemes kitérni arra, mit is értünk felderítésen. *Tremmel Flórián* abban látja a különbséget a felderítés és a bizonyítás között, hogy „*a bizonyításnál egyetlen verziónak a levezetése, illetve kimutatása, demonstrációja történik, »egyverziós« megismerési szint*”¹, szemben a felderítéssel, amikor még „*többverziós*” szinten van a tudás. *Tremmel* szerint „*úgy is mondhatjuk, hogy a felderítés még a magántudomás, a sejtés szintjén van, ezzel szemben a bizonyítás már köztudomás jellegű, mások számára is megérthető, belátható igazság kimondásához vezet*”². A nyomozás nem alkalmas arra, és a nyomozó hatóság nem is teheti, hogy a „*belátható igazságot*” kimondja, ez azonban nem jelenti azt, hogy a nyomozás végén többverziós lehetne a megismerési szint. A vádemelés előtt egyetlen olyan, bizonyítékokkal is alátámasztott verzió lehetséges csak, amely meghatározza, hogy ki és milyen bűncselekményt követhetett el. Ezt a nyomozó hatóság által felállított egyetlen verziót elsőként az ügyész vizsgálja meg abból a szempontból, hogy bíróság elé kerülhet-e, bizonyítékokkal kellően alátámasztott-e. Ennek az ügyészi szűrőszerepnek az a célja, hogy az ügyész megvizsgálja, eredményes volt-e

¹ Tremmel Flórián: *Bizonyítékok a büntetőeljárásban*. Dialóg Campus Kiadó, Budapest–Pécs, 2006, 31. o. 2 Uo.

a nyomozás, fennállnak-e a vádemelés ténybeli feltételei, mert ahogy *Bócz Endre* fogalmaz: „az »alapeljárás«-ban az előkészítő szakasz, amely változatlanul a »nyomozás« nevet viseli, a törvény kifejezett rendelkezése szerint a vádemelés ténybeli feltételeinek tisztázására irányul”³. Hogyha az ügyész nem lát elegendő bizonyítékot, megszünteti a nyomozást, de azt is teheti, hogy az iratok alapján új verzió(ka)t állít fel, és nyomozási cselekmények is következhetnek. Amint az ügyész befejezi a verzió-felállítási, illetve -értékelési tevékenységét, és már csak egyetlen verziója van, ha arra alkalmasnak tartja az ügyet, vádat emel. A bíróság kötve lesz az ügyészi egyetlen verzióhoz abban a tekintetben, hogy a vádiratban megnevezett személyről és cselekményéről kell döntenie. Ha a bíróság más verziót is találna, úgy vélné, hogy egy olyan személy követhette el a bűncselekményt, aki nincs nevesítve a vádban, akkor felmentő ítéletet kell hoznia, mivel az újabb – személyre vonatkozó – verzióvizsgálatra csak a nyomozó hatóság jogosult. Ugyanez mondható el a cselekményről is, ha az ügyész nem módosítja vagy terjeszti ki a vádat, a bíróság az általa meglett új verzióval csupán annyit tehet, hogy dönt arról a bűncselekményről, amelyet a vád tartalmaz, ami pedig hiányzik belőle, az egy új büntetőeljárás megindítási alapja lehet, amit ismét a felderítés követhet.

Visszatérve a tremmeli alapgondolathoz, abból az a következtetés is levonható, hogy az egyetlen verzió felállításánál a nyomozó hatóság is végez olyan tevékenységet, amely közelebb áll ahhoz, hogy felderítésnek tekintsük, szembevetendő azonban, hogy vannak hasonló vonásai a bizonyítással is, még akkor is, ha az adott verzió még csak a „sejtés szintjén” van, de ha több is ennél, akkor sem mondható ekkor még ki a „belátható igazság”.

Finszter Géza úgy véli, hogy „a felderíthetőség arra ad választ, hogy milyen feltételek mellett juthat a kriminális cselekmény a hatóság tudomására, és milyen további eljárások szükségesek ahhoz, hogy a nyomozó hatóság sikerrel tárja fel a bűnös magatartás valamennyi mozzanatát”⁴. A Finszter-féle felderíthetőség-fogalomból az következik, hogy a felderítés olyan folyamat, amely azzal veszi kezdetét, hogy az elkövetett bűncselekmény a hatóság tudomására jut, és azzal ér véget, hogy a nyomozó hatóság sikerrel feltárja a bűnös magatartás valamennyi mozzanatát. A felderítést a nyomozó hatóság végzi, így a felderítés a nyomozás feladata. *Pusztai László* is a felderítés jelentőségét hangsúlyozza, amikor a nyomozást definiálja: „a bűnügyi nyomozás

³ Bócz Endre: Krimináltechnika és büntetőeljárás rend. Rendészeti Szemle, 2006/7–8., 27. o.

⁴ Finszter Géza: A veszteséget nyomozása. Magyar Rendészet, 2010/3–4., 22. o.

zás felfogható úgy is, mint egy, a múltban lezajlott esemény meghatározott jogi keretek között végrehajtott megismerése abból a célból, hogy a büntetőjogi felelősség alapjául szolgáló tényeket felderítve és összegyűjtve előkészítse, vagy ha az összegyűjtött tények alapján arra szükség nincs, mellőzze a bírósági eljárást⁵. Ha abból indulunk ki, hogy milyen célból veszik igénybe a poligráfot, azt mondhatjuk, hogy a felderítés során alkalmazható. A felderítést szolgálja, amikor a nyomozás kezdetén például szűrőként alkalmazzák, hogy a poligráfos vizsgálat eredményét is felhasználva kizárják azokat a személyeket a lehetséges elkövetők köréből, akik nem rendelkeznek tettestudomással (vagyis fiziológiai reakcióik a feszültségcsúcsesztes kérdéssorokban nem mutatnak megtévesztési szándékot a bűncselekményre vonatkozó kritikus kérdések tagadásánál), illetve akiknél az általános kérdések tesztje sem jelzi azt, hogy elkövethették a bűncselekményt. A felderítéssel függ össze az is, hogy a tanúként kihallgatott személyeknél is vizsgálhatják ugyanezt. Arra is poligráfot vesznek igénybe, hogy a nyomozó hatóság olyan tárgyi bizonyítási eszközhöz jusson, amelynek megléte, vagy például elrejtésének helye előtte ismeretlen. Ezek mellett a felderítés keretén belül tisztázzák azt is, hogy a nyomozó hatóság által felállított tényállás alapjául szolgáló vallomások mely részei nem tekinthetők őszintének, ugyanis a tényállás megállapítása hibás lehet, ha nem minden történt úgy, ahogy azt például a tanú elmondta. Ebben a tekintetben a vallomás ellenőrzését a felderítés érdekében végzik el a poligráffal. A gyakorlat és a felsorolt poligráffunkciók is igazolják, hogy a műszer alkalmazható, és igénybe is veszik a felderítés során.

A felderítés és a bizonyítás kapcsolata

Erdei Árpád azt írja, hogy az igazság megállapításának mai módja a bizonyítás.⁶ A bíróság csak a bizonyítás útján juthat el az igazsághoz, vagyis annak megállapításához, hogy ki az elkövető, és milyen bűncselekményt követett el, mert *Király Tibor* szavai szerint „a büntető eljárásban a megismerés központi tárgya: a múlt egyik eseménye, a bűncselekmény. Ennek elkövetéséről, valóságáról vagy valótlanágáról kell ítéletet alkotni.”⁷ A bizonyosságig

⁵ Pusztai László: Szemle a büntető eljárásban. Kandidátusi disszertáció I. kötet. Budapest, 1974, 392–393. o.

⁶ Erdei Árpád: Tanok és tévtanok a büntető eljárásjog tudományában. ELTE Eötvös Kiadó, Budapest, 2011, 30. o.

⁷ Király Tibor: Büntetőítélet a jog határán. KJK, Budapest, 1972, 60. o.

a bíróság azonban nem jutna el, ha nincs előtte megfelelő felderítőmunka, és nem előzte volna meg bizonyítás. Kérdés, hogy a bizonyítás átnyúlik-e a büntetőeljárás több szakára is, vagyis a nyomozó hatóság a felderítés mellett alanya-e a bizonyításnak. Tremmel Flórián szerint a kontinentális büntetőperben nem tanúként hallgatják ki a nyomozó hatóság tagját az üggyel kapcsolatban, hanem helyette a nyomozási iratokat olvassák fel. „*A nyomozó tehát nem vesz részt a perbeli bizonyítási eljárásban. Amde a felolvasásra kerülő iratokat, dokumentumokat viszont ő készítette, következésképpen a hivatalos munkájának eredménye – például tárgyi bizonyíték lefoglalásához, leírásához kapcsolódó iratok – végső soron a bizonyítás fontos részévé válik.*”⁸ E szerint a bizonyítást a bíróság végzi, amelynek az angolszász modellel ellentétben nemcsak arra van joga, hogy hivatalból rendeljen el bizonyításkiegészítést, hanem ítéletében indokolni is köteles a bizonyítékok mérlegelését, azok elfogadását vagy elvetését.⁹ Amikor a XIX. század végén hazánkban vita volt arról, hogy a bizonyítás alanyából passzív szereplővé változtassák-e a bírót, *Wlassics Gyula* az angolszász modell mellett a következőképpen érvelt: „*emeljük a bírót magas piedestaltra, honnan elfogulatlanul s higgadtan tekinthesse az előtte zajló pert, melyben csak annyi része legyen, hogy ítéljen a felek harcában. Ez a perben a legszebb és a legnagyobb hivatás, melynek nagyságát nem fogja emelni az, ha a vádjog szétéptett foszlányait öltheti magára.*”¹⁰ Bár hazánk a kontinentális felfogás mellett tette le a garast, még ma is érezhető az angolszász hatás, ha a keresztkérdés intézményére gondolunk, amikor is a bírói szerep háttérbe szorul. *Fantoly Zsanett* a keresztkérdés mellett foglal állást, amikor úgy véli, hogy „*a felek általi kihallgatás a bírói pártatlanság biztosításának egyik letéteményese*”¹¹. *Fantoly* szerint „*a tanács elnöke csak kíségitő jelleggel biztosított utólagos kérdésí jogot kap, az igazság hivatalból való feltárása megnehezedik*”¹². *Hack Péter* is látja azt a törekvést, hogy az angolszász eljárási rendet követő országokban nagy hangsúlyt helyezzenek a bírói pártatlanság szavatolására: törvényeik „*kifejezetten tilalmakat fogalmaznak meg a bíró, illetve az esküdtek előzetes iratismeretével kapcsolatosan. Szabályozásuk háttérében az a megfontolás áll, hogy a vádiraton túlmenően bármilyen tény előzetes ismerete elfogulttá teszi a döntéshozót, hiszen az egyik*

⁸ Tremmel Flórián: i. m. 26. o.

⁹ Uo.

¹⁰ *Wlassics Gyula*: A bűnvádi eljárás alapelvei. Válaszul a szaktanácskozmány elé terjesztett kérdőpon-
tokra. Kilián Frigyes Egyetemi Könyvkereskedése, Budapest, 1885, 29. o.

¹¹ *Fantoly Zsanett*: A keresztkérdés és a felek általi kihallgatás a büntetőeljárásban. Jogtudományi
Közlöny, 2008/10., 506. o.

¹² Uo.

*fél – nevezetesen a vádló – álláspontját oly módon ismerné meg a bíró, hogy azzal kapcsolatban a védelem nem tudna észrevételeket tenni.*¹³

A kontinentális, azon belül is a hazai jogfelfogásról azt mondhatjuk, hogy egyértelműen a bírósághoz köti a bizonyítást, ennek a bizonyításnak azonban része a nyomozó hatósági tevékenység is, mivel a bírósági eljárás támaszkodik a nyomozás eredményeire is, sőt a bíróság mozgásterét be is határolják a nyomozási iratok abban a tekintetben, hogy az ügyész azok alapján emeli a vádat.

Érdekes azt is megvizsgálni, hogy a nyomozó hatóság a nyomozás során végez-e a bírósághoz hasonló bizonyítást, teheti-e a nyomozó hatóság, hogy ne csak összegyűjtse, hanem értékelje is a bizonyítékokat. Bócz Endre szerint a nyomozás idején nem folyik bizonyítás, mivel a bizonyítás valamely tétel – a büntetőeljárás-beli ténybizonyításban valamely tény – igaz voltának kimutatása olyan tételek segítségével, amelyek igaz voltát már kimutatták.¹⁴ Ebből a definícióból Bócz számára az következik, hogy „a bizonyítás egyik szükségszerű eleme a bizonyításra váró (bizonyításra felajánlott, bizonyítandó) tétel – esetünkben tény –; másik szükségszerű eleme az az alany, aki a tételt (tényt) igaznak állítja és bizonyítani kívánja; harmadik, ugyancsak szükségszerű eleme az az alany, aki számára a bizonyítandó tétel (tény) igaz voltát ki kívánják mutatni”, és a negyedik szükségszerű eleme a bizonyító tétel(ek) (a bizonyító tények, bizonyítékok), amelyek bemutatásából és esetleges magyarázatából áll maga a bizonyítás mint tevékenység.¹⁵ Úgy véli, hogy a nyomozás idején sokszor maga a bizonyítandó tétel is hiányzik; csupán egy olyan jelenség (ténykomplexum) érzékelhető és észlelhető, amelynek létrejöttére az egyik lehetséges magyarázat az, hogy (valamilyen) bűncselekmény történt.¹⁶ Ebből az következik, hogy a nyomozó hatóság általában nem érzékeli a tényeket, csak a jelenségeket, amelyek persze maguk a tények is lehetnek, ebben azonban a nyomozó hatóság nem lehet biztos. Bócz szerint a nyomozás során megismerés, valamint ennek részeként a leendő bizonyítás előkészítése folyik azáltal, hogy a nyomozó a jelenségeket megvizsgálja és szelektálja abból a szempontból, vajon mi, miért és minek a bizonyítására lehet alkalmas.¹⁷ Ebből levonható az a következtetés, hogy a

¹³ Hack Péter: A kihallgatás rendszere a tárgyaláson. Collega, 1997/6., 14. o.

¹⁴ Bócz Endre: „Megismerés” és „bizonyítás” a büntető eljárásban. In: Tóth Károly (szerk.): Emlékkönyv Dr. Cséka Ervin egyetemi tanár születésének 70. és oktatói munkásságának 25. évfordulójára. József Attila Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar, Szeged, 1992, 91. o.

¹⁵ Uo.

¹⁶ Uo. 92. o.

¹⁷ Bócz Endre (1992): i. m. 94–95. o.

nyomozó hatóság, illetve az ügyész a nyomozati szakban, illetve az ügyész az ügyészi szakban felderítést végez, a bizonyítás pedig a bíróság feladata a bírósági szakban. Ugyanígy vélekedik Angyal Pál is, aki szerint „– tekintettel arra, hogy a nyomozás tulajdonképpen a bizonyítás anyagát hordja össze – az alig más, mint a bizonyítékokat rögzítő előzetes bizonyító eljárás, amelynek körébe esnek tehát a terhelt nyilatkozatának kivétele, a bírói szemlének fogantatása, a szakértők meghallgatása, a tanúk kihallgatása, az okiratok és indíciók egybegyűjtése, az egyes kényszerselekmények fogantatása stb. – így különösen a lefoglalás, házkutatás, személymotoszás, előzetes letartóztatás”¹⁸.

Cséka Ervin – ellentétben Bócz Endrével és Angyal Pállal – úgy véli, hogy a bizonyítás része a nyomozásnak: „a bizonyítás a ténymegállapítás folyamatában úgy bontakozik ki, hogy a széles körben felkutatott és rögzített adatokat a büntető eljárás előkészítő szakában a nyomozó megvizsgálja, majd egyenként és összefüggésükben értékeli abból a szempontból, hogy mennyi és melyik tartható meg belőlük az alapos gyanút kellett bűnselekmény megtörténeke igazolására”¹⁹. Cséka azonban különbséget tesz a bírósági és a nyomozó hatósági bizonyítás között: „a nyomozót illetően pedig a legfontosabb sajátosság az, hogy neki a tények megállapításához szükséges bizonyítékok értékelésénél, különösen a ténymegállapítás folyamának kezdetén, rendszerint meg kell elégednie a valószínűséggel, ellentétben a bíróval, aki a belső meggyőződése alapján, mindenkor a hiteltérdeklőség, a bizonyosság erejével köteles megállapítani a tényeket”²⁰. Bíró Gyula is látja a bizonyítási tevékenységet a nyomozásban: „kriminalisztikai értelmezésben a nyomozás egy megismerési folyamat, a felderítés és a bizonyítás pedig a nyomozáson belül a megismerés fokozatai. A nyomozás folyamatában a felderítés adatgyűjtő tevékenység, a bizonyítás releváns adatok valódiságát igazoló eljárás.”²¹ Finszter Géza bizonyíthatóság-fogalma szerint bizonyítási tevékenységnek tekinthető az, amikor a hatóság számba veszi, hogy „milyen mértékben állnak rendelkezésre a bírósági tárgyaláson felhasználható bizonyítékok, amelyek megfelelnek a perrendszerű bizonyítás követelményeinek”²². Finszter szerint „a nyomozásban is megvalósul a bizonyítás, amelynek kez-

¹⁸ Angyal Pál: A magyar büntetőeljárásjog tankönyve II. kötet. Athenaeum Irodalmi és Nyomdai R.-T. Budapest, 1917, 24. o.

¹⁹ Cséka Ervin: A büntető ténymegállapítás elméleti alapjai. KJK, Budapest, 1968, 303. o.

²⁰ Uo. 304. o.

²¹ Bíró Gyula: Kriminalisztika. Licium-ART Könyvkiadó Kft., Debrecen, 2010, 25–26. o.

²² Finszter Géza: i. m. 22. o.

detben egyetlen alanya a nyomozó hatóság (majd pedig értesítését követően az ügyész). Így van ez az elkövetők felderítéséig, mert az ügyben folytatott nyomozás a tényállás feltárását és a megismert tények ellenőrzését is jelenti.²³ Cséka Ervin szerint is több a nyomozás, mint pusztán bizonyíték-összegyűjtés: már a nyomozás során is „a történeti esemény lényegéhez – a cselekményhez és az elkövetőhöz, azaz a tárgyhoz – tartozók (relevánsak) megmaradnak, a többiek kihullanak”²⁴. Finszter Géza bizonyítást lát abban, hogy a „nyomozó hatóság az ügyészt kívánja meggyőzni a feltárt bizonyítékok bizonyító erejéről abban a kérdésben, hogy alkalmasak a bűncselekmény gyanújára következtetést levonni, és arra, hogy ismeretükben a nyomozás tovább folytatható”²⁵. Finszter rámutat arra az ellentmondásra is, hogy az ügyész akár nyomoz, akár nyomoztat, „mind a tényállás feltárása, mind pedig a feltárt információ igazolása az ügyész feladata, amelyhez igénybe veszi a nyomozó hatóság szakmai apparátusát”²⁶. Ebben az értelemben a nyomozó hatóság nem vesz részt a bizonyításban, csupán az ügyész.

Tremmel Flórián tág értelemben vett bizonyítási folyamatot lát a büntetőeljárásban, amely a „bizonyítékminimumtól a bizonyítékmaximumig haladó vagy addig el nem jutó”²⁷. A nyomozás valóban nem alkalmas arra, hogy elérje a bizonyítékmaximumot, így a hatályos Be.²⁸ tükrében nem értek egyet azzal a Gödöny József-i állásponttal, amely a büntetőeljárást szabályozó 1962. évi 8. számú törvényerejű rendelet idején fogalmazódott meg: a „nyomozás során csak fokozatosan jutunk el a nemtudástól a tudásig, a múltban történtek valóságának megfelelő megállapításáig”²⁹. A tudást ugyanis csak a bíróság bírta el, ő éri el a bizonyosságot. Ezt támasztja alá a tremmeli gondolat is, hogy „a bizonyítás eredménye, az ítélethozatal, a bizonyosság elérése, a bizonyítottágnak az elérése, ennek eredményeként a valósághű tényállás-megállapítás”³⁰. Vámbéry Rusztem is a bizonyosság elérését nevezi meg a bizonyítás céljaként: a „bizonyítás azt a logikai műveletet jelenti, amelynek célja, hogy a bíróságban valamely tény vagy állítás bizonyosságának meggyőződését keltse”³¹. Vámbéry

23 Finszter Géza: Bizonyításelméletek a jog világában. Rendészeti Szemle, 2006/7–8., 89. o.

24 Cséka Ervin: i. m. 303. o.

25 Finszter Géza (2006): i. m. 89. o.

26 Uo.

27 Tremmel Flórián: i. m. 23. o.

28 1998. évi XIX. törvény a büntetőeljárásról.

29 Gödöny József: Bizonyítás a nyomozásban. KJK, Budapest, 1968, 69. o.

30 Tremmel Flórián: i. m. 35. o.

31 Vámbéry Rusztem: A bűnvádi perrendtartás tankönyve. Grill Károly Könyvkiadóvállalata, Budapest, 1916, 128. o.

szerint a cél az igazság kiderítése lenne, de mivel az igazság abszolút fogalom, „amelynek az emberhez viszonyított szubjektív egyenértéke a bizonyosság, a cél csak abban állhat, hogy a büntető eljárás kiindulópontjául szolgáló gyanút (Bp. I. §) bizonyosságra változtassa”.

Finszter Géza szerint „a büntetőeljárás bizonyítás mindig a kijelentések hitelt érdemlőségének az ellenőrzése, ami a tárgyaláson történik, míg az a bizonyítási cselekmény, amelyre a kijelentés támaszkodik rendszerint a nyomozás során zajlott le, amikor a bizonyító tény és a bizonyítandó tény közötti kapcsolat feltárása volt a feladat”³². Mindenekelőtt szükséges a finszteri gondolat azon részét elemezni, amely szerint a nyomozás során feltárják a bizonyító tény és a bizonyítandó tény közötti kapcsolatot. Bócz Endre úgy véli, hogy a bizonyító tény, vagyis a bizonyíték azért lehet alkalmas a bizonyítandó tény igazolására, mert közöttük a tudományos ismeretek szerint – de sokszor a napi tapasztalatok szerint is – okozati kapcsolat van. A bizonyító tény valamilyen módon a bizonyítandó tény következménye, a kapcsolat, a bizonyítási ok, az esetek túlnyomó részében természeti törvényszerűségek uralma alatt áll.³³ Ebből az következik, hogy a kapcsolat a bizonyító tény és a bizonyítandó tény között általában a természeti törvényszerűségek uralma alatt áll, éppen ezért véli úgy Bócz, „a jogalkalmazó szerepe az, hogy a bizonyító tényeket alaposan vizsgálja meg, helyesen értelmezze, és adekvát módon helyezze el a történet szövevényébe”³⁴. Kertész Imre szerint is „a ténybeli adatok csak a racionális megismerés, az absztrakt gondolkodás útján tárhatók fel, érzékszerveink számára nem adottak, a bizonyítandó és kapcsolatos tények megismerése belőlük további szellemi munka eredménye”³⁵. Úgy véli, hogy „a tény objektíven, a bizonyítást végző személyek tudatától függetlenül létezik. Bizonyító tényné azonban csak akkor válik, ha bevonják a bizonyításba.”³⁶ A bizonyító tényeken a bizonyítékokat kell értenünk, amelyek Tremmel Flórián szerint a büntetőeljárásban olyan adatok, „amelyek büntetőjogilag releváns tényekre vonatkoznak, és a törvény által megengedett forrásokból szereznek be; éppen ezért összességükben és összefüggésükben felhasználhatók (alkalmasak) a büntetőjogilag releváns tényállásnak az ügy-

32 Finszter Géza (2006): i. m. 94. o.

33 Bócz Endre: A bizonyítás egyes elméleti kérdései és gyakorlati problémái. In: Both Emőke (szerk.): Kriminológiai Közlemények 65. Magyar Kriminológiai Társaság, Budapest, 2008, 99. o.

34 Uo.

35 Kertész Imre: A tárgyi bizonyítékok elmélete a büntetőeljárás jog és a kriminalisztika tudományában. KJK, Budapest, 1972, 50. o.

36 Uo. 44. o.

*döntő hatóság általi megállapítására, utólagos rekonstrukciójára (eljárásjogi bizonyítékok)*³⁷. Nagy Lajos is úgy látja, hogy a bizonyíték minden olyan – a bíróság által ilyennek elfogadott – adat, amelyből a bizonyítandó tényre okszerű következtetés vonható le. Az eljárás korábbi részében (például a nyomozás, vizsgálat során) felmerült adat a megfelelő szakaszban döntésre hivatott szervek számára (nyomozó és vizsgáló szervek) szintén bizonyíték lehet, ha ilyennek minősítették. A bíróság szempontjából azonban minden ilyen adat csak akkor lehet bizonyíték, ha azt maga is annak fogadja el.³⁸ Ebből az következik, hogy bár a nyomozó hatóság bizonyítéknak vélheti a tanú azon állítását, hogy a bűncselekményt a hozzátartozója követte el, a bíróság figyelmen kívül hagyhatja arra való hivatkozással, hogy törvénytörtént történt, mert a tanút nem figyelmeztették a vallomásmegtagadási jogára. Bócz Endre úgy véli, hogy a bizonyíték a jogalkalmazási eljárásban az olyan jogszerűen szerzett és előírt formában megjelenő adat, amely a tény alakszerű bizonyítására alkalmas lehet.³⁹ Vámbéry Rusztem szerint „a »tény« fogalma épügy jelenti a külvilágban megtörtént eseményt (cselekvést), mint a belső tényt: a lelki állapotot vagy folyamatot (pl. szándék, félelem)»⁴⁰, de Kertész Imre szerint „a bizonyítandó tények körébe csak az ügy eldöntéséhez szükséges, az ügy érdemi kimenetelére befolyást gyakorló tények tartoznak»⁴¹. Úgy véli, hogy a bizonyításban tényként szerepelhet az anyagi világ objektíven létező bármely érzékileg felfogható diszkrét egyedi jelensége.⁴² A tényből ered a ténybizonyítás fogalma is, amely Finszter Géza szerint azt jelenti, hogy amit bizonyítanak, „az valamely érzékileg észlelhető egyedi esemény, tény, a bűncselekmény, amely meghatározott időben és helyen történt»⁴³.

Az adat és a tény nem ugyanaz, Bócz Endre felfogása szerint „az adat nem maga a tény, hanem a tényre vonatkozó ismeret, a tény ismert tulajdonságainak gondolati foglalata és tükröképe»⁴⁴. Tremmel Flórián is úgy véli, hogy a tény és adat ugyanúgy különbözik, mint a tárgy és a képmása.⁴⁵ Viszszatérve a fínszteri felvetéshez, hogy a nyomozás során a bizonyító tény és a

37 Tremmel Flórián: i. m. 79. o.

38 Nagy Lajos: Tanúbizonyítás a büntetőperben. KJK, Budapest, 1966, 48. o.

39 Bócz Endre (2008): i. m. 98. o.

40 Vámbéry Rusztem: i. m. 131. o.

41 Kertész Imre: i. m. 42. o.

42 Uo. 40. o.

43 Finszter Géza (2006): i. m. 87. o.

44 Bócz Endre: Kriminálisztika a tárgyalóteremben. Magyar Közlöny Lap- és Könyvkiadó, Budapest, 2008, 29. o.

45 Tremmel Flórián: i. m. 73. o.

bizonyítandó tény közötti kapcsolat feltárása a feladat, ebből az következik, hogy a nyomozó hatóság összegyűjti a bizonyítékokat, vagyis a bizonyítandó tényre vonatkozó adatokat, és azt vizsgálja, hogy ezek az adatok közvetítik-e a hatóságnak a tényeket, képmásai-e az adatok a tényeknek. Egy vallo-más esetén a nyomozó hatóság azt vizsgálja, hogy a tanú vallomásából megszerzett adatok megfelelnek-e a valóságnak, őszintének tekinthetők-e a tanú által elmondottak. A nyomozó hatóság csak feltárni tudja az adatok és a valóság közötti kapcsolatot, de megállapítani nem, mert azt csak a bíróság teheti. Ebben a feltáró tevékenységben Finszter Géza „*bizonyítási*” cselekményeket lát, amelyek nem azonosak a bizonyítással, amely voltaképpen „*a kijelentések hitelt érdemlőségének az ellenőrzése, ami a tárgyaláson történik*”⁴⁶. A nyomozás során elvégzett bizonyítási cselekményekről készült jegyzőkönyv a nyomozási iratok közé kerül, amely felolvasható a tárgyaláson, és az is előfordulhat, hogy a tanú vagy a vádlott a vallomásában utal vissza a bizonyítási cselekményre, így mindkét módon az történik, hogy a nyomozás során elvégzett bizonyítási cselekmény részévé válik a bírósági szakban folyó bizonyításnak. Azzal, hogy a felderítés során alkalmazott poligráfos vizsgálattól készült jegyzőkönyv is része a nyomozati iratoknak, ez azt jelenti, hogy a bizonyítás során felhasználható a vizsgálat eredménye is, ha a bíróság úgy dönt, hogy felolvassa a tárgyaláson. Ezen kívül úgy is bekerülhet a bizonyítási eljárásba a poligráfos vizsgálat eredménye, hogy a terhelt például, amikor vallomást tesz, hivatkozik az eredményére, vagy a szaktanácsadó, akit tanúként idéznek a tárgyalásra, elemzi és értelmezi a vizsgálati megállapításait. Mindebből látható, hogy bár a felderítés során és céljából veszik igénybe a poligráfos vizsgálatot, annak eredménye mégis a bíróság elé kerülhet, és így részévé válhat a bírósági eljárásnak. Ez egyet jelent azzal, hogy igaz, nem közvetlenül – mivel nem maga a bíróság rendelte el a poligráfos vizsgálatot –, de közvetetten szerepe van a bizonyításban, hiszen elhangozhat a poligráfos vizsgálat eredménye a tárgyaláson.

Meg kell vizsgálni, hogy a poligráf közvetlenül is része lehet-e a bizonyításnak. Ha lehetőség van arra, hogy a bírósági szakban is igénybe vegyék, akkor közvetlenül is helye van a bizonyításban, hiszen ha a bíróság úgy dönt, hogy a vádlott vagy a tanú vallomását poligráffal kívánja ellenőriztetni, ezzel a bíróság mintegy beemeli a poligráfot mint felderítő eszközt a bizonyításba. A bizonyítási eljárás keretein belül történik, hogy a bíróság kirendeli a poligráfos vizsgálatot, majd megismeri a vizsgálat eredményét, ha szükséges, meg-

⁴⁶ Finszter Géza (2006): i. m. 94. o.

hallgatja a poligráfus vizsgálót, és a vádlott vagy a tanú kihallgatása keretében ismerteti az alannyal a vizsgálat eredményét. Felvetésem a jelennek szól, hiszen a bírósági gyakorlatban előfordul, hogy annak ellenére rendelnek ki szakértőként poligráfus vizsgálót, hogy azt – meglátásom szerint – a törvény nem teszi lehetővé. Így a Be.-vel ellentétes gyakorlat oda vezet, hogy a poligráfnak ilyen módon közvetlenül is szerepe teremődik a bizonyításban.

A hitelt érdemlőség ellenőrzése mint eljárási feladat

Finszter Géza szerint „a büntetőeljárás bizonyítás mindig a kijelentések hitelt érdemlőségének az ellenőrzése, ami a tárgyaláson történik”⁴⁷. A felvetés alapján a vallomás hitelt érdemlőségének ellenőrzése maga a bizonyítás. A kijelentés, amelynek a hitelt érdemlőségét a bíróságnak vizsgálnia kell, elhangozhatott egy nyomozási vallomásban, vagy a bírósági kihallgatáson. Bármely szakban került is rá sor, miközben a bíróság a hitelt érdemlőségi ellenőrzést végzi, figyelembe veszi a nyomozó hatóság felderítési eredményeit is, valamint a saját bizonyítási tevékenységét, és ha szükséges, újabb bizonyítási cselekményeket végez. Elek Balázs szerint „a vallomás mérlegelésénél a bíróság végigköveti és ellenőrzi a büntetőjogilag releváns jelenségről eredetileg szerzett tudomás keletkezésének, megőrzésének és közlésének pszichikai folyamatát és az eljárás egyéb adatainak segítségével kiküszöböli a vallomás kialakulását befolyásoló azon tényezőket, amelyek nem az eredeti tudásszerzés, hanem egyéb körülmények folytán hatnak”⁴⁸. Azt is vizsgálnia kell a bíróságnak, hogy a vallomás őszinte-e, a terhelt vagy a tanú szándékosan nem mondott-e valótlanosságokat. A hitelt érdemlőségi vizsgálatban szerepet kaphat a nyomozás idején elvégzett poligráfus vizsgálat eredménye is éppen úgy, mint a bírósági szakban alkalmazotté.

Bár a hitelt érdemlőséget a bíróság vizsgálja, ezzel pedig ő bizonyít, de a nyomozó hatóságnak is – miközben felderít – valamelyest értékelnie kell a bizonyítékokat. Finszter Géza szerint „azt is mondhatjuk, hogy a nyomozó hatóság az elsődleges bizonyítékok beszerzésénél önmagát kívánja meggyőzni megállapításai helyességéről”⁴⁹. A bizonyítékok nyomozó hatósági értékelése mindvégig átszövi a nyomozást, hiszen a nyomozó hatóság csak akkor

47 Uo.

48 Elek Balázs: A vallomás befolyásolása a büntetőeljárásban. Tóth Könyvkereskedés és Kiadó Kft., Debrecen, 2008, 14. o.

49 Finszter Géza (2006): i. m. 89. o.

terjesztheti fel az ügyet vádemelésre, ha rendelkezésre áll annyi bizonyíték, ami elegendő a vádemeléshez. Ha van gyanúsított vagy tanúvallomás, nyilván fel kell hogy merüljön a nyomozó hatóság tagjában, őszinte volt-e a gyanúsított vagy a tanú, nem titkolt-e el olyan adatokat, amelyek felderítése elengedhetetlen lenne a vádemeléshez. Ilyenkor a felderítés során voltaképpen megelőzi a bíróságot, mondhatnánk „előzetes” hitelt érdemlőségi ellenőrzést végez. A bírósági szakban ugyanezt teszi a bíróság is, azzal a különbséggel, hogy a bíróság a bizonyítás keretében vizsgálja a hitelt érdemlőséget, másrészt annyiban van kedvezőbb helyzetben, hogy a nyomozó hatóság és az ügyész által már előzetesen ellenőrzött vallomások kerülnek csak elé, amelyek hitelt érdemlősége vélhetően más bizonyítékokkal is alá van támasztva. Ugyanúgy, mint a nyomozó hatóság, a bíróság is felhasználhatja a poligráfot annak ellenőrzésére, hogy őszinte volt-e a vallomás. Ha a poligráfos vizsgálat eredménye azt mutatja, hogy a vallomás őszinte, ez jelzés a nyomozó hatóság, illetve a bíróság számára, hogy valószínűleg nem tartalmaztak valótlanosságot a terheltek azok a kijelentései például, hogy nem ő az elkövető, soha nem is találkozott a sértettel, és arról sincs tudomása, hogy hányan követtek el a bűncselekményt. Mivel a poligráfos vizsgálat eredménye nem kizárólagot kizáró, ezért mielőtt a nyomozó hatóságban vagy a bíróságban kialakulna egy kép a vallomás őszinteségéről, vagyis elfogadhatóságáról, más ellenőrzési módszereket is ajánlott figyelembe vennie, például összevetnie azt más tanúvallomásokkal, vagy a szembesítés eredményével.

Irk Albert bizonyításfogalma is a hitelt érdemlőség vizsgálatát emeli ki, amikor arról ír, hogy a bizonyítás „célja valamely tény vagy állítás valótlan-sága vagy valódisága iránt a bíróság lelkében meggyőződés keltése”⁵⁰. Angyal Pál is úgy véli, hogy „az a logikai művelet pedig, amelynek útján vala-kiben bizonyos történés valódisága vagy valótlan-sága iránt a bizonyító eszközökön keresztül, a bizonyító okok, bizonyító erejükkel meggyőződést éb-resztenek: bizonyítás (probatio, demonstratio) műszó alá foglaltatik. A bizo-nyítás alatt rövidebben és a büntető eljárásra való vonatkozásában azt a te-vékenységet kell tehát érteni, amely bizonyos ténykörülmények valódisága vagy valótlan-sága iránt a bíróban megfelelő meggyőződést ébreszt.”⁵¹

Az Irk- és az Angyal-féle bizonyításfogalom is a bírói mérlegelést emeli ki mint logikai műveletet, amely ez esetben is hasonlít ahhoz a folyamathoz

50 Irk Albert: A magyar büntető perjeg vezérfonala. Dunántúl Egyetemi Könyvkiadó és Nyomda R.-T., Pécs, 1931, 77. o.

51 Angyal Pál: A magyar büntetőeljárás jog tankönyve I. kötet. Athenaeum Irodalmi és Nyomdai R.-T. Budapest, 1915, 315. o.

is, amely a nyomozó hatóság tagjában lezajlik, miközben végzi a felderítést. Szemben a bíróval, akinek a törvény alapján joga és egyben kötelessége is úgy ítéletet hozni, hogy előtte elvégezte a bizonyítást, megvizsgálta a vallomások hitel érdemlőségét, azt, hogy az előadottak megfelelnek-e a valóságnak, őszinték-e, alapozható-e rájuk a bírósági ítélet. Ezzel szemben a nyomozó hatóság tagja csupán abból a célból végzi el az Irk Alberti értelemben vett logikai műveletet, hogy megállapítsa, vádképes-e az ügy, és a rendelkezésre álló vallomás nem bukik-e el a bírósági hitelt érdemlőségi vizsgálaton. Azt mondhatjuk, hogy a nyomozó hatóság tagja a Bócz Endre és Angyal Pál által megfogalmazott előbizonyítást végez, ennek keretében mintegy előre vizsgálja a hitelt érdemlőséget, és ahhoz, hogy dönteni tudjon, igénybe veszi a poligráfot.

Nagy Lajos is azon az állásponton van, hogy „*a büntetőperben a bizonyítékok értékelése sajátosan bírói tevékenység, összetett jellegű, gondolkodási és akaratelhatározási művelet*”⁵². Úgy látja, „*ennek lényege, hogy a bíró megvizsgálja az egyes bizonyító adatokat: elsősorban az ügyretartozás, a relevancia és a bizonyító adat megszerzésének törvényessége stb. szempontjából, majd ezt követően vizsgálja az adat hitelt érdemlőségét, bizonyító erejét, az adatra alapítható megállapítás, hipotézis igazságértékét önmagában, valamint a további kapcsolódó összes bizonyító adatokkal összefüggésben. Amennyiben mindez kialakítja ésszerű meggyőződését a kérdéses tény tekintetében, az adatot most már bizonyítéknak tekinti és abból következtetést von le a valóságban megtörtént tényre, s ennek eredményeként hozza meg a megfelelő ténymegállapítást. Amennyiben az adatok egymásnak egészben vagy részben ellentmondanak, az adott lehetőségek közül a bíró mérlegelése alapján a meggyőződését kiváltó egyetlen (illetőleg több egybehangzó) adatot fogadja el bizonyítékként, döntésének alapjául, a többi lehetőséget pedig – indokoltan – elveti. Maga az értékelési, illetőleg mérlegelési folyamat tehát ilyen súlyozó, latolgató, adatokat egymással összehasonlító, egybevető műveletek láncolata.*”⁵³

A bizonyítékok bírói értékelését megelőzi a bizonyítás és azon belül is a poligráf alkalmazása, ha sor kerül rá. Ha azt vizsgáljuk, hogy a bizonyításban mikor vehető igénybe a poligráf, figyelembe kell venni Kertész Imrét, aki szerint „*a bizonyítékok hitelt érdemlőségének végleges megállapítása csak a bizonyítás lezárásával történik meg.*”⁵⁴ Ebből az is következik, hogy a poli-

⁵² Nagy Lajos: Ítélet a büntetőperben. A büntetőbírói döntési tevékenység problémái. KJK, Budapest, 1974, 236–237. o.

⁵³ Uo. 237. o.

⁵⁴ Kertész Imre: i. m. 238–239. o.

gráfós vizsgálat elvégzésének, illetve eredménye felhasználásának legkésőbb a bizonyítási eljárás befejezéséig meg kell történnie. Ha a bizonyítás kapcsán azt kell meghatározni, hogy mikor lehet a legkorábban igénybe venni, azt mondhatjuk, hogy az időpont egybeesik a felderítés során meghatározható legkorábbi időponttal, mivel a felderítési céllal igénybe vett poligráfós vizsgálat eredményét tartalmazó jegyzőkönyv felolvasása, vagy a vizsgálatra hivatkozó terhelti vallomás révén a tárgyalás anyagává, ezzel pedig a bizonyítás részévé válik. Ahhoz, hogy a poligráfós vizsgálatra sor kerülhessen, el kell hogy rendeljék a nyomozást, mivel az esetleges feljelentéskiegészítés során végzett adatszerező tevékenység keretében kihallgatásra nincs lehetőség, így a műszeres vallomás-ellenőrzésre sem.

Tetten érhető a felderítés és a bizonyítás összefonódása Tremmel Flórián bizonyításfogalmában is, amely szerint „*a bizonyítás a büntetőeljárásban olyan megismerési folyamat, amely*

1. *az egyedi ügyben, büntetőjogilag releváns, túlnyomórészt múltbeli tényállásnak az eljáró hatóság, végső soron a bíróság általi, a valósággal adekvát megállapítására, utólagos rekonstrukciójára irányul és*
2. *a bizonyítékok összegyűjtésével, vizsgálatával és mérlegelésével kapcsolatos tevékenységben realizálódik.*”⁵⁵

Tremmel szerint ez a részletesebb meghatározás két szempontból tágnak és ezért kifogásolhatónak tűnhet. „*Részint kiterjed ugyanis a megismerési folyamat két szakasza (feltárás és igazolás) közül a feltárára – a felderítésre – is, azaz a büntetőeljárás előkészítő szakaszát elsődlegesen jellemző kutató-nyomozó, bizonyítékokszegűjtő tevékenységre, részint pedig magában foglalja a bizonyítást mint logikai értelemben vett tevékenységet. Ezek véleményünk szerint csak látszólagos hiányosságok. Egyrészt a büntetőeljárásban folyó bizonyításnál – utalva a fent mondottakra – a megismerés két szorosan összefüggő szakaszából, részfolyamatából az utóbbi elem (az igazolás) a döntő, a meghatározó. Ugyanakkor azonban az első szakasztól mereven elhatárolni nem lehet.*”⁵⁶

⁵⁵ Tremmel Flórián: A bizonyítás és a bizonyíték fogalma a büntetőeljárásban. PTE Állam- és Jogtudományi Kar, Pécs, 1970, 18. o.

⁵⁶ Uo.

A bizonyítási eszközök és a bizonyítási eljárások kapcsolata a poligráfós vizsgálatnál

Mind a bizonyítási eszközökből, mind a bizonyítási eljárásokból bizonyítékok származhatnak, amelyek Tremmel Flórián szerint olyan adatok *a)* amelyek büntetőjogilag releváns tényekre vonatkoznak; *b)* amelyeket a törvény által megengedett forrásokból szereznek be, s éppen ezért összességükben és összefüggésükben felhasználhatók (alkalmasak) a büntetőjogilag releváns tényállásnak az ügydöntő hatóság általi megállapításához, utólagos rekonstrukciójához (eljárásjogi bizonyítékok).⁵⁷

Ha bizonyítási tilalomba ütközik a releváns tényekre vonatkozó adatok beszerzése, bár megmutathatják, hogy mi történt a múltban, és ki követte el a bűncselekményt, a hatóság mégis más bizonyítékokhoz kell hogy jusson, mert ezek a tremmeli értelemben vett rossz bizonyítékok nem alkalmasak a funkciójuk betöltésére, nem szolgálhatnak a tényállás-megállapítás alapjául.

Irk Albert megfogalmazása szerint a bíróban való meggyőződés keltésének alapjául szolgáló és jelenben létező tényeket bizonyító tényeknek vagy okoknak nevezzük, azon személyeket és tárgyakat pedig, „*amelyeken, illetve akiken e tények észrevehetők, bizonyító eszközöknek hívjuk s ezeket együttesen: bizonyítékoknak*”⁵⁸. Balogh Jenő úgy látja, hogy azok a tények, amelyek valamely konkrét büntetőügy szempontjából jelentőséggel bírnak, „*korábban merültek fel és így a bíró vagy hatósági tag azokat közvetlenül rendszerint nem észlelheti, hanem csak bizonyítási eszközök alkalmazása, illetőleg a már bizonyított tényekből közvetlenül vagy épen csak közvetve vont következtetés útján juthat valamely meggyőződésre*”⁵⁹. Nagy Lajos szerint bizonyítási eszköz minden olyan személy vagy dolog, amely az ilyen ténynek bírói megismerését lehetővé teszi. Ebből kiindulva bizonyító adatnak, ténynek magát a tanúvallomás tartalmát, bizonyító eszköznek pedig a tanút tekintjük.⁶⁰ Király Tibor szerint a bizonyíték „*az a tény, ami a bizonyítási eszközből következik (az a tény, hogy a tanú látta; vagy a gyanúsított ujjnyoma a helyszínen volt), és ami a bűncselekményre vagy annak az elkövetőjére, vagy éppen annak hiányára vagy cáfolatára vonatkozik. A bizonyíték tehát együtt jelent bizonyítá-*

⁵⁷ Uo. 29. o.

⁵⁸ Irk Albert: i. m. 77. o.

⁵⁹ Balogh Jenő – Edvi Illés Károly – Vargha Ferencz: A Bűnvádi Perrendtartás magyarázata 3. kötet.

Grill Károly Császári és Királyi Udvari Kereskedése, Budapest, 1899, 479. o.

⁶⁰ Nagy Lajos (1966): i. m. 48. o.

*si eszközt és a segítségével szerzett információt. Bármely tény, amelyet érzékszervekkel vagy műszerek közbeiktatásával felfogunk, lehet bizonyíték.*⁶¹ Lidija Mihajlovna Karnyjeva és Kertész Imre szerint „a bizonyítási eszközök és a bennük foglalt információk kapcsolatát a forma és a tartalom kölcsönös viszonya jellemzi. Szoros kölcsönös kapcsolatban vannak, hatnak egymásra, ezért nem lehet őket egymástól elvonatkoztatva vizsgálni”⁶².

Nézetem szerint a bizonyítási eszközök azokat az adatokat hordozzák magukban, amelyek rámutatnak a büntetőjogilag releváns tényekre, arra, hogy a múltban milyen cselekmény történt, amelyet a jog szankcionálni kíván, vagy ahogy Bócz Endre ezt megfogalmazza: „a büntetőeljáráásban a megismerés célja végső soron annak eldöntése, hogy a múltbeli történést alkotó folyamatok komplexumában felismerhető-e olyan emberi magatartás, amelyet a törvény büntetőjogi szankció terhével tilt”⁶³.

Finszter Géza szerint a Be. „szóhasználata nyilvánvalóvá teszi azt, hogy a bizonyítási eszközök nem azonosak a bizonyítékokkal. A bizonyítási eszközökből nyerhető bizonyíték, de kiderülhet az is, hogy az nem forrása releváns tényeknek és adatoknak.”⁶⁴ A Be. nemcsak a bizonyítékfogalmat, hanem azt sem határozza meg, hogy mit értünk bizonyítási eszközön, helyette taxatív felsorolja őket, így a 76. § (1) bekezdése alapján bizonyítási eszköz a tanúvallomás, a szakvélemény, a tárgyi bizonyítási eszköz, az okirat és a terhelt vallomása. A felsorolásból kitűnik, hogy a poligráfus vizsgálat eredményét tartalmazó jegyzőkönyv nincs nevesítve a bizonyítási eszközök között, ebből pedig levonható az a következtetés, hogy a szaktanácsadói jegyzőkönyv nem bizonyítási eszköz. Érdemes azonban megvizsgálni, hogy ennek ellenére van-e valamilyen kapcsolata a Be.-ben felsorolt bizonyítási eszközökkel. A válasz az, hogy a poligráfus vizsgálatnak és a bizonyítási eszközöknek kimutatható a kapcsolatuk, hiszen:

- a) tanúvallomás születhet a poligráfus vizsgálatot követően (a tanú vallomást tesz, miután/miközben szembesül a poligráfus vizsgálat eredményével, illetve vizsgálatot végző szaktanácsadót tanúként hallgatja ki a hatóság);
- b) szakvélemény származhat a poligráfus vizsgálatból (ha a bíróság szakértőt rendel ki a poligráfus vizsgálat elvégzésére);

61 Király Tibor: Büntetőeljárási jog. Osiris Kiadó, Budapest, 2008, 248. o.

62 Lidija Mihajlovna Karnyjeva – Kertész Imre: A bizonyítékok forrásai a szovjet és a magyar büntetőeljárási jogban. KJK, Budapest, 1985, 43–53. o.

63 Bócz Endre (2006): i. m. 7. o.

64 Finszter Géza (2006): i. m. 98. o.

- c) tárgyi bizonyítási eszközhöz juthat a hatóság a poligráfós vizsgálat után (a holttest elrejtésének helyét határozzák meg a poligráfós vizsgálat során);
- d) okirati bizonyíték származhat a poligráfós vizsgálatból (szaktanácsadói jegyzőkönyv készül, amely okiratnak minősül);
- e) terhelti vallomás születhet a poligráfós vizsgálat után.

Nemcsak a bizonyítási eszközökről, hanem a bizonyítási eljárásokról is említést kell tenni, hiszen a Be. a bizonyítási eszközök mellett megkülönböztet bizonyítási eljárásokat. Király Tibor szerint a bizonyítási eszközöket a jellegüktől függően a nyomozó hatóság, az ügyész, illetve a bíróság különböző eljárási cselekmények által ismeri meg.⁶⁵ A Be. a bizonyítási eljárások közé sorolja a szemlét, a helyszíni kihallgatást, a bizonyítási kísérletet, a felismerésre bemutatást, a szembesítést és a szakértők párhuzamos meghallgatását. Tremmel Flórián szerint azonban nem fogadható el a bizonyítási eljárások felsorolása, mivel a bizonyítási eljárások köréből kirekeszti a helyszínelést, a műszeres (poligráfós) kihallgatást vagy akár a titkos adatszerzés kellő biztosítékokkal övezett, kiemelt eseteit⁶⁶, de idevehetjük még az egyéb adatszerző tevékenységet is, amelynek végrehajtásáról készített jelentés – ugyanúgy, mint a titkos adatszerzés esetében – az okiratokra vonatkozó szabályok alapján használható fel. Magam sem tartom megfelelőnek a bizonyítási eljárások felsorolását, és úgy vélem, ha már a Be. bevezette a bizonyítási eljárás intézményét, akkor szélesebb körben kellett volna felsorolni azokat az eljárási cselekményeket, amelyek bizonyítási eszközhöz juttatják a hatóságot.

A Be. 78. § (1) bekezdése alapján „*A büntetőeljárásban szabadon felhasználható a törvényben meghatározott bizonyítási eszköz, és szabadon alkalmazható minden bizonyítási eljárás*”. Abból a megfogalmazásból, hogy „*szabadon alkalmazható minden bizonyítási eljárás*”, arra is következtethetnénk, hogy a bizonyítási eljárások felsorolása a Be.-ben nem taxatív jellegű, ha azonban megvizsgáljuk a nevesített bizonyítási eljárásokat, azzal szembesülhetünk, hogy a jogalkotó az egyes bizonyítási eljárásokhoz szabályozást is rendel, vagyis Király Tibor szavaival élve azok „*alkalmazási módját*” is meghatározza.⁶⁷ Ebből pedig az következik, hogy a poligráfós vizsgálat nem tekinthető bizonyítási eljárásnak, mivel nincs nevesítve közöttük, a szemle kivételével azonban hasonló vonásokat mutat a bizonyítási eljárásokkal. Nem részletezve az egyes bizonyítási eljá-

65 Király Tibor: i. m. 296. o.

66 Fenyvesi Csaba – Herke Csongor – Tremmel Flórián: Új magyar büntetőeljárás. Dialóg-Campus Kiadó, Budapest–Pécs, 2004, 220–221. o.

67 Király Tibor: i. m. 249. o.

rásokkal és bizonyítási cselekményekkel való kapcsolatát⁶⁸, a Be. alapján, és álláspontom szerint is a poligráf igénybevétele szaktanácsadói vizsgálatnak minősül, egy olyan felderítő és bizonyos esetekben bizonyítási cselekménynek, amelyben több bizonyítási cselekmény is fellelhető, és amelyből bizonyítási eszközök származhatnak. A jogalkotó a szaktanácsadói vizsgálat mellett tette le a garast, amikor azonban szaktanácsadói vizsgálatként tekintünk a poligráf igénybevételére, állandóan figyelemmel kell lennünk arra, hogy több olyan elem is megtalálható benne, amely rokonítható a bizonyítási cselekményekkel.

A poligráfós vizsgálat és a közvetlen vagy közvetett bizonyíték kérdése

Bár a poligráf a felderítéskor kap elsősorban szerepet, ez azonban nem zárja ki annak a lehetőségét, hogy a bíróság bizonyítékként értékelje a vizsgálati eredménybe foglalt szaktanácsadói megállapításokat. Noha ez a jelenség nem gyakori, érdemes megvizsgálni, hogy közvetlen vagy közvetett bizonyíték származhat-e a poligráfós vizsgálatból.

Angyal Pál szerint „*a közvetlen bizonyíték az mely a bizonyítandó tényt minden közvetítés nélkül hozza a bíró elé (pl. bírói szemle); ezzel szemben a közvetett az, mely mások szóbeli vagy írásos nyilatkozatai útján érvényesül (tanu vallomása, a terhelt és sértett nyilatkozatai, a szakértői vélemény), illetőleg amely bizonyos tények összefüggéséből következtetés útján juttat a meggyőződéshez (indíciumok; ez utóbbi bizonyítékokat az előbbiekkal szemben, melyeket fizikai vagy természetes bizonyítékoknak is szokás nevezni, logikai vagy összetett bizonyíték műszóval illeti az irodalom)*”⁶⁹. Irk Albert is úgy véli, hogy „*közvetlen bizonyítékokról akkor szoktunk beszélni, amikor a bizonyíték rendszerint maga kelt meggyőződést bíró által minden közvetítés nélkül szerzett érzéki észrevétel útján (pl. bírói szemle). Míg közvetett a bizonyíték, ha az csak következtetés útján kelt meggyőződést. A bíró tehát nem észlelheti közvetlenül a bizonyítandó tényt, hanem más személyeknek észleleteiből (szakértő, tanu) vagy más jelenségeknek bizonyos tulajdonságaiból (okmány) logikai következtetés útján meríti a maga meggyőződését.*”⁷⁰

⁶⁸ A bizonyítási cselekmények közül a legszorosabb a kapcsolata a szakértői vizsgálattal és a kihallgatással van, de éppígy vannak hasonló vonásai a bizonyítási eljárások közül a szembesítéssel, a felismerésre bemutatással és a helyszíni kihallgatással.

⁶⁹ Angyal Pál (1915): i. m. 331. o.

⁷⁰ Irk Albert: i. m. 82. o.

Irk szerint a közvetett bizonyítékok „*jelentős körülmények, melyek csak közvetve, bizonyítás útján nyújtanak valamely bizonyító eszköz bizonyító erejének megállapítására utmutatást (pl. a tanú vallomása hiteltérdemlőségének megállapítása kísérlete lélektani úton stb.)*”⁷¹.

Király Tibor már nem az Angyal Pál-, illetve az Irk Albert-féle meghatározásból indul ki, nem attól tartja közvetlennek a bizonyítékot, ha a bíró közvetlenül észleli például a szemletárgyat, hanem úgy véli, hogy „*a bizonyíték lehet olyan tény, amely közvetlenül a bűncselekményre vonatkozik, a bűncselekményt vagy annak valamelyik mozzanatát őrizi, rögzíti, vagy lehet olyan tény is, amelyből a bűncselekményre vagy valamelyik mozzanatára következtetni lehet*”⁷². Így például a tetten érő tanú vallomásából közvetlen bizonyíték származhat, míg a helyszínen talált, a terheltől származó ujjnyom csak közvetett bizonyítékként használható fel, mert a bíróság csak következtethet arra, hogy az ujjnyom a bűncselekmény elkövetésekor került az ajtóra. Tremmel Flórián úgy fogalmaz, hogy „*a közvetlen bizonyítékok esetében a törvényes forrásból merített adat magára a büntetőjogilag releváns tényre vonatkozik, s ezért a közvetlen bizonyíték(ok) elfogadása esetén nyomban megállapítható a büntetőjogilag releváns tény*”⁷³. Tremmel szerint a közvetett bizonyíték esetén a törvényes forrású adat nem magára a büntetőjogilag releváns tényre vonatkozik (nem azt tükrözi vissza), hanem csak azzal valamilyen kapcsolatban, összefüggésben álló más tényre, „*közbenső tényre*” (indícium), ezért a közvetett bizonyíték elfogadása általában csak gyanúokat, bűnjelet, indíciumot tesz megállapíthatóvá, s ebből azután több-kevesebb valószínűséggel lehet továbbkövetkezteni a büntetőjogilag releváns tényre.⁷⁴ Ez a valószínűségi jellegű következtetés többértelmű, Tremmel úgy véli, hogy „*több verziót lehet felállítani, több verzióknak van valószínűsége*”⁷⁵.

Tóth Mihály szerint közvetett bizonyíték „*a legtöbb (de nem valamennyi) tárgyi bizonyíték, az ún. »másodlagos« vagy »hallomás-tanúka« vallomásai, valamint a terhelt bűncselekmény előtt vagy utána tanúsított magatartása is*”⁷⁶. Tóth Mihály a közvetett bizonyítékok közé sorolja a poligráfós vizsgálat eredményét is, és ugyanezt teszi Tremmel Flórián is, amikor arról ír, hogy a poligráfós vizsgálat „*igen jelentős közvetett bizonyítékot eredményezhet ak-*

71 Uo. 79. o.

72 Király Tibor: i. m. 248. o.

73 Tremmel Flórián: i. m. 84. o.

74 Uo.

75 Uo. 110. o.

76 Tóth Mihály: Közvetett bizonyítás, prekonceptiók és előlételek. In: Erdei Árpád (szerk.): A büntetőítélet igazságtartalma. Magyar Közlöny Lap- és Könyvkiadó, Budapest, 2010, 76. o.

kor, ha a vizsgálat eredménye valószínűségi vagy kategorikus jelleggel az ún. »tettestudomás« (Täterwissen) meglétét támasztja alá.”⁷⁷ Egyetérték Tremmel Flóriánnal, hogy a poligráfós vizsgálat által kimutatott „tettestudomás” közvetett bizonyítéknak tekinthető, ugyanis a feszültségcsúcstesztés kérdéssorokban a kritikus kérdésekre adott tagadó válaszok – fiziológiai reakciók alapján történő megtévesztőnek minősítése – arra enged következtetni, hogy a vizsgált személy birtokában van annak az információnak, amelyről csak az elkövető tudhat, így valószínűsíthető, hogy a vizsgálat alanya követte el a bűncselekményt, különben a kritikus kérdésre adott reakciói nem különböznenek a semleges kérdéseknél tanúsítottakétól. Ez azonban csak valószínűségi következtetés, egyszerű „gyanúok”, mert a poligráf megbízhatósági rátái magukban hordozzák a szaktanácsadói tévedés veszélyét. Lehet, hogy a megtévesztő válasz valóban megtévesztő volt, és az alany követte el a bűncselekményt, de az is előfordulhat, hogy a megtévesztő válasz oka nem a tettestudomás megléte, vagy gondolhatunk arra is, hogy a kritikus kérdésre csak azért reagál a vizsgált személy, mert a nyomozó hatóság feltételezése ellenére nem csak az elkövető tud az adott elkövetési körülményről. Éppen ezért szükség van még további közvetlen és közvetett bizonyítékokra, amelyek a valószínűséget bizonyossággá változtathatják.

Hogyha gyanúsított a poligráfós vizsgálat alanya, és alkalmazzák nála a feszültségcsúcstesztet, minden egyes kritikus kérdés egyben a „tettestudomás” meglétének megállapítására is irányul, valószínűsége van annak, ha a gyanúsított nem követte volna el a bűncselekményt, a fiziológiai reakciók sem mutatnának eltérést az ügygel összefüggő kérdéseknél. Ugyanez mondható el az általános kérdések tesztjénél alkalmazott kritikus kérdésekről is, hiszen feltételezhetően ezekre a tételre nem reagálna, ha nem ő követte volna el a bűncselekményt. A nem bűnös gyanúsítottnak jobban kellene reagálnia a kontrollkérdésre, mint a kritikus tételre.

Mindezek a tanúra is igazak, ha fennáll vele szemben az egyszerű gyanú a bűncselekmény elkövetésére. Ha hiányzik a gyanú, és csupán azt kívánják ellenőrizni a poligráffal, őszinte-e a tanú vallomása, ekkor már nem beszélhetünk a „tettestudomás” vizsgálatáról – és arról sem, hogy esetleg tisztázni szeretnék, elkövette-e a bűncselekményt –, közvetett bizonyítékról azonban annál inkább, ha ugyanis arra irányul a kérdés, hogy milyen színű autóba szállt be az elkövető, és a tanú az előző vallomásaiban zöld autót említ, de a poligráfós vizsgálat nyomán a fehér szín állapítható meg helyes válaszként a

77 Tremmel Flórián: i. m. 181. o.

fiziológiai reakciók alapján, akkor a poligráfus vizsgálat eredménye – tehát a fehér színre vonatkozó adat – közvetett bizonyíték lehet, amely ellentétben áll majd a tanú vallomásával, mint egy esetleges közvetlen bizonyítékkal. Ebben az esetben is előfordulhat azonban, hogy a fiziológiai reakciók nem azért változtak meg, mert valóban fehér színű kocsival hajtott volna el az elkövető, hanem a fehér színű autóra vonatkozó kérdés azért okozott stresszt, mert éppen aznap ütközött össze a vizsgált személy egy fehér autóval.

Ezek a felvetések más közvetett bizonyítékoknál is lehetségesek, annak ellenére ugyanis, hogy a gyanúsított ujjnyomát megtalálják a bankautomatán, nem biztos, hogy ő az elkövető, mert az is előfordulhatott, hogy néhány perccel a bűncselekmény elkövetése előtt csak pénzt vett fel az automatából, így hagyta ott az ujjnyomot. Ehhez a példához nyomban hozzá is kell tenni, sokkal nagyobb a valószínűsége annak, hogy helyesen állapítják meg az ujjnyomról, hogy a gyanúsítotté-e, mint a poligráffal azt, hogy a vizsgált személy megtévesztő választ adott-e, amikor nemmel felelt arra a kérdésre, hogy fejével követte-e el a bűncselekményt. Ha már a megtévesztő válasz ténye is kérdéses, igencsak csökken a poligráfus vizsgálatból nyerhető közvetett bizonyíték bizonyító ereje, éppen ezért úgy vélem, hogy nem kell ugyan tiltamzni a poligráfus vizsgálat eredményének közvetett bizonyítékként való felhasználását, de a bíróság nem eshet abba a hibába, hogy túlértékelve a poligráf jelentőségét, és a szükségesnél nagyobb bizonyító erőt tulajdonítson a vizsgálati eredményének.

Zárógondolatok

Bár a poligráfus vizsgálatnak helye lehet a bizonyításban, hiszen az eljáró bíróságon múlik, hogy a bizonyítási eljárás részévé teszi-e a vizsgálat eredményét (vagy az annak következményeként keletkező más bizonyítási eszközöket), úgy vélem azonban, elsősorban a felderítésben kell hogy szerepet kapjon. Ugyanúgy, mint a szaktanácsadó, a poligráfus vizsgálat is a nyomozó hatóság és az ügyész segítője, pontosabban a felderítést orientálja elsősorban, és a vizsgálat eredményét tartalmazó szaktanácsadói jegyzőkönyvre csak másodsorban tekinthetünk úgy mint lehetséges bizonyítási eszközre, amelyből bizonyíték is származhat. Ha a bíróság is igénybe vehetne szaktanácsadót, azzal elhárulna a jogi akadály a poligráfus vizsgálat bírósági eljárásban való alkalmazása elől, amire, igaz, ritkán, de szükség lehet a bírósági

döntés alapján, ha az ügy alkalmas arra, hogy a műszeres vallomás-ellenőrzésnek orientáló hatása legyen még a bírósági szakban is.

Utaltam rá, hogy a poligráfós vizsgálatnak megbízhatósági korlátai vannak, ugyanis a megbízhatósági ráta a rendelkezésre álló kutatási eredmények alapján 50 és 98,6 százalék közé tehető⁷⁸, de ez az arányszám sem feltétlenül tekinthető korrektnek, mivel számos olyan tényező van, amely kérdésessé teszi, hogy egyáltalán mérhető-e a módszer megbízhatósága. Mindezzel együtt úgy vélem, hogy a poligráfós vizsgálat nem rekeszthető ki sem a felderítésből, sem a bizonyításból arra való hivatkozással, hogy aggályok vannak a megbízhatóságát illetően, viszont a poligráfós vizsgálatot elrendelő hatóságának tisztában kell lennie azzal, hogy a vallomás-ellenőrzést végző szaknácásadó nem tévedhetetlen, a műszer pedig nem csodaszér, vagyis kellő fenntartással kell kezelni a vizsgálati eredményeket.

⁷⁸ Lásd részletesebben Budaházi Árpád: A műszeres vallomásellenőrzés, különös tekintettel a poligráfós vizsgálatra. Doktori értekezés. PTE ÁJK Doktori Iskola, Pécs, 2013, 163–186. o.

KÁRMÁN GABRIELLA

A tudományos megalapozottság mint a szakértői vélemény hitelt érdemlőségének feltétele

A szakértői véleményeket mind nagyobb bizalom és várakozás övezi a büntetőeljárásiban. A tudományos és a technikai fejlődés többirányú, jellemzően egyre kisebb nyomok detektálását és vizsgálatát teszi lehetővé, az automatizálás térhódításának köszönhetően egyre gyorsabban és egyre pontosabban. A szakértő szerepe az, hogy valamely különleges szakismeret alapján hitelt érdemlő bizonyítékot szolgáltatson. Mit jelent ez napjainkban? Meg lehet-e határozni általánosságban, hogy milyen kritériumoknak kell megfelelnie a szakértői véleménynek ahhoz, hogy bizonyítékként felhasználható legyen? Melyek a hitelt érdemlőség tényezői?

A büntetőeljárásiban bizonyításban általában a hétköznapi, a szakmai és a tudományos megismerés ismérvei egyaránt jelen vannak.¹ A cselekmény egyedi és megismételhetetlen, a bűnüldözés „első reakcióit” – a hétköznapi megismeréshez hasonlóan – még nem kötik szigorú pozitív szabályok. A bizonyítékok felkutatásának, összegyűjtésének és rögzítésének azonban már megvannak a gyakorlati keretei. Ezek főként a nyomozói és a krimináltechnikai tevékenység szakmai szabályai, a nyomozás eljárásjogi keretei között. A büntetőeljárásiban bizonyítást főként a tudományos megismerés kritériumai jellemzik: a tárgy meghatározása és a módszerek kimunkálása tudatos tevékenység eredménye, a feltárt ismeretek igazolása kidolgozott módszertan alapján történik.² Ehhez a megismerési folyamathoz speciális következmény is fűződik, így különösen fontos hitelességének a garantálása.

A szakértői megismerés során szintén a szakmai, illetve a tudományos megismerés törvényszerűségei érvényesülnek, szakterülettől függően. A bizonyítás szabályai a büntetőeljárásiban törvényben általában, a szakértői bizonyításról szóló rendelkezések speciális értelemben jelölik ki a kereteket, a szakértők vonatkozásában támasztott személyi és szervezeti előírásokat részleteiben külön törvények tartalmazzák.

¹ Finszter Géza: A kriminalisztika elmélete és a praxis a büntetőeljárás reform tükrében. Kézirat. OKRI, Budapest, 2005–2007, 28. o.

² Uo.

A szakértői vélemény hitelt érdemlőségének tényezői

A szakértői bizonyítás egyik legfontosabb kérdése – különösen a jelenkori tendenciák alapján – az, hogy szakmai szempontból hogyan garantálható e megismerési folyamat eredményessége. A bizonyítási eszközök, köztük a szakértői vélemény megítélése, értékelése kapcsán *Erdei Árpád* a hitelt érdemlőség fogalmát tekintti kiindulópontnak: *Gödöny József* álláspontját idézi, aki szerint a „hitelt érdemlőség” fejezi ki a bizonyítékok valósággal való egyezésének, tehát igaz voltának meglétét. A hitelt érdemlőséget a bizonyítékok értékelése során kell vizsgálni, ez a bizonyítékok felhasználásának alapvető feltétele.

Erdei leszögezi, a szakvélemény hitelt érdemlőségének tényezői között a szakértő személye, konkrétan a szakértelme alapvető fontosságú. A szakértő személyén kívül a szakvéleményt meghatározzák: a vizsgálat tárgya, valamint a vizsgálati módszerek és eszközök.

A vizsgálat tárgya feltétlenül objektív körülmény, ez „adja a feladatot”. Ezek a tárgyak funkciójukat tekintve sokfélék lehetnek, lehet a bűncselekmény tárgya, eszköze, eredménye vagy általában a bűncselekmény folyamán keletkező nyomok hordozója. Ezek a tárgyak feltétlenül egyediek, ugyanígy a velük kapcsolatos, a bűncselekménnyel összefüggésben bekövetkező változások is. Mindazonáltal a kriminalisztika tudománya arról szól, hogy mégis csak lehetséges ezeknek a tárgyaknak, a változásoknak valamiféle tipizálása, és éppen erre épülnek a vizsgálati eljárások. E speciális ismeretek alapján alakultak ki az egyes kriminalisztikai szakértői ágazatok, amelyek méltán tekinthetők önálló diszciplínáknak. (A tárgyak „állapota”, vizsgálhatósága is befolyásolja a hitelt érdemlőséget, ez azonban a bűnügyi technikai tevékenység, a rögzítés és biztosítás, a kezelés függvénye is.)

A hitelt érdemlőség forrásai között említett szakértelem és a szakértői módszer jórészt az adott diszciplína mindenkori eredményeinek a függvénye. (Emellett természetesen személyi és szituatív sajátosságok is hatással vannak rájuk.) Bár a hitelt érdemlőség megítélésén a gyakorlatban konkrétan alkalmazott ismeretek, metódusok értékelését értjük, nem tekinthetünk el annak tárgyalásától sem, hogy egy adott diszciplína mindenkori fejlettségi szintje alapvetően befolyásolja azt.

Ezzel kapcsolatosak a jelenkori tendenciák, amelyek szerint felül kell vizsgálni ezeket a szakterületeket, az úgynevezett forenzikus tudományokat megbízhatóságuk szempontjából. Mindenekelőtt azt kell tisztázni, hogy hogyan válik ma egy ismeretanyag igazságügyi szakértői szakterületté.

Az igazságügyi szakértői szakterületeket Magyarországon a 2005. évi igazságügyi reform óta az igazságügyi szakértői szakterületekről, valamint az azokhoz kapcsolódó képesítési és egyéb szakmai feltételekről szóló 9/2006. (II. 27.) IM rendelet szabályozza. A szakterületek listájának összeállítása hosszas előkészítéssel, a múlt, a hagyomány figyelembevételével, a joggyakorlat és a szakma, a tudomány képviselőinek tevékeny közreműködésével történt. Ebben a folyamatban jelentős szerepet kaptak a kamarák és a szakminisztériumok.

Kérdés, hogy hogyan, milyen folyamat, milyen eljárás során kap elismerést, majd válik alkalmazhatóvá napjainkban egy új szakterület. Ideális helyzetben egy-egy új szakterület, módszer – akár kifejezetten igazságszolgáltatási célra jött létre, akár egy új természettudományos vívmány kriminalisztikai adaptációja – alaputatás, az alkalmazási feltételek vizsgálata és protokoll kidolgozása, az értékelés–ellenőrzés folyamatának lefektetése után, a módszer megbízhatóságának ismeretében válhat felhasználhatóvá. Erre alapozva jöhet létre új szakértői részterület, amely új vagy az eddigieknél hatékonyabb bizonyítási formát jelenthet egy-egy releváns kérdéskörben.

Az élet ennél gyakran váratlanabb helyzeteket produkál, így felmerülhet, hogy a nyomozó hatóság vagy a bíróság szakkérdésnek minősít valamely kérdést, amely nem tartozik egyik igazságügyi szakértői területhez sem. Ez esetben lehetőség szerint a témában leginkább kompetens személyt rendelik ki eseti szakértőként, aki a szakismeretei alapján adhat véleményt. A jogszabályban a gyakorlatban valóban alkalmazott, ismert és oktatott szakterületek szerepelnek.

Az angolszász jogterületen ez másként zajlik. *Tremmel Flórián* a szakvélemény aktuális kérdéseit is részletesen tárgyaló bizonyításeméleti munkájában felhívja a figyelmet arra, hogy az európai (kontinentális) és az angolszász bizonyításeméleti irodalom jellegében és az egyes szaktudományok eredményeinek gyakorlati hasznosításában is alapvető különbségek vannak: „*Túlzás nélkül mondható, hogy a bűnügyi felderítést és bizonyítást lényegesen előbbre vivő tudományos vívmányok előbb és hatékonyabban kerülnek át az angolszász típusú igazságszolgáltatás gyakorlatába, mint a kontinentáliséba, nem szólva arról, hogy a gyökeresen újszerű bizonyítási technikák, bizonyítási módok (szakértői vizsgálatok) validitásának felmérése végett az angolszász modellben sajátos pert is bevezettek.*”³

A kérdés a szakértői vizsgálatok, módszerek tudományos megalapozottságának, bizonyítékkénti alkalmazhatósága megítélésének problémaköréhez

³ Tremmel Flórián: *Bizonyítékok a büntetőeljárásban*. Dialóg Campus Kiadó, Budapest–Pécs, 2006, 39. o.

vezet. Ezzel kapcsolatban tanulságos az a folyamat, amely az Egyesült Államokban zajlik, mi több, az egész világ szakmai megítélésére, közvetve igazságszolgáltatására hatást gyakorol. A már sokat idézett *Daubert-ügyben* a tudományos bizonyítékok új kritériumait határozták meg. Ekkortól a bíró kezébe került a döntés a szakértői bizonyítás tudományosságát, így megengedhetőségét illetően. A bíróságnak e szerint különösen a következő tényezőkre kellett figyelemmel lennie:

- a szakértői technikát tesztelték-e, illetve az tesztelhető-e;
- az eredményeket publikálták-e lektorált szaklapban;
- milyen a technika vagy a módszer hibaszázaléka az alkalmazás során;
- milyen a szakterület elfogadottsága a tudomány képviselői részéről.⁴

(Ezt megelőzően a szakértői vélemény megengedhetőségének, eljárásban alkalmazhatóságának az volt a feltétele, hogy a tudományos technikán alapuljon, a technika általános elismertségét illetően pedig a szakmai közösségnek kellett döntenie [*Frye v. United States-ítélet* – 1923]).⁵

E szempontrendszer alapján a klasszikus kriminalisztikai területeket számos kritika érte tudományos megalapozottságuk hiányosságát illetően. A *U. S. v. Starzecpyzel-ügyben* (1995)⁶ a kézírászakértő tevékenységének áttekintése után a bíróság úgy döntött, hogy az összehasonlító kézírásvizsgálat nem tudomány; azt inkább technikai ismeretek vagy szakmai tapasztalatok rendszerének kell tekinteni.⁷ A *Kumho Tire v. Carmichael-ügyben* (1999)⁸ a bíróság úgy rendelkezett, hogy a technikai tudáson és a szakmai tapasztalaton alapuló ügyekben a Daubert-vizsgálatnak rugalmasnak kell lennie, az eredeti Daubert-kritériumokat nem kell szó szerint alkalmazni.⁹ A *Kumho-ügy* után változott a kézírászakértői vélemények megítélése. Tudományos megalapozottságát illetően azonban újra és újra kritikák érik.

Kevésbé ismert, hogy az ujjnyomszakértői terület szintén kapott kritikákat a Daubert-kritériumok vizsgálata kapcsán. 1999-ben a *U. S. v. Byron Mitchell-ügyben* a bíróság az elsők között vitatta, hogy a daktiloszkópia bizonyítottan tudományos eljárás. Úgy vélte, ez elsősorban technika, amelynek eredményei szubjektívan értelmezhetők.¹⁰

4 Daubert v. Merrell Dow Pharmaceuticals, 509 U.S. 579 (1993)

5 www.forensic-evidence.com (Handwriting Identification Meets Daubert ... Again!)

6 United States v. Starzecpyzel, 880 F.Supp. 1027 (S.D.N.Y. 1995)

7 www.forensic-evidence.com (Handwriting Identification Meets Daubert ... Again!)

8 Kumho Tire v. Carmichael, 526 U.S. 137 (1999)

9 www.forensic-evidence.com (Handwriting Identification Meets Daubert ... Again!)

10 www.forensic-evidence.com (The Reliability of Fingerprint Identification. A Case Report)

A hivatkozott ítéletek módszertani kutatások sorát indították el a vitatott területeken. Ennek során egyre inkább feltárult a probléma sokszínűsége, így az egész tudományterület felülvizsgálata szükségessé vált.

A tudományos kriminalisztika fejlődéstörténete legújabb állomásának tekinthetjük az Amerikai Egyesült Államokban a Nemzeti Akadémiák Tudományos Kutatótanácsának (*National Research Council of the National Academies; NRC*) 2009. évi jelentését *A forenzikus tudományok megszilárdítása az Egyesült Államokban: az előttünk álló út*¹¹ címmel. Ez a dokumentum szintén nagy hatással volt és van az egész világ szakmai közvéleményére, jogrendszerétől, bizonyítási rendszertől, illetve a bűnüldözés szervezeti felépítésétől függetlenül.

Az Egyesült Államok kongresszusa által kezdeményezett vizsgálat főbb megállapításai szerint a forenzikus tudományokon belül egyértelműen a DNS-szakértői terület van a figyelem középpontjában, a felderítésben és a bizonyításban betöltött szerepe, lehetőségei és eredményei alapján, ennek megfelelően ez a terület a leginkább támogatott. A többi szakértői terület háttérbe szorul. A jelentés ezzel összefüggésben szól a tendenciáról, miszerint a hibás ítéletek száma növekszik. Megfogalmazzák, hogy a klasszikus krimináltechnikai területeket és a halál okának vizsgálatára szolgáló módszereket (a továbbiakban: forenzikus tudományok) kritikus vizsgálatnak kell alávetni, és megfelelő cselekvési programot kell összeállítani a problémák megoldására.¹²

Az egyik legfontosabb cél a megbízók és a felkért vizsgálóbizottság tagjai szerint egyaránt az elkövetők megbízhatóbb azonosítása, akár új tudományos módszerek és technológiák bevonásával.

A megoldási javaslatok, ajánlások között szerepel¹³ a strukturális reform; egy független nemzeti grémium, a forenzikus tudományok országos intézetének felállítása (*National Institute of Forensic Sciences; NIFS*), amelynek feladata a forenzikus diszciplínák támogatása és fejlesztése, az eljárások standardizálása, a laboratóriumok akkreditációja, a szakértők minősítése, a kutatás és

¹¹ Strengthening Forensic Science in the United States: A Path Forward – A „forensic science” kifejezésen az Egyesült Államokban rendszerint a tárgyi bizonyítékok felkutatására, vizsgálatára és értékelésére alkalmazott tudományos ismeretanyagot értik. Fő ágazatai a kriminalisztika és a büntügyi orvostan. Katona Géza: A kriminalisztika és a büntügyi tudományok. BM Kiadó, Budapest, 2002, 41. o. Fordítják büntügyi tudományoknak, igazságügyi tudományoknak, véleményem szerint azonban ezek a kifejezések nem adják vissza pontosan a kívánt tartalmat. Ezért használom a továbbiakban a magyar szakirodalomban is mindinkább jelenlévő „forenzikus tudományok” kifejezést.

¹² Christa Dem: Die Zukunft der forensischen Wissenschaften. Kriminalistik, 5/2009., S. 292–298.

¹³ Uo.; David H. Kaye: The good, the bad, the ugly: The NAS report on strengthening forensic science in America. Science & Justice, vol. 50, 2010, pp. 8–11.

fejlesztés segítése, az anyagi eszközök igazságosabb elosztása annak érdekében, hogy a DNS-vizsgálat mellett más, objektív alapokon álló diszciplínák is támogatásban részesüljenek.

Külön ajánlás foglalkozik a laboratóriumok helyzetével, függetlenségének követelményével, az egységes standardok szükségességével, a minőségbiztosítás és a minőségirányítás egyéb tényezőivel, ezek között az oktatás és képzés szempontjaival. A jelentésben hangsúlyosan jelennek meg a tudományosság követelményei mint a szakvélemények megbízhatóságának feltételei. A megfogalmazott problémák Európában is ismertek. Az Igazságügyi Tudományos Intézetek Európai Hálózata (*European Network of Forensic Science Institutes; ENFSI*) szintén folyamatosan foglalkozik ezekkel a kérdésekkel.

Látható, hogy rendkívül összetett témáról van szó. A forenzikus tudományok gyakorlati eredményei függenek a tevékenységet folytató szakemberek képzettségétől és tapasztalatától, az alkalmazott eszközöktől, módszerektől, a laboratóriumok jellemzőitől stb. Mindez végső soron a diszciplína mindenkori ismeretanyaga által meghatározott. Az általános cél természetesen az, hogy ezek a szakismeretek speciális megismerési jellemzőik által segítsék az igazságszolgáltatást.

A diszciplínák megítélése kapcsán gyakran vetődik fel a „tudományos megalapozottság” követelménye. Bár több terület esetében nyilvánvaló, hogy nem minősül tudománynak, inkább szakmai ismeretek, tapasztalatok rendszerének. Ez utóbbihoz tartoznak az úgynevezett klasszikus kriminalisztikai területek. Mégis, úgy tűnik, a tudomány mint megismerési szint foglalja magában azokat a kritériumokat, amelyeknek megléte az igazságszolgáltatásban, akárcsak az élet számos területén, a kívánt biztonságot jelenti.

Magyarországon a szakértői bizonyítás szabályozása során meg is fogalmazódik ez az igény. A büntetőeljárás törvény szerint szakértő az, aki különleges szakértelmével segíti a bizonyítást (Be. 99. §). Az igazságügyi szakértői tevékenységről szóló 2005. évi XLVII. törvény 1. §-a szerint az igazságügyi szakértő feladata, hogy „a tudomány vagy a műszaki fejlődés eredményeinek felhasználásával készített szakvéleménnyel segítse a tényállás megállapítását, a szakkérdés eldöntését”. A Be. 105. § szerint „a szakértő a vizsgálatot a tudomány állásának és a korszerű szakmai ismereteknek megfelelő eszközök, eljárások és módszerek felhasználásával köteles elvégezni”.

Erdei Árpád a szakvélemény hitelt érdemlőségének megítélése kapcsán kiemelkedőnek tartja a szakértői módszer jelentőségét. Véleménye szerint „a

szakértő által alkalmazott módszerek, korszerűnek, tudományosan megalapozottnak és megbízhatónak kell lennie”¹⁴.

A korszerűség itt újszerűen célszerűt jelent. Erdei hangsúlyozza, hogy kísérleti stádiumban lévő módszereket nem szabad alkalmazni a szakértői vizsgálatok során. Ha egy adott módszert első alkalommal használnak, az önmagában nem kifogásolandó: „*sem az újdonság, sem pedig az abszolút bizonyosság hiánya nem lehet elegendő, hogy egy vizsgálati eljárást a bizonyításból kizárjunk. Minden hasznos új fejleménynek egyszer első ízben kell megjelennie a bíróságon*” – idézi az Országos Kriminológiai és Kriminálisztikai Intézet 24. tájékoztatóját (1982) a Fővárosi Bíróság ítélete, valamint a fellebbezési bíróság döntése alapján.¹⁵

A szakértői módszer megbízhatóságán Erdei azt érti, hogy „*a módszer segítségével általában milyen pontossággal és mennyire reprodukálhatóan lehet az adott kérdést megválaszolni*”¹⁶.

A módszer tudományos megalapozottsága pedig Erdei szerint azt jelenti, hogy „*az összhangban áll a tudomány eredményeivel és a tudomány vagy szakma ún. természetes szabályaival*”¹⁷. Ennek megítélése korántsem egyszerű. A jogalkalmazó kriminalisztikai ismeretei segítik ezt a folyamatot. Emellett külső támpontok igénybevétele is elképzelhető: főképpen a szakma részéről, akár állásfoglalások, módszertani levelek formájában. A módszerek és a tudományterületek ugyanakkor dinamikusan fejlődnek. Az is előfordul, hogy az újonnan alkalmazott módszer gyakorol hatást a tudományra, formálja azt.

Mindezek alapján adódik a kérdés: mit tekintünk valójában „tudománynak”? Mi jellemzi általában a tudományos megismerést? Mit takar a „tudományos megalapozottság”? És mit várunk el ennek kapcsán a kriminalisztikai ágazatoktól?

Kritikus nézetek a tudományról

A Wikipédia a következőképpen definiálja magát a tudományt: „*a bennünket körülvevő világ megismerésére irányuló tevékenység és az ezen tevékenység során szerzett ismeretek összessége. A tevékenységnek bárki által megismé-*

¹⁴ Erdei Árpád: Tény és jog a szakvéleményben. KJK, Budapest, 1987, 105. o.

¹⁵ Uo. 124–125. o.

¹⁶ Uo. 154. o.

¹⁷ Uo. 140. o.

telhetőnek kell lennie és végeredményben azonos eredményre kell vezetnie ahhoz, hogy az eredményt tudományos eredménynek nevezhessük.”¹⁸

Mai fogalomhasználatunkban „csak azokat a megismerési formákat jelenti, amelyeket meghatározott módon tudományos módszertan alapján végeznek”¹⁹. Filozófiai megközelítésből: „Nincs teljes konszenzus és pontos meghatározás arról, hogy mi határozza meg a tudományt. Ezzel a kérdéssel a tudományfilozófia foglalkozik. A különféle nézetek szerint a tudományra vagy az jellemző, hogy a megismerést módszeresen, egy bizonyos formális vagy informális metodika szerint végzi, és/vagy egy bizonyos intézményrendszer, valamint a tudósok közösségének egy fajta hallgatólagos paradigmája jellemző rá.”²⁰

Hársing László így indul el a tudomány megfogalmazásának útján: „Amikor »tudás«-ról beszélünk, jól megalapozott bizonyosságra vagy a konklúzió érvek általi megerősíttetésének kielégítő fokára kell gondolnunk. A »tudomány« helyét ebben a fogalmi keretben kell keresnünk.”²¹ A valóságos tudásnak három szintjét különbözteti meg: a mindennapi tudás, a szakjellegű tudás és a technikai vagy mesterségbeli tudás.

A tudomány ismervei között említi, hogy „a tudománynak elsődleges célja, hogy a világról olyan gondolati képet nyújtson, amely hozzájárul a világnak önmagából való megértéséhez, és az emberi céloknak megfelelő alakításához. Ebből következően a tudomány alapvető célértéke az igazság, amely a valóságnak (legalábbis részlegesen és viszonylagosan) megfelelő és nyelvi-leg koherens módon formulázott ismeretrendszer jellemzője.”²²

Fontos ismérve, hogy nem tekinthető abszolút igaz ismeretanyagnak, „igazságai történetileg változók”²³. Kiemeli továbbá, hogy „a tudományos megismerés ugyan magas fokon megbízható, de nem tévedhetetlen [...] törekednie kell az önkorrekcióna”²⁴. A kritériumok között említi még Hársing az igazoltság és – ahogy fogalmaz – „egyes esetekben a bizonyítottság” követelményét mint a megalapozottság legszigorúbb formáit. Hársing szerint a tudomány objektivitásra törekszik. „Magán viselheti az alkotó szubjektum bizonyos vonásait, de sohasem elsődlegesen emberi tartalom kifejeződése, mint

18 <http://hu.wikipedia.org/wiki/Tudomány>

19 Uo.

20 Uo.

21 Hársing László: Bevezetés a tudományelméletbe. Bibo Kiadó, Miskolc, 1999, 16. o.

22 Uo. 21. o.

23 Uo.

24 Uo.

a műalkotás, hanem tartalmában személytelen... ”²⁵ Emellett szükségszerűen érdekmentes.

Szokolszky Ágnes a következőkben foglalja össze a tudományos megismerés jellemzőit: „A tudomány olyan történelmileg kialakult, különösen hatékony, és speciálisan megszervezett kollektív tevékenység, amely a társadalmi gyakorlat során a világ megismerése és átalakítása céljából jött létre. A tudományos megismerés és a józan hétköznapi megismerés lényegében egy tőről fakad [...] A tudományos megismerés sajátossága egy jól körülhatárolható gondolkodásmód, a valóság feltárásához való sajátos viszony, amely távolról sem tökéletes, de mégis messze mutató lehetőségeket kínál.”²⁶

Hatékonyságának tényezőit Szokolszky így foglalja össze:

- racionalitásra és objektivitásra törekvés, érvek és bizonyítás logikus és tárgyilagos rendszere,
- kritikai alapállás – a kutató önreflexiója és a tudományos közösség bíráló értékelése által egyaránt,
- tervszerűség, szisztematikusság, módszeresség,
- pontosságra és koherenciára való törekvés,
- kollektivitás (közösségi tevékenység még akkor is, ha egymagában kutat a kutató).²⁷

Kutrovác Gábor, Láng Benedek és Zemplén Gábor a tudományt általában jellemző, azt a többi megismerési rendszer elé helyező kritériumokat a következőképpen összegzi²⁸:

1. *A tudomány fejlődik.* Felteszik a kérdést: mit is tartunk a fejlődés mércéjének? A tudományos cikkek számának növekedését? Egy-egy ember hozzájárulását a tudomány ismeretanyagához? Összes tudásunk alakulását a korrigált tételek függvényében? A megválaszolt kérdések számát? Ebben a relációban már nem olyan egyértelmű, hogy a fejlődés a tudomány megkülönböztető jellemzője.
2. *A tudomány sikeres.* Kutrovácék szerint ez sem különleges pozícióra okot adó tényező: nem tudván azt, hogy a sikeresség ok vagy okozat.
3. *A tudomány racionális...* hiszen „az évszázadok során kifejlesztette azokat a gondolkodási szabályokat, amelyek a megfontolt, körültekintő és módszer-

25 Uo.

26 Szokolszky Ágnes: Kutatómunka a pszichológiában. Osiris Kiadó, Budapest, 2004, 24. o.

27 Uo.

28 Kutrovác Gábor – Láng Benedek – Zemplén Gábor: A tudomány határai. Typotex Kiadó, Budapest, 2009, 31–50. o.

*res és használatot veszik alapul*²⁹. (Szemben például a kultúrával, amely az esztétikai és az érzelmi hatást célozza, a politikát pedig személyes érdekek befolyásolják.) A tudománynak azonban a módszere a lényeges: „Az új kori tudomány születése a helyes módszer kutatásának jegyében telt, és számos gondolkodó vélte úgy, hogy a racionális módszertan követése szavatolja a tudományos állítások megbízhatóságát.”³⁰

Kutrovác, Láng és Zemplén azonban úgy véli, hogy mivel a módszer minléte tekintetében sem sikerült egyezsége jutniuk a különböző irányzatoknak, maga a módszer racionalitása sem magától értődő.

4. *A tudomány objektív. Abban az értelemben, hogy „független az olyan nem-kívánatos személyi tényezőktől, amelyek eltorzítják a megismerés eredményét: érzelmektől, érdekektől egyéni ízléstől”.*³¹

A szerzők azt gondolják, hogy a tudósok nem lehetnek függetlenek ezektől a szubjektív tényezőktől. Lehet, hogy a tudomány, különösen a természettudományok, amelyek a „*semleges anyagi világot írják le*”, maguk is semlegesek tudnak maradni, az azok megismerésére törekvő emberek azonban nem. Sőt, eljutnak odáig, hogy maga az objektivitás fogalma is relatív a kor- és kultúrafüggő emberi feltételek miatt.

A szerzők e vizsgálat során végül leszögezik, hogy nem lehet ilyen egyszerűen meghatározni a tudomány primátusát és annak kritériumait. Vannak azonban olyan helyzetek, amelyekben dönteni kell arról, hogy a tudományt „*helyesen alkalmazzák-e*”. Iránymutatásul megfogalmazzák azt, hogy koronként vizsgálható ez a kérdés, de „*örökkön érvényes*” szabályokat jobb, ha nem akarunk alkotni.

A modern tudomány sikertörténete a XVII. században kezdődött: a tudományos forradalom nyomán, az első sikeres tudományos elméletek létrejöttével. A tudomány, illetve a tudományosság jelentéstartalma változásokon ment keresztül az idők folyamán. A racionalizmus, majd a pozitívizmus a tudományban éles elveket alakított ki.

A klasszikus tudománykép szerint (a klasszikus empirizmus és a racionalizmus szerint is) „*a tudomány célja a bizonyosságon nyugvó tudás*”³². „*A klasszikus tudomány modell értékű kiteljesedése a newtoni fizika volt.*”³³ A

29 Uo. 44. o.

30 Uo. 45. o.

31 Uo. 47. o.

32 Szokolszky Ágnes: i. m. 26. o.

33 Uo.

relativitáselmélet megjelenésével azonban minden megingott. Ennek hatására indult el a tudományfilozófiai vita arról, hogy mi a tudomány, mi a megfelelő módszer stb.

A Bécsi Kör a pozitivista hagyomány alapján hozta létre a tudományos megismerés szigorú rendszerét. Ennek megfelelően „*az elméleti kijelentéseknek empirikusan tesztelhetőnek és igazoltnak kell lenniük, azaz meg kell felelniük a verifikáció (empirikus úton való bizonyítás) követelményének*”³⁴. Másrészt „*a kijelentéseknek megkérdőjelezhetetlen – axiomatikus – alapokon álló elméleti rendszerbe kell illeszkedniük*”³⁵. Alapvető jelentőséget tulajdonítottak a demarkációnak tudomány és áltudomány között. A részletek tekintetében már nem volt ilyen egységes az egyetértés.

Popper kritizálta a verifikáció tanát. Véleménye szerint a tudományos elméleteket nem lehet igazolni a tapasztalat segítségével. Nem mondhatjuk rá, hogy igaz, legfeljebb azt, hogy még nem sikerült megcáfolni. Popper demarkációs kritériuma ezek szerint: „*egy tapasztalati-tudományos rendszernek alkalmasnak kell lennie arra, hogy a tapasztalat megcáfolja*”.³⁶

Lakatos Imre Popper ellenzékét képviselte. Véleménye szerint nem a tapasztalattal kell összevetni a tudományos elméleteket, hanem meg kell próbálni leírni, hogy mitől sikeres a tudomány abban a formában, ahogy működik. „*Azt, hogy mi helyes és mi helytelen a tudományban, nem tudjuk azonnal megállapítani. Nincsenek olyan módszertani szabályok, amelyek követése garantálná az eredményt. Egy adott módszertan sikeressége csak utólag, a hosszú távú eredmények felől tekintve ítéltető meg.*”³⁷ Továbbá: „*A tudomány és a nem tudomány közötti határ mindig csak utólag vonható meg.*”³⁸

Thomas Kuhn nevéhez fűződik a következő fontos álláspont a tudományos megismerésről folytatott vitában. Kuhn ennek során a történeti, szociológiai és a pszichológiai szempontokat is értékelni kívánta. *A tudományos forradalmak szerkezete* című művében megfogalmazza, hogy a tudomány fejlődése ciklusokon keresztül történik. A kezdeti szakaszban a különböző elméletek egymás mellett léteznek. A fejlődés során, amikor egy iskola domináns szerephez jut, kialakul egy paradigma. A paradigma az alapvető elmélet, az ehhez kapcsolódó kutatási modell és az ide csatlakozó kutatók közösségét is jelenti.³⁹

34 Uo. 27. o.

35 Uo.

36 Idézi Kutrovác Gábor – Láng Benedek – Zemplén Gábor: i. m. 62. o.

37 Uo. 67. o.

38 Uo. 69. o.

39 Szokolszky Ágnes: i. m. 30. o.

Az itt megjelenő relativizmust vitte tovább *Feyerabend*, aki az egész tudományfilozófiai hagyomány belső ellenzékének tekinthető. *A módszer ellen* című művében felteszi a kérdést: Mi a nagyszerű a tudományban? Véleménye szerint a szokásos válasz, miszerint „a tudomány azért kitüntetett, mert racionális”, nem egyértelmű. Másrészt „a tudományos módszer” létét általában is megkérdőjelezi azzal, hogy „nincs olyan kizárólagos eljárás vagy szabályok olyan csoportja, amelyen minden kutatás alapul, és amely biztosítja, hogy a kutatás »tudományos«, következésképp megbízható”⁴⁰. E felismerés hatására jut el az „ismeretelméleti anarchizmusig”, ahogy ő megfogalmazza: „bármilyen elmegy”⁴¹. És végül, a tudományt eredményei okán méltató magyarázatokat azzal cáfolja, hogy a tudomány riválisainál csak azért eredményesebb, mert a versenyt az ő érdekében manipulálják.

A demarkáció-probléma bukását *Laudan* fogalmazza meg. *Laudan* szigorúbb kritériumokat tart szükségesnek a tudomány és a nem tudomány elhatárolása során. Felveti, hogy az ismeretek alátámasztottsága, a megbízhatósága vizsgálandó, a demarkáció kérdése azonban inkább szociális-gyakorlati kontextusban kell hogy felmerüljön, s nem filozófiai kérdésként.

Mára az internalista és az externalista nézetek közeledtek, ennek eredményeképpen a tudományos módszer elszigetelt vizsgálata mellett a tudományos közösség mindenkori álláspontja is meghatározó. A Kutrovác – Láng – Zemplén szerzőtriász mindennek alapján úgy foglal állást, hogy „nem létezik a tudományos tudás és módszer ismertetőjegyeinek olyan csoportja, amely egyszer és mindenkorra kitüntetné a tudományt más megismerési formákkal szemben”⁴².

Mérő László a tudományosság ismérveit kutatva szintén arra jut, hogy egyre kevésbé lehetünk biztosak a tudomány általános elveinek létezésében. (A kanti álláspont szerint „aki egy tudományt megértett, az megismerte az elemének azokat az elveit, amelyek minden tapasztalástól függetlenül eleve [a priori] léteznek és érzéleteinket ismeretekké formálják”⁴³.) Hozzáteszi: „Persze lehet, hogy csak nem vagyunk elég okosak, és nem vagyunk képesek felismerni az általános elveket. Nem találjuk azokat az általános elveket, amelyekkel az általános elveket megtalálhatnánk.”

40 Kutrovác Gábor – Láng Benedek – Zemplén Gábor: i. m. 70. o.

41 Uo.

42 Kutrovác Gábor – Láng Benedek – Zemplén Gábor: i. m. 76. o.

43 Mérő László: Új észjárások. A racionális gondolkodás ereje és korlátai. Tericum Kiadó, Budapest, 2001, 213. o.

A relativista álláspontok között Mérő megfogalmazza, hogy nem lát jobb eszközt a gondolkodás hiteles vizsgálatára, mint a tudományt. Kuhn alapján levezeti, hogy egy adott tudományterületen belül csak azt fogadják el szakmabelinek, aki „*a tudomány pillanatnyi világképét osztja*”. Ez egy közös szabályrendszer. „*Az általánosan elfogadott szabályrendszert nevezik az illető tudomány paradigmájának.*”⁴⁴

Mérő leírja, hogy „*akkor válik egy ismeretanyag, egy vizsgálódási irány tudománnyá, amikor kialakul körülötte egy paradigma, amelyet a résztvevők általánosan elfogadnak, és ezáltal az egész kutatási irány mint rendszer értelmet nyer*”. A következtetések megfogalmazását a tudomány a formális logika szabályai alapján teszi meg. „*Ha valami netán ezekkel nem fejezhető ki, az kívüli esik a tudomány érdeklődési körén.*”⁴⁵

Emellett Mérő úgy tartja, hogy a tudományok közös vonása az, hogy objektív: „*tudományos igazságnak csak olyan tény fogadható el, amely független a hétköznapi észjárás sokféleségétől, az emberi értékek rendszerétől. Ezért használ a tudomány formalizált nyelvet, ezért vonatkoztat el a hétköznapi gondolkodástól. A tudomány metaszintje a jelenségeknél: azokról szól, de azokat egy külső, a jelenségeken kívül álló rendszerben értelmezi.*”⁴⁶

Mérő is felveti a kérdést, hogy a tudományos megismerés racionális-e. Csakis a tiszta értelem határozza meg? Levezeti, hogy az erre épülő világképet a matematikai logika elmúlt hatvan évének eredményei alapjaiban megerősítették. A korlátozott racionalitás elmélete szerint „*döntéseink meghozatalakor távolról sem rendelkezünk akkora kapacitással, amely az összes mellékkörülmény figyelembevételéhez szükséges [...] és nincs elég kapacitásunk a szükséges számítások elvégzéséhez sem. [...] többnyire elkerülhetetlen, hogy heurisztikus módszereket alkalmazzunk.*”⁴⁷

A korlátozott racionalitás elméletét egyes tudományok ellenérzéssel fogadták. Például a közgazdaságtan, amely alapjaiban normatív tudomány. Ebbe a körbe sorolható a jogtudomány is. Ha konkrétan a bizonyítási eljárásról, illetve a döntéshozás folyamatáról beszélünk, a folyamat korlátai nyilvánvalóak, már csak közvetettsége okán is.

Szokolszky Ágnes ír arról, hogy a tudomány gyakorlati megközelítése szempontjából megfogalmazódott egy realista tudománykép is, amelyet a következő vonások jellemeznek:

44 Uo. 65. o.

45 Uo.

46 Uo. 214. o.

47 Uo. 273. o.

1. Racionalitás. *„El kell ismernünk a tudományos megismerés korlátait [...] de nem kell feladnunk a tudományos igazság fogalmát. [...] Igaz, hogy nincs tökéletes bizonyosság, de léteznek és működnek a tudományos racionalitásnak egyértelmű követelményei: a bizonyítékon alapuló logikai érvelés, a logikailag érvényes következtetés, a koherens magyarázat.”*⁴⁸
2. Objektivitás, tapasztalatiság. *„A megismerés bizonyos vonatkozásokban nem teljesen független a megfigyelőtől, de ez nem zárja ki a tárgyilagosságra törekvést. [...] Ha a tág tudományos közösség tagjai, mint szubjektív lények érvényesnek fogadnak el egy állítást, akkor egyfajta »kollektív objektivitás« érvényesül.”*⁴⁹
3. Haladás. Nem egyenes vonalú felhalmozódásról van szó, de mégis értékelhető a folyamat azért, hogy *„sikerül-e tudományos problémákat megoldani és a valóság újabb és újabb rétegeinek a feltárásához hozzájárulni”*⁵⁰.

Kérdés azonban, hogy a tudomány valamennyi ágára jellemzők-e ezek a kritériumok. Egységesnek tekinthető-e a tudomány ilyen értelemben? *„A korabeli pozitivisták álláspontja az volt, hogy egyetlen világ és egyetlen racionalitás van, így csakis egyetlen tudomány létezhet, csupán idő kérdése, hogy az új tudományok is eljussanak a régiek módszertani tudatosságának szintjére.”*⁵¹

Ezzel szemben számos kétely fogalmazódott meg. *„Droysen, Dilthey, Windelband Rickert és mások azon a véleményen voltak, hogy az embert, kultúrát, társadalmat és történelmet vizsgáló tudósok más kognitív célt tűznek ki, más adatokra hivatkoznak, más módszereket használnak, mint a természettudósok, ezért a tudás – tárgytól függően – kétféle.”*⁵² (A dualisták szerint tehát a valóságnak legalább két, alapvetően különböző természetű szférája van.) A társadalomtudományokra nem érvényes például a minden előzetes tudástól való mentesség követelménye, sőt a történelem munkája során nagyon is szükség van előzetes ismeretekre és tapasztalatokra. Ennélfogva a szigorú objektivitás követelménye nem érvényesülhet.

Tény, hogy a tudományosság kritériumait a természettudományok munkálták ki. A természettudományos fejlődés valóban nagyon látványos volt, ez a gondolkodásmód alakította ki magának a legjobb túlélési esélyeket.⁵³ *„A ter-*

⁴⁸ Szokolszky Ágnes: i. m. 32. o.

⁴⁹ Uo.

⁵⁰ Uo. 33. o.

⁵¹ Laki János: A tudomány mint nyelv és mint kultúra. Magyar Tudomány, 2007/2., 141. o. [A két kultúra mítosza]

⁵² Uo. 142. o.

⁵³ Mérő László: i. m. 347. o.

mészettudományos világnak egyik legnagyobb teljesítménye, hogy rá tudott világítani saját korlátaira is. A tudomány alkalmasnak bizonyult arra is, hogy saját racionális keretei között eredményesen vizsgálja az emberi gondolkodás irracionális tulajdonságait is.”⁵⁴

Napjainkban jellemző a tudományok közötti integrációs folyamat felgyorsulása. Ez egyelőre inkább a természettudományokat érinti, de megindult a nyitás a társadalomtudományok részéről is, elsősorban a pszichológiai, szociológiai és a gazdasági folyamatok természettudományos vizsgálatára vannak tervek és kísérletek.⁵⁵

A tudományos módszerről általában

Láthatjuk, hogy a „tudomány” számos dimenzióban értelmezendő, lényege, értéke nehezen megfogható. Bár a realista tudománykép valamelyest behatárolja a kiindulópontokat.

Ha a szakértői módszer tudományosságát vizsgáljuk, figyelembe kell venni Erdei Árpád megállapítását: *„a szakértői vizsgálat nem azonos a tudományos kutatással és a szakértő feladata nem a tudományos kutató feladata. A tudományos kutatásban a jelenségek, mégpedig az adott tudományt foglalkoztató jelenségek megismerésének, a jelenségek törvényszerűségeinek feltárása az alapvető cél. A szakértői vizsgálatban ennél konkrétabb feladat megvalósítására kerül sor. A szakértő saját tudományos területére vonatkozó ismeretei segítségével valamely egyedi jelenség igazságszolgáltatási szempontból lényeges összefüggéseit tárja fel, amelynek során alkalmazza a tudomány által helyesnek ítélt módszereket.”⁵⁶*

Tény, hogy a szakvélemény hitelet érdemlőségének megállapítása során alapesetben a konkrét, adott esetben alkalmazott módszerek megítéléséről van szó. Ez jellemzően a mindennapi gyakorlatban alkalmazott eljárások, metódusok ellenőrzési kötelezettségét jelenti. Az egyes diszciplínák megítélése során azonban a rendelkezésre álló módszerek általában is vizsgálандók, ennél fogva a tudományos módszer kritériumaiból tudunk kiindulni. Tudományos módszeren a domináns felfogás szerint olyan vizsgálati eljárásokat értenek, amelyek *„a jelenségeket analitikusan megközelítve változókra bont-*

⁵⁴ Uo.

⁵⁵ Csányi Vilmos: A természettudományos gondolkodásról. Magyar Tudomány, 2007/2., 138. o. [A két kultúra mítosza]

⁵⁶ Erdei Árpád: i. m. 112. o.

*ják, a változók közötti viszonyt kvantitatívan vizsgálják, és oksági magyarázatok, illetve általános törvényszerűségek megállapítására törekednek (például Allen, 1989)*⁵⁷.

A tudományos módszerben hagyományosan központi szerepe van a kvantifikációnak és a mérésnek. „A kvantifikáció számszerűsítés, a jelenségek mennyiségi meghatározása és mérése a számokkal történő érvelés érdekében.”⁵⁸ „A matematikai módszernek Galilei óta meghatározó jelentőséget tulajdonítottak. A modern tudomány kialakulásának idején azt gondolták, hogy a tudományok egy bizonyos fejlettségi fok után feltétlenül matematikai módszereket alkalmaznak majd.”⁵⁹

A tudományos kutatásban a mérés szerepe alapvető: „számok hozzárendelése tárgyakhoz vagy eseményekhez, meghatározott szabályok szerint”.⁶⁰ Ez lehetővé teszi a pontos és egyértelmű meghatározást és az összehasonlítást. A mért adatok rendszerezhetők, statisztikai feldolgozásra is alkalmasak lehetnek. A mérés feltétele az előzetes definíció, a mérés tárgyának pontos meghatározása.

A mérés minőségi kritériumai a következőkben foglalhatók össze:

- Érvényesség: annak vizsgálata, hogy valóban azt mérjük-e, amit mérni szeretnénk.
- Megbízhatóság: az ismételt mérés azonos vagy közel azonos eredménnyel jár-e.
- Érzékenység: a célnak megfelelően pontos-e az eredmény.

Ma a természettudományos metodológia mellett elismerik a hermeneutikai metodológiát. Szokolszky azt vizsgálja, mi lehet a szerepe az egyiknek, illetve a másiknak (elsősorban a pszichológiában), illetve hogyan lehet a hermeneutikai metodológia is tudományos. Véleménye szerint a pszichológiában a metodológiai pluralizmus a célravezető.

A természettudományos módszerek között a kísérletek, valamint az ehhez kapcsolódó vizsgálati elemek kezdettől jelen voltak: a hipotézisállítás, a jelenségek „megtisztítására” való törekvés, valamint a tervszerűen felépített, rendszerezett körülmények között történő, megismételhető összehasonlító megfigyelés és a mérés.

57 Szokolszky Ágnes: i. m. 79. o.

58 Uo. 80. o.

59 Csermely Péter – Gergely Pál – Koltay Tibor – Tóth János: Kutatás és közlés a természettudományokban. Osiris Kiadó, Budapest, 1999, 39. o. [Osiris Kézíróknyvek]

60 Szokolszky Ágnes: i. m. 119. o.

A társadalomtudományokban a pozitívista próbálkozások mellett – elsősorban a kultúranropológia által – honosodott meg a hermeneutika. Utóbbi módszernek nem is célja a kutatói kívülállás, éppen ezen alapszik a megértésen nyugvó szintetizáló módszer. A konkrét kutatásokban e két módszertani elv a kvalitatív és kvantitatív kutatási stratégiában jelenhet meg (*táblázat*), illetve tovább differenciálódhat.⁶¹

A kvantitatív és a kvalitatív kutatási stratégia jellemzői

Kvantitatív módszer	Kvalitatív módszer
a kutatás előzetesen rögzített, jól behatárolható változókról van szó	a kutatás jellemzően nyitott kérdéseket vet fel
a változók közötti viszonyokra előzetes hipotézis is megfogalmazható	az alapkérdések a kutatás közben is változhatnak
a változók és hipotézisek deduktívan vezethetők le a meglévő ismeretek és elméletek alapján	a vizsgálat itt jellemzően induktív jellegű, amely az elméleti általánosítást célozza
a vizsgálatban központi szerepet játszik a mérés	a kutatásban kvalitatív változók szerepelnek, kvalitatív adatok keletkeznek
jellemzően nagy elemszámú mintát vizsgálnak az általános következtetések meghatározása céljából	jellemző a kisebb elemszámú minta

Természetesen gyakran előfordul a két módszer valamiféle ötvözete. A pszichológiában a kétféle módszertan alapvető különállása az 1990-es évektől számottevően oldódott. Ehhez hozzájárultak a hagyományos módszertan kritikái és a kvalitatív eljárások vizsgálata a tudományosság kritériumainak megfelelően. Ezt nagymértékben elősegítette számítógépes technika térhódítása, ezáltal új vizsgálati lehetőségek megjelenése.

A módszer megválasztása függ a témától, a kutatás céljától. Szokolszky itt emeli ki, hogy „a kvalitatív megközelítés részesülhet előnyben, ha

1. a kutatás tárgya nehezen kvantifikálható;
2. a kontextus lényegi szerepet játszik, és fontos, hogy a jelenséget a saját természetes közegében vizsgáljuk;
3. továbbá ha egyedi jellemzők és összefüggések megragadásáról van szó”.⁶²

A módszer megválasztásánál lényeges tényező a kutatási terület fejlettsége, valamint a kutató beállítottsága, képzettsége.

61 Uo. 92–93. o.

62 Uo. 95. o.

A forenzikus tudományok módszertana

A forenzikus tudományok esetében alapvetően másról van szó. A kategória önmagában sem egységes, az egyes területek módszertanukat, ismeretanyagukat tekintve is nagyon különbözők. Ami mégis párhuzamra ad okot, az az, hogy a forenzikus tudományok tekintetében sem egyértelmű a kvalitatív módszer alkalmazásának lehetősége, emiatt kérdésként vetődik fel a módszerek tudományos megalapozottsága, illetve a szakterületek tudomány jellege általában.

A vizsgált tárgykör tárgyalása során vissza kell tekintenünk a klasszikus kriminalisztika és ezzel együtt a forenzikus diszciplínák létrejöttének folyamatára. A kriminalisztikai szakterületek kialakulása úgy kezdődött, hogy a nyomozói szervezeten belül egyre inkább elkülönült a taktikai feladatokat ellátó nyomozók és a technikai feladatokat végző technikusok munkája. A technikusok önálló szervezeti egységben kaptak helyet, majd a technika és a módszertan fejlődésének eredményeként létrehozták e terület számára az első rendőrségi (azonosító) laboratóriumokat. Ezekben végezték a tárgyi bizonyítási eszközök szakértői vizsgálatát az igazságügyi szakismerettel is felvértezett orvosok, fizikusok, vegyészek és más természettudományok képviselői. Emellett a rendőrségi laboratóriumokban kezdték meg működésüket az úgynevezett klasszikus kriminalisztikai szakértői ágazatok is. Ezek a szakterületek a speciális bizonyítási szükségletek alapján jöttek létre, miközben megbízható természettudományos háttérre nem támaszkodhattak. Ismeretanyaguk, módszereik tapasztalati úton, megfigyelés és a gyakorlat során alakult ki.⁶³ E jellegük azóta is meghatározó, bár a kezdetek óta ezek a területek is alakultak, fejlődtek.

Az Egyesült Államok kongresszusának felkérésére végzett vizsgálat eredményei szerint összefüggés van a forenzikus tudományok helyzete és a hibás ítéletek nagy száma között. Bár az európai vizsgálatok⁶⁴ arra mutatnak rá, hogy e megállapítások az egyesült államokbeli intézményrendszer tükrében értelmezendők. Az Egyesült Államokban nem minden forenzikus vizsgálatot végez szakértő, különösen helyi szinten. A helyszíni nyomok vizsgálata nem ritkán rendőrségi tisztviselő vagy a seriff feladata. A krimináltechnikai intézményrendszer az Egyesült Államokban heterogén és szinte átláthatatlan.

⁶³ Finszter Géza – Kármán Gabriella: A szakértői és a szaktanácsadói rendszer a büntetőeljárásban. A szakértői tevékenység jogszabályi alapjai. Kézirat. OKRI, Budapest, 2008, 55. o.

⁶⁴ Christa Dern: i. m.

Mindenesetre az alapprobléma Európában is jelen van. Ezt támasztják alá az ENFSI vizsgálatai és törekvései. Az alkalmazott technikákkal kapcsolatban Európában is gyakran felmerül a tudományos megalapozottság hiánya. Ennek megfelelően az ENFSI krimináltechnikai grémiuma célul tűzte ki a módszerek standardizálását, valamint a krimináltechnikai munka tudományos feltételeinek megteremtését.

A megoldás többirányú. Ebben központi szerepet kapnak a kutatások, mindenekelőtt az alapkutatások az új törekvések és célok szellemében. Mellette a bizonyítás során történő felhasználáshoz, az értékeléshez szükséges a szakterület kompetenciájának, megbízhatóságának ismerete, ilyen irányú vizsgálatokra is szükség van. A háttérrel a személyi, tárgyi, intézményi feltételek megteremtése, fejlesztése jelenti az akkreditált oktatási rendszer és laboratóriumi háttér kialakítása által. Ugyanígy lényeges a jogalkalmazók ilyen irányú továbbképzése a szakvélemények kompetens értékelése, felhasználása érdekében.

Összegzés

Évekkel ezelőtt már vizsgáltam a klasszikus kriminalisztikai vizsgálatok lehetőségeit Magyarországon a tekintetben, hogy hol vannak meg a modern mérési és egyéb vizsgálati technikák, valamint az automatizálás lehetőségei, illetve ezek mennyiben járulnak hozzá az objektívabb eredményekhez.⁶⁵ A Bűnügyi Szakértői és Kutatóintézet szakértői gyakorlatának tanulmányozása és a szakértőkkel folytatott konzultációk után a legfontosabb megállapításom az volt, hogy a szakértői feladatok közül elsődlegesen az azonosítás kérdésköre állítható objektívabb alapokra, továbbá itt vannak meg leginkább a modern mérési technikák, az automatizálás feltételei is.⁶⁶

A mérés, illetve az automatizálás lehetősége összetett szempontrendszer keretében vizsgálandó. A klasszikus kriminalisztikai területek vizsgálati tárgyakat, a nyomképzés jellemző folyamatát illetően is nagyon különbözök. Korábban már megállapítottam, hogy „*a klasszikus kriminalisztikai területek közül a nyom-, a fegyver- és az ujjnyomszakértés közelebb állnak egymáshoz.*

⁶⁵ Kármán Gabriella: A klasszikus kriminalisztikai vizsgálatok az automatizáció lehetőségeinek szemszögéből. In: Irk Ferenc (szerk.): *Kriminológiai Tanulmányok* 40. OKRI, Budapest, 2003

⁶⁶ A kriminalisztikai szakértői vizsgálatoknak az azonosítás mellett egyéb feladataik is lehetnek: például jelenségek okainak vizsgálata, tárgyak rejtett tulajdonságainak tisztázása, releváns folyamatok rekonstrukciója stb.

*Mindhárom ágazat alapjának tekinthető a traszológiai értelemben vett nyomelmélet. Ennek értelmében a vizsgálat tárgya olyan fizikai elváltozás, amely visszatükrözi a nyomot létrehozó tárgy alakbeli és felületi sajátosságait.*⁶⁷ E területek fő feladata pedig a nyomképző tárgy vagy személy azonosítása morfológiai sajátosságaik alapján. (Szemben a többi kriminalisztikai ágazattal, amelyekben fizikai vagy kémiai sajátosságokon alapul az azonosítás.)⁶⁸

Az egyes területek különböznek abban, hogy egy meghatározott homogén vizsgálati tárgy azonosítása-e a feladat (mint például az ujjnyomszakértői területen), vagy sokféle nyomképző tárgy és az általuk okozott nyomok összevetése tartozik a szakértő kompetenciájába (mint például a nyomszakértői területen). A nyomszakértő jellemző vizsgálati tárgyait, feladatait e szempontrendszer keretében is külön-külön célszerű vizsgálni.

Eltérnek a szakterületek annak alapján is, hogy mennyiben tekinthető egyedinek a vizsgálati tárgy. Az ujjnyomat mint személyazonosító jellemző az ember egyediségére visszavezethetően egyedi és abszolút állandó. A kérdéses eredetű ujjnyommal történő egyezés esetén (meghatározott számú sajátossági pont megegyezése) kategorikus azonosítás történik a jelenlegi szakértői gyakorlat szerint. A tömegtermelés során előállított termékek, tárgyak szintén egyediek, de gyakorlatilag megkülönböztethetetlenek.⁶⁹ A használat során keletkezett elváltozások és ezek megnyilvánulási formái a nyomokban több tényezőtől függenek (nyomképző, nyomhordozó, a nyomképzés ereje, iránya, sebessége stb.).

Fokozott jelentősége van a nyomképzési folyamatnak is. A nyomképzésben közrejátszó körülmények behatárolhatóbbak például a fegyver csöve és a lövedék közötti kapcsolat miatt a lőfegyver működési elveinek megfelelően (a lövedéken található jellegzetes nyomok többé-kevésbé egyértelműen tükrözik a fegyver csövének mintázatát). Hasonlóan meghatározott lehet a nyomképzési folyamat például a zár és a kulcs vonatkozásában.

Ezzel szemben „egyszerű” eszköznyomok esetén, például egy véső alkalmazása során a nyomképző és a nyom közötti kapcsolat esetlegesebb. Itt a nyomképzésben több tényező játszik szerepet, amelyekkel nem mindig lehet kalkulálni. További kutatások lennének szükségesek annak megállapításához is, hogy az egyes nyomokban tükröződő sajátosságok különböző nyomképzési folyamatok esetén mennyire egyértelműen vezethetők vissza a nyomképző tárgyra.

⁶⁷ Katona Géza: A nyomok azonosítási vizsgálata. Budapest, 1965, 26. o.

⁶⁸ Kármán Gabriella: i. m. 258. o.

⁶⁹ Katona Géza (2002): i. m. 177. o.

A következő lépés a sajátosságok objektív meghatározása, a mérés lehetőségeinek a vizsgálata kell hogy legyen a különböző vizsgálati tárgyak esetén. E tekintetben is folyamatos fejlődés tapasztalható: a számítógépes technika, a képkalkoló eljárások, a mesterséges intelligencia új lehetőségeket tartogat.

A jogalkalmazás számára a szakvélemény bizonyító erejének objektív meghatározása jelenti az optimális segítséget. Ez a cél elsődlegesen a sajátosságok előfordulásának valószínűsége, így azonosító értékének meghatározása által válna elérhetővé.

Azokon a területeken, ahol ennek nincsenek meg a feltételei (például egyes nyomszakértői feladattípusok esetén), verbálisan kifejezett valószínűségi skálák alkalmazása lehet a következő lépés. A tudományosság követelményéhez e skálák lehetőség szerinti standardizálása járulhat hozzá. Nyilvánvalóan ezeken a területeken továbbra is nagyobb szerep jut a szakértői mérlegelésnek.

A tudomány aktuális állása szerinti állapot megteremtése tehát szakterületenként vizsgálendő. A kutatás, a fejlesztés céljainak meghatározásakor azonban figyelembe kell venni a helyi bizonyítási feladatokat, a szakértői intézményrendszer aktuális jellemzőit, és nem utolsósorban azt, hogy látványos előrelépés csak a személyi, tárgyi és pénzügyi feltételek megteremtése esetén várható.

PAP JÚLIA

Az internetes média szerepe a rendőrség iránti bizalom befolyásolásában

A 2006-os események, illetve az azóta is sokat emlegetett eljárások kimene-tele a közvélemény szemében a magyar rendőrséget nem megfelelően műkö-dő erőszakszervezetként láttatja. Teszi ezt úgy, hogy információszerezés céljá-ból a médiát favorizálja, amelynek erős befolyásoló szerepe bizonyos események hírértékétől függ. Értekezésem célja annak vizsgálata, hogy az internetes média mekkora szerepet játszott, illetve játszik abban, hogy a ma-gyar társadalom bizalma kritikus mértékben megrendült a rendőrségben, és annak helyreállítása továbbra is nehézségekbe ütközik.

2006 őszén a tüntetések elfajulásával az elszabadult indulatokat kezelni pró-báló rendőrséget a média szinte démonikus jellemzőkkel ruházta fel, ennek köz-vetlen következménye a szakma presztízsének csorbulása lett. A következőkben bemutatott elemzéssel arra próbálok rávilágítani, hogy a különböző értékeket képviselő internetes hírportálok nagy különbséggel mutatták be az eseteket, és ezzel jelentős volt felelősségük a közvélemény különböző irányú formálásában.

Hipotézisem kifejtése után ismertetem az elemzéshez felhasznált mód-szert, megmagyarázva a három kategóriába való besorolás, valamint a négy téma szerinti elemzés szükségességének körülményeit. Ezután rövid kiterőt tesztek az objektívítás, véleménynyilvánítás fontosságának, valamint az inter-netes médiák szerepének tisztázására. Az elemzés részletes leírása után az összegzésben levonom a kapott eredmények tanulságát.

Meg kell jegyezmem, hogy az elemzés célja a különböző médiák véle-ménybefolyásoló hatásának bemutatása, az akkor és azóta történtek kapcsán nem kívánok ítéletet mondani vagy állást foglalni. Ez az indulatok csitul-ta után egy válogatott szakemberekből álló, összetett, minden nézőpontot szem előtt tartó későbbi vizsgálódás feladata lesz.

Hipotézis

Hipotézisem, hogy a következőkben bemutatott négy téma szerint vizsgálva a portálokon megjelent cikkeket, kategóriánként eltérő hangvételű tudósítá-

sokat olvashatunk. A semlegesek főként a tájékoztatásra, az események tény-szerű, értékítélétől mentes bemutatására törekedtek. Ezzel szemben a két másik kategória cikkei a saját érdekcsoportjuknak megfelelően közölték, elemezték a témákat. A rendőri oldalon 2006 kapcsán a tüntetők negatív, valamint a rendőrök pozitív megjelenítése jellemző, míg a tüntetéspárti hírportálok esetében ennek éppen a fordítottja.

Módszertan

A választott módszer, amellyel a megjelölt témát kifejtem, a nem résztvevő vizsgálatok közül a tartalomelemzés.

A tartalomelemzés a rögzített emberi kommunikációk tanulmányozása. Ilyenek lehetnek a könyvek, folyóiratok, festmények, törvények, alkotmányok, beszédek vagy honlapok.

Dolgozatomban a különböző internetes hírportálokon megjelenő cikkek elemzésével foglalkozom. Elemzési egységeim így az egyes hírportálok, a megfigyelési egységek pedig a cikkeik lesznek.

Kategóriák

A portálokat három kategóriába sorolva választottam ki:

Semlegesek

Ebbe a kategóriába azok a portálok kerültek, amelyek arról ismeretesek, hogy cikkeikben viszonylag nagy objektivitásra törekszenek, kevésbé jellemző rájuk az állásfoglalás, a politikai értékítélet. Mivel internetes portálokról van szó, a felhasználóknak lehetőségük van név nélkül vagy álnéven olyan megnyilvánulásokat is megjelentetniük, amelyek ennek ellenkezőjét tanúsítják, esetenként igen éles hangvételű kommentárok, blogbejegyzések formájában. Az elemzésem folyamán azonban olyan cikkek kiválasztására törekedtem, amelyek az események tájékoztató jellegű bemutatását célozták, így a portálok a kategóriának megfelelő értéket képviselnek. A két kiválasztott oldal az index.hu és a hvg.hu.

Rendőrségi

E kategória az olyan célzattal létrehozott portálokat lett volna hivatott tartalmazni, amelyeket rendőrök, rendvédelmi szervezetek tagjai, dolgozói hoztak létre, és tartanak fenn hasonló működési elvek alapján, mint az előző kategóriában. Ma Magyarországon azonban nem létezik ilyen oldal. Ezért e csoportba olyan honlapok kerültek, amelyek folyóiratai az interneten is elérhetők. A kategória jellemzője, hogy az események azon szegmensére hívják fel a figyelmet, amelynek nagy része kimaradt a többi portál tájékoztatásából, vagy azok túlságosan elnagyoltak voltak a hatékony értelmezéshez. Példának okáért a 2006-os tüntetéssorozatot helyénvalónak tartók között inkább megtalálhatók voltak a rendőri brutalitásról szóló cikkek, mint a rendőri oldal súlyos sérülteire való figyelemfelhívás. Az e kategóriába választott honlapok az eseményeknek éppen ezt a vetületét emelték ki. A két kiválasztott oldal a brdsz.hu (a Belügyi és Rendvédelmi Dolgozók Szakszervezetének honlapja, T-ma havilap) és az frsz.hu (a Független Rendőr Szakszervezet honlapja, FRÁSZ havilap).

Tüntetéspárti-jobboldali

Az utolsó kategóriát a főként jobboldali, de legalábbis „nemzeti” tudatú hírportálok alkotják. Az ilyen típusú oldalak nagyban hozzájárultak a 2006-ban tüntető tömegek felajzásához, a feszültség kielezéséhez, ugyanígy a rendőrség elleni lázításhoz, valamint ahhoz, hogy az akkor történtek ne essenek ki az ezt az oldalt látogatók látóköréből, és a mai napig fenntartsa negatív véleményüket a rendőrséggel szemben. Ezekre az oldalakra az események túldramatizálása, az éles, bíráló stílus jellemző, a saját igazság és a tüntetéssorozat legitimitásának és szükségszerűségének kifejezett hangsúlyozása a többség erőszakmentes értékítéletével szemben. Az általuk alkalmazott retorika fontos eleme a saját és a külső csoport pontos és határozott elkülönítése, az ellenségkép megalkotása és folyamatos megidézése. A pontosan megjelölt ellenfelek közül a legádázabbnak feltüntetett, fizikailag is fenyegetést jelentő ellenség a rendőrség volt.¹ Ennek fényében az elemzéshez olyan cikkeket választottam, amelyek e tényt támasztják alá. Nehézséget jelentett azonban, hogy az atrocitások óta hét év telt el, számos eljárás lezajlott, ennek következtében több, ak-

¹ Kaposi Ildikó: Online radikálisok. A 2006. őszi magyarországi tüntetések megjelenése a világhálón. In: Gönczöl-biztonság jelentése. 2007

koriban népszerű oldalt megszüntettek (például kossuthter.com), vagy cikkek, tudósításaik visszavonására kötelezték őket (például a HírTV beszámolóí, felvételei az MTV-székház ostromáról). Így a két kiválasztott oldal a kuruc.info és a jobbik.net (később jobbik.hu).

Témakörök

A számtalan megjelenő cikk kezelése érdekében két-két kiemelt témára szűkítettem a keresést 2006-ban és 2011-ben. Erre azért volt szükség, mert ezáltal megfelelő alapom lett az összehasonlításhoz, mivel az ugyanabban a témában írt cikkek stílusát, retorikáját vettem össze.

A négy téma a következő.

MTV-székház ostroma: 2006. szeptember 18–19.

Szeptember 18-án éjszaka egy csoport megostromolta, majd bevette a közszolgálati televízió épületét. Az őszi beszéd napvilágra kerülése miatt szeptember 17-én többezres tömeg gyűlt össze a Kossuth téren az akkori miniszterelnök távozását követelve. A túlbuzgó tömegből egy kisebb csoport az MTV székházához vonult azzal a céllal, hogy élő adásban beolvashassák a petíciójukat. Ezt azonban a televízió vezetősége visszautasította. Ennek okán a csoport vezetőjének felhívására a Kossuth térről a tömeg jelentős része átáramlott a Szabadság térre, ahol megkezdődött az ostrom. A kiveényelt rendőrök nem kellő felkészültségük, gyenge felszereltségük, valamint a kommunikációs hiányosságaik következtében tehetetlenek bizonyultak a tömeg feltartóztatásában, így annak tagjai a felszedett kövekkel dobálták meg őket, többször közvetlen közelről támadtak a sorfalukra, az ott parkoló autókát felgyújtották. A rendőri erők könnygázzal, vízágyúval próbálták meg visszatartani őket, eredménytelenül, végül feladták az épületet, és visszavonultak. A tömeg bevette a székházat, áttörték a kapukat és a belülről felhúzott barikádot, és betörték az épületbe, ahol egyéb cél híján fosztogattak, rongáltak. Miután rendezték soraikat, a rendőrök hajnali négy óra körül végül kiszorították a még ott maradó tüntetőket, és visszafoglalták az intézményt. Az ORFK adatai szerint ekkor 216 rendőr sérült meg, többen igen súlyosan: leszakadt ujjak, törött végtagok, betört fej, agyrázkódás, égési sérülés stb. A kár nagyjából háromszázmillió forint volt.

1956 ötvenedik évfordulója: 2006. október 23–24.

Szeptember 20. és október 22. között országszerte folytatódtak a demonstrációk. Vidéken a legsúlyosabb esetek kimerültek az MSZP-székházak megrongálásában. Budapesten a tüntető tömeg továbbra is megszállás alatt tartotta a Kossuth teret, éjszaka sem hagyták el, folyamatosan skandáltak, beszédeket, koncerteket tartottak a fennálló „diktatúra” ellen.

Szeptember 20–21-én jelentősebb összecsapásra került sor a demonstrálók és a rendőrség között, október 23-ig ez volt a legjelentősebb atrocitás. Ezt az eseményt azóta a rendőrterror első megnyilvánulásaként emlegetik, a rendőrség ekkor már határozottabban, felkészültebben, tömegoszlató technikákat és eszközöket alkalmazva lépett fel a megvadult tömeg ellen. Sokan úgy gondolják, hogy ez egyfajta megtorlás volt a székháznál történtek miatt, a rendőrök leverték a saját maguk és a kollégáik sérelmeit a „békés” tüntetőkön.

Az indulatok csúcspontja az 1956-os forradalom ötvenedik évfordulójának napján, éjszakáján következett be. Az évfordulóra készülő tüntetőket 23-án hajnalban a rendőrség kiszorította a Kossuth térről, ez már eleve feszültséget teremtett a demonstrálók és a szervezet között. Erre azért volt szükség, mert itt került sor az állami ünnepség megrendezésére, a területet nemcsak ezért, hanem a külföldi delegációk, vendégek miatt is megfelelően biztosítani kellett. Az első összecsapásokra délután került sor, amikor a tüntetők kisebb csoportja átszakította a kordonokat, és a rendőrökre támadt. Eközben az akkori legnagyobb ellenzéki párt, a Fidesz, az Astoriánál tartotta megemlékezését. A véres összecsapásokra, jogellenes cselekményekre úgy kerülhetett sor, hogy a megvadult tüntetőket a békés demonstrálók felé terelték, így a rendbontók a nagygyűlés befejeződése után még ott tartózkodó nézelődők közé keveredtek. Innentől a rendőrség egy csoportként kezelte a tömeget, és ellenük a tömegoszlatás eszközeinek és technikáinak széles skáláját alkalmazta: gumilövedéket, tonfát, festett vízű vízágyút, könnygázgránátot, valamint lovas rohamot. Minderre azért volt szükség, mert a tüntetők részéről támadás érte a szervezetet: Molotov-koktéllal, utcakövekkel támadtak rájuk, többszöri felszólítás után sem hagyták el a területet, elkötötték egy T-34-es harckocsit, megbontották a kordonokat, barikádokat építettek a belváros több pontján. Ezekből az eseményekből adódik a heves indulatokat kiváltó, jogellenességre, antidemokráciára hivatkozó retorika, illetve innentől beszélhetünk a rendőrségbe mint rendvédelmi szervbe vetett bizalom aggasztó megingásáról. Rendőri oldalról ekkor már jóval kevesebb sérülttel számolhatunk, a civilek közül azonban százkilencvenötön sérültek meg, ebből tizenhatan a gumilövedékektől.

A *Balsai István*, a 2006. őszi erőszakos rendőri fellépést vizsgáló miniszterelnöki megbízott által 2011. március 15-re elkészült jelentés és a szintén általa beterjesztett, a parlament által elfogadott semmisségi törvény 2011-ben újabb port kavart a 2006-os eseményekkel kapcsolatban. Az új kormány megalakulásával szinte egyidőben létrejött egy vizsgálóbizottság, amely 2006-ot, illetve az akkor történetekkel kapcsolatban a volt miniszterelnök, *Gyurcsány Ferenc* felelősségét volt hivatott vizsgálni. A jelentés főként a rendőri brutalitással, valamint az említett személy felelősségével foglalkozik. A semmisségi törvény értelmében pedig a 2006. szeptember 20. és október 24. közötti tömegoszlattással összefüggésben elkövetett hivatalos személy elleni erőszak, rongálás és garázdaság büntette miatt meghozott, kizárólag rendőri jelentésre, illetve tanúvallomásra alapozott ítéleteket semmisnek nyilvánították. Lehetőség volt arra is, hogy a bíróság – az ügyész indítványára, a terhelt vagy a szabálysértési eljárás alá vont személy, illetve hozzátartozók, valamint a védő kérelmére – semmisnek nyilvánítsa a tömegoszlattással közvetlen összefüggésben „méltányolható körülmények között elkövetett” más bűncselekmény miatt hozott ítéletet és a bíróság hatáskörébe tartozó szabálysértés miatti megállapítást. *Gaudi-Nagy Tamás* módosító javaslata értelmében ugyanaz a bíróság nem járhatott el a megismételt eljárásban. Egyébként az ő és *Morvai Krisztina* jobbkios EP-képviselő nevéhez kötődik, hogy a 2006-os rendőri brutalitással kapcsolatos eljárások újra előkerültek, ezek ugyanis öt éven belül elévültek volna.

2006 óta polarizálódott a rendőrség megítélése, mégsem tapasztalható nagymértékű pozitív változás a bizalom kérdésében. Kevesen tudják, mivel nem kapott akkora nyilvánosságot, hogy az események hatására az állam a rendőrségre majdnem nyolcemilliárd forintot költött, ily módon európai szintűre fejleszthették a felszerelésüket (testpáncél, megfelelő kommunikációs és audiovizuális eszközök, járművek stb.), emellett a rendőrök kiképzésére, felkészítésére is nagyobb figyelmet fordítottak. Ennek hatására, ha a jövőben bármikor ehhez hasonló atrocitásokra kerülne sor, a múlt hibái nem ismétlődhetnének meg.

Mégis úgy tűnik az előbbiekből, hogy egyelőre nem cél a rendőrség iránti bizalom növelése, miközben az elengedhetetlen lenne az állampolgárok biztonságérzetének, a demokrácia intézményének biztos alapokra helyezéséhez.

Korényi János: Lovasroham

A *Korényi Imre* miniszterelnöki megbízott által felkért *Korényi János* festő-restaurátor ikonografikus festménye újabb olaj volt a tűzre. Az alaptörvényt illusztráló, november elején napvilágot látott, a magyar történelem százötven évét feldolgozó tizenöt kép egyike a 2006-os rendőrterrorot eleveníti fel. A festmény fő motívuma egy fehér ruhás lány, akit a lovas rendőr képében megjelenő Sárkányölő Szent György² éppen leszúr. A királylány a civil társadalmat, a magyar népet szimbolizálja, a háttérben a sárkány a hatalmat jelképezi. A tulipános kereten kisebb ikonok láthatók, két szegfű (a hatalmon lévő kormányra utal), vipera, vérző, sérült portrék, az elköött tank, középen kétoldalt a szemüket eltakaró, szörnyülködő figurák³, legfelül pedig szintén a királylány, itt már nyitott szemmel, színesben, így a reményt szimbolizálva. A festmény célja annak bemutatása, hogy 2006-ban a végrehajtó hatalom mekkora szereptévesztésben volt a tekintetben, hogy erőszakot alkalmazott a tüntetők ellen. Emellett a festmény képessé válhat arra, hogy negatív üzenetével megszilárdítsa a rendőrségre irányuló alacsony bizalmi szintet.

Annak érdekében, hogy a média szerepét, felelősségét érthetően szemléltethessem, szükségesnek tartok egy rövid kitekintést az objektivitás, a véleménynyilvánítás szabadságának, valamint az internetes médiának a bemutatására.

Objektivitás, véleménynyilvánítás, internetes média

Objektivitás

A sajtó kialakulásának és működésének korai szakaszában az újságíró legfontosabb megbízatása az volt, hogy egy eseményről annak helyszínéről megbízhatóan tudósítson. Az újságírókra vonatkozóan a józan bizalom légműködött. Az olvasóközönségben fel sem merült annak lehetősége, hogy az újságíró nem tud eleget tenni a valósághű informálás igényének, vagy annak gyanúja, hogy tudatosan félrevezetne.

A kis példányszámok, az olvasók viszonylagos homogenitása, a szóba jehető témák korlátozottsága mellett az újságírók ismerték a megrendelők igényét is. Ez kisebb versenyt és nagyobb pontosságot hozott, a hírek valóságértékének kö-

² Szent György 1992 óta a rendőrség védőszentje.

³ Mint János és Mária tette Jézus keresztre feszítésekor.

zel biztos voltát. Az újságíró eredendő feladata nem az igazság feltárása, hanem egy eseményről való hű tájékoztatás volt, ezzel a befogadó számára lehetővé tette a személyes ítéletalkotást döntései kialakításánál, elősegítve az igazság önálló keresését. Másképpen fogalmazva: képes volt olyan helyzetet teremteni, hogy a befogadó ne az újságíró, hanem a saját perspektívája szerint élje meg, élje át az adott eseményt. Ezek szerint az akkori objektív újságírás egyik nagy előnye az volt, hogy a közlő és a befogadó között a közlés folyamán élt egyfajta interakció, amely meghatározta az olvasók viszonyát az újságokkal.⁴

Véleménynyilvánítás és politikai befolyás

Ezzel szemben, amikor a demokratikus intézmények kibontakozásával a politika szférája került a tájékoztatás és érdeklődés fókuszába, és az olvasóközönség kompetenssé vált e téren, mivel az állampolgárok illetékesek lettek a politikai élet különböző kérdéseiben, az említett objektivitás háttérbe szorult.

A tömegkommunikáció és politika kapcsolatának természete mindennapos kérdés. A modern ember tudatában egyre inkább kiszélesedve jelenik meg a világ ezernyi jelenségével, különböző forrásokból veszi át az értékelést. Az egyre tágabb világkép csak kis részben nyugszik saját érzékelésen és információszerzésen.

Ebből kifolyólag a különböző politikai pártok érdeke azt kívánja, hogy hatást gyakoroljanak a befogadók véleményére azáltal, hogy a tömegkommunikációs eszközök felett befolyásuk van. A háttérben a pártos elkötelezettségért vagy a szerkesztőségek befolyásolásáért folytatott pártharcok bontakoztak ki, átfőrmálva ezzel a hírszerkesztés menetét.

Az újságírók, újságok a véleménynyilvánítás, a nézetek cseréjének, a vitának, vagyis a közvélemény formálásának alapvető fórumaivá váltak.⁵ A közönség növekvő heterogenitása, a társadalmi integrációs folyamatok előrehaladása, az olyan események számának szaporodása, amelyekről a közönség tájékoztatást igényel, valamint a lapok periodicitásának növekedése miatt szükségessé vált az információ szelekciója különböző dimenziók szerint. Az ilyenformán megnövekedett híryanagból ráadásul egy immár kevésbé ismert közönség tájékoztatását kell megoldani.⁶ A szelekció negatív hatását növelte a

⁴ Angelusz Róbert: A referáló sajtótól az internetig. In: Vásárhelyi Mária – Halmai Gábor (szerk.): A nyilvánosság rendszerváltása. Új Mandátum Könyvkiadó, Budapest, 1998

⁵ Pokol Béla: Tömegkommunikáció és politika. In: Bihari Mihály – Pokol Béla (szerk.): Politológia. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest, 2009

⁶ Angelusz Róbert: i. m.

politikai befolyás, mert a híreket, beszámolókat az adott pártérdekek szerint választották ki, vagyis „pártosan” formálták és értékelték a világ eseményeinek híreit. Az olvasó problémaértékelése és -értelmezése ezen keresztül alakult, magában hordozva annak veszélyét, hogy a közzétett véleményeket hírként kezeli. A befogadók táborát az adott elv szerinti tájékozódás hatotta át és irányította, így immúnissá váltak az azon kívül eső problémákra. Ezáltal az újonnan keletkező társadalmi problémák politikai megvitatására, ebbe a közvélemény bevonására a tömegmédiák alkalmatlanná váltak.⁷ Ezt bizonyítja *Klapper* 1960-as kutatásának eredménye is, e szerint ez abban mutatkozik meg, hogy az állampolgárok figyelmét már nem lehet felkelteni, nem lehet rájuk hatást gyakorolni, a változó és ellentmondásos üzenetek kioltják egymást, az eleve meglévő politikai beállítódáson alapuló szelektív figyelem és annak fenntartása torzító hatást gyakorol a média üzeneteire. Vagyis a média funkciója megváltozik.

Az internetes média

Nagymértékű változást hozott az internet elterjedése is, ennek határai százszorosa szélesebbek, mint a korábbi médiákéi. Az internetet, a rajta létrejövő portálokat szintén nevezhetjük médiának, mert képes a vélemények közvetítésére, formálására, más kérdés persze, hogy teljesen új keretek között, hiszen nemcsak a professzionális újságírók és szerkesztők vannak jelen, hanem maga az állampolgár is. Ha belegondolunk, nincs olyan ember a modern világban, aki ne használná ki az internet adta lehetőségek tömkelegét. Sőt olyannyira a mindennapjaink részévé vált, hogy elérhető a szintén korszakalkotó újdonságként számon tartott mobiltelefonok szinte mindegyikén. Az interneten található alkalmazások – például a Facebook vagy a különböző hírportálok – olyannyira beépültek a napi rutinba, mint a reggeli fogmosás. És ami a kultúrajellegét erősíti, hogy nemcsak a fiatalok, de az idősebb generációk is aktív használói az internetnek.

Az egyik legfőbb értéke ebből fakadóan a szabadság, amely egyrészt lehetőséget teremt az országhatárokon kívüli önálló tájékozódásra, másrészt engedi az önálló publicitás lehetőségét. A beszélők és hallgatók számára olyan teret nyújt, ahol igen olcsón és kifejezetten nagy tömeg számára juttathatók el az üzenetek. Ezáltal teljesen új közeget teremtett.

Ez az új média az újságírók heterogén kínálatát nyújtja a felhasználóknak. Ezáltal ad lehetőséget a többirányú tájékozódásra és e kínálatok egybeveté-

⁷ E probléma kiküszöbölésére születtek meg a különböző politikai mozgalmak, ezáltal növelve a hírtétet az állampolgárok számára. Pokol Béla: i. m.

sére. Hozzáférést nyújt adatbázisok, közéleti információk, parlamenti statisztikák, számítógépes könyvtárak és keresőrendszerek olyan széles skálájához, amelyek módot adnak arra, hogy a közlemények igazságtartalmát le lehessen ellenőrizni, s ez „egy kvalitatív-mérlegelő befogadói magatartás kialakulását”⁸ idézheti elő. „Az internet emyiben a kritikai vizsgálódó újságolvasás megjelenésének és elterjedésének táguló perspektíváját jelzi.”⁹

Angelusz Róbert az internet adta lehetőségek pozitívumát látta: „Az internet által nyújtott új adottságok, a világ »összeszűkülése« perspektivikusan az újságírókat is nagyobb objektivitásra, az információk gondosabb ellenőrzésére készíti. Az interaktivitás lehetősége, a pontatlan információk jelzése, nyilvános lelepleződése felerősíti az információs kontroll hatékonyságát. Az internet feltehetően nem kizorítja, hanem kiegészíti a tömegkommunikációt.”¹⁰

Mára azonban világossá vált, hogy az internet és az általa várt kontroll nem egyenesen arányos. Az internet az objektivitást és a minőségi újságírást a gyorsaság árnyékába szorította. Noha, mint említettem, a hírek sztrádjája már a nyomtatott sajtó aranykorában kibontakozott, az internet sokkal nagyobb lökést volt képes adni neki. Míg a nyomtatásban megjelenő cikkek határidőkhöz, lapzártákhoz vannak kötve, az interneten akár az esemény pillanatában publikálhatók a vélemények, kommentárok, s szinte a történnel egy időben lehetséges a közvélemény tájékoztatása.

De a tájékoztatás mellett az internet radikálisan kiterjesztette a közvetlen kritika lehetőségeit is. Bárki, bármilyen formában bírálhat akárkit. Nincsen visszatartó erő.

Vannak, akik a nyomtatott sajtóhoz képest meglévő hátrányaira hívják fel a figyelmet, mint például Kathleen M. Sullivan: „... az intézményesedett sajtó, etikai önszabályozás (és egyúttal a vezetőség önérdéke) által kormányozva gondosan ellenőrizni fogja a történeteket és többször is megerősíti a kétséges tényeket, mielőtt közzétenné azokat, még a per valószínű fenyegetésének hiányában is”¹¹. Ezzel szemben a kibertérben megjelenő rágalmozások már nem mennek keresztül a működő etikai szűrőn. „A netbeszélő [...] nem csak azért különleges véleménynyilvánító, mert potenciálisan óriási közönséghez tud szólni...”, hanem azért is, mert „... közvetlenül, hatékonyan, szerkesztői szűrő nélkül, és ha kívánja, névtelenül tudja eljuttatni mondanivalóját

⁸ Angelusz Róbert: i. m.

⁹ Uo.

¹⁰ Uo.

¹¹ Kathleen M. Sullivan: First Amendment Intermediaries in the Age of Cyber-space. UCLA Law Review, August 1998

*másokhoz*¹². A névtelenség fontos szempont az internet újdonságainak tárgyalásánál. A névtelenség képes bátorságot adni ahhoz, hogy olyan véleményt is kifejezésre juttassunk, ami nem éppen szalonképes.

Éppen ezért foglalkozom én is az interneten megjelenő cikkekkel, hiszen az ímént leírtakból látszik: annak igencsak nagy a jelentősége, hogy az internet mennyivel másképpen képes befolyásolni a híryanagokat, mennyivel gyorsabban képes eljuttatni az olvasótáborhoz, hogyan képes pillanatok alatt átformálni a közvéleményt. Az interneten megjelenő cikkek írói éppen ezért kell, hogy szembesüljenek a felelősségükkel, a technika adta lehetőségek ugyanis drasztikus hatással lehetnek például egy szervezet iránti bizalom szilárdságának befolyásolására.

Elemzés

A következőkben a kiválasztott cikkeket vetem össze témánként.

MTV-székház ostroma

Az ostrommal kapcsolatban az első kategória portáljainak cikkei nem fejeztek ki semmilyen értékítéletet, nem foglaltak állást egyik politikai oldal mellett vagy ellen, nem alkottak véleményt a beszédről, nem ítélték meg sem negatívan, sem pozitívan a rendőrség szervezetlenségét vagy a tüntetők ostromát. Felsorolták a sérülteket, a károkat, időrendi áttekintést adtak az eseményekről. Az utána következő napokban előtérbe kerültek a rendőrségi hibákra, illetve a politikai felelősségre vonatkozó elemzések, de az újságírók értékítélet nélküli fejtegetéseket folytattak.

A rendőrség képviselői esetében kifejeződött egyfajta felháborodás: „bármit tesz is a rendőrség, csak bírálni tudják a munkáját”. Bajtársiasság, együttérzés: „számunkra a legfontosabb cél, hogy minden kollégánk biztonságban legyen”. Ezt fejezi ki a 'kolléga' jelző folyamatos ismétlése is. A tüntetőket negatívan, a rendőröket heroikusan ábrázolták – sérüléseik ellenére is visszatértek szolgálatukba. A rendőrségi reform szükségességét hangsúlyozták annak érdekében, hogy hasonló sérülések, illetve káosz ne alakulhasson ki.

A harmadik kategória cikkei esetében az ostrom legitimitásának hangsúlyozása volt jellemző. Az ostrom általános megítélését – miszerint az abban

¹² Molnár Péter: Gondolatbátorság. Új Mandátum Könyvkiadó, Budapest, 2002, 41. o.

résztevők köztörvényes bűnözők – mélysegesen sértőnek találták: „antimagyar szolgamédia”. A tüntetőket forradalmároknak titulálták. Fenyegetéseket tettek közzé, miszerint ha a média, illetve a politika folytatja ezt a fajta kommunikációt, újabb rádiók, székházak elfoglalását helyezik kilátásba. Az Ignác-jelentést¹³ nevelésnek tartották: téves információk, hazugságok, rendőrök „böszmesége”, amit a székháznál csináltak.

1956-os évforduló

A semleges kategória cikkei ebben a témában is a tényszerűsége törekedtek. Noha megjelentek jelzők az eseményekkel kapcsolatban („sosem látott rendőri akciók”, „könnygázgránát-kilövési rekord”, „magyar demokrácia történetének legsúlyosabb csatái”), ezek inkább a helyzet dramatikus megjelenítésére szolgáltak, mint gyűlöletkeltésre. Az oldalakon talált véleményekre egyfajta cinizmus jellemző: forradalmárok, vagy hülyék. Foglalkoztak az olvasók véleményének felmérésével is.

A második kategória írásaiból döbbenet sugárzott amiatt, hogy „célkeresztbe állította a politika a rendőrséget”. Az újságokban szakszervezeti dolgozók, illetve az események résztvevői szólaltak meg, ezzel is kiváltva az együttérzést a kollégáik, valamint a szervezet iránt. Véleményeik egybehangzóak voltak, kiálltak a rendőrség, a dolgozók igaza mellett, elítélték a brutálitásról szóló híreket. Itt olvasható először annak igénye, hogy az ostromnál megsérült rendőröket támogassák, valamit külön kiállítás is rendeztek az eseményeket ábrázoló fényképekből, felvételekből.

A tüntetéspárti csoport cikkei kifejezetten radikálisak, retorikájuk egyértelműen uszító jellegű: „randalíroztak a rendőrbűnözők”, „joggal nevezheti bárki a magyar rendőrséget ÁVH-nak”. A terror, diktatúra szavak használata gyakori, ezzel szemben magukat a magyar népként definiálták, kiemelve ezzel is a tömegoszlatások jogellenességét. Az oldalakon olvasható személyes hangvételű beszámolók láttán bárkinek a bizalma meginoghat a rendőrségen, és kétséget kizáróan kezd szimpatizálni a tüntetőkkel, áldozatokkal.

Balsai-jelentés, semmisségi törvény

2011-re a túlkapasokra vonatkozó hírek értéke elkopott, így a Balsai-jelentés, illetve a semmisségi törvény nem kapott akkora figyelmet a médiában, mint

¹³ A 2006. szeptember 18-i MTV-székház-ostrommal kapcsolatos rendőrségi jelentés.

amekkora sértésként, tragédiaként felfoghatók a rendőrség számára. Az első csoport cikkei sem foglalkoztak akkora intenzitással velük, mint a 2006-os eseményekkel annak idején. A cikkeket olvasva megfelelő tájékoztatást kapunk a tartalmukról, itt-ott felfedezhető a kormány és rendeletei iránti cinizmus, de ez nem annyira jellemző.

A harmadik kategória esetében is hasonló a helyzet, a szokásos kifejezéseket még megtalálhatjuk az írásokban, de inkább a már említett Morvai- és Gaudi-Nagy-féle törekvésekkel foglalkoznak, mivel végül a semmisségi törvénnyel nem sikerült elérniük a kívánt felszabadításokat.

Ezekkel szemben a rendőri oldal által megjelentetett cikkek egész sora foglalkozik a témával. Hosszas kifejtéseket, jogi, szakmai tudnivalókat találhatunk a lapokban. Ezek hangvétele meglehetősen negatív – természetesen ehhez az is hozzátartozik, hogy a rendőrséget az új kormány megalakulása óta folyamatos megszorítások, elvonások érik, az ilyen jellegű intézkedések csak újabb kétségbeesett reakciókat váltanak ki belőlük. Ezt bizonyítja az is, hogy maguk a rendvédelmi is folyamatosan demonstrációkat tartanak, próbálnak harcolni a jogaikért, a megbecsülésükért. Rendületlenül követelik a székház ostromakor megsérültek kártalanítását is. Az írásokat olvasva a laikus érdeklődő elgondolkodna a rendőrséggel kapcsolatos közvélekedés helyességéről.

Korényi János: Lovasroham

A Lovasroham szintén a rendőrség vonatkozásában okozott megdöbbenést. Az első kategóriába tartozó portálok külön nem foglalkoztak a festménnyel, összességében vizsgálták a tizenöt illusztrációt. Egyedül az [origo]-n olvashatunk egy interjút Korényival. A tüntetéspárti-jobboldali médiák is az alaptörvény illusztrálásával foglalkoznak: „óvodásoknak szóló mesekönyv”. A rendőri oldal megint csak megalázottságát fejezi ki: „a rendőrség egészét sérti Korényi festménye”, „rossz üzenetet hordoz”.

Összegzés

Összességében tehát megállapítható, hogy hipotézisem, miszerint a semleges csoport viszonylag objektívan, a rendőri csoport, valamint a tüntetéspárti csoport cikkei részrehajlón tájékoztatnak, beigazolódott.

Az előbbiekből kiindulva elmondható, hogy a média közbenjárásának is tulajdonítható a rendőrségben megrendült bizalom és annak fennmaradása,

mivel a széles rétegekhez eljutó index.hu és hvg.hu annak ellenére, hogy objektívan tájékoztatott, kevésbé foglalkozott a rendőrség oldalával, nem ismertette az oszlatásokra vonatkozó szabályokat, eljárásrendet, kisebb hírértékű volt a rendőr sérültek ügye, később nem foglalkoztak a szervezeten belüli fejlesztésekkel, és a törekvéssel arra, hogy egy fejlett, demokratikus államnak megfelelő rendőrséget hozzanak létre. A jobboldali médiák pedig túlságosan radikálisan és egyoldalúan viszonyultak az események taglalásához, ezzel az olvasótáboruk nagymértékben azonosult, és a túlon túl negatív ítéletük a közvéleményt is nagyban befolyásolta. A brdsz.hu és az frsz.hu cikkei mindezt alaposan taglalták ugyan, e honlapok olvasótáborára azonban csak a rendvédelmi dolgozók körére terjed ki, a szélesebb közönség megszerzése nem is céljuk, ily módon azonban nem szolgálhatják megfelelően a bizalom növelését, hiszen ismeretanyagaik, véleményeik nem jutnak túl a szervezeteik határain.

Ahhoz, hogy a rendőrségbe vetett bizalom visszaálljon a demokráciában megfelelő működéshez megkövetelt szintre, sok időnek kell eltelnie, és az összes táborról egyfajta nyitottságot igényel. Valószínűsíthető, hogy a jobboldal sosem békél meg a rendőrség intézményével, ezáltal nem is sok érdeke fűződik a presztízse helyreállításához, de a médiának szerepet kell vállalnia abban, hogy a bizalom mégiscsak helyreállhasson. Ezt pedig úgy érhetik el, ha megfelelően informatív cikkeket jelentetnek meg, az olvasók széles körét megcélozva. A rendőrség és a szélsőségek viszonyában megoldás lehetne egy naprakész, gyorsan frissülő portál, amely képes tartani a tempót nemcsak a vizsgált, de a többi, rendelkezésre álló, könnyen elérhető felülettel is. Szükséges a nyitottság, a tájékoztatás, hogy ne is legyen lehetőség a konspirációra a testület munkájával kapcsolatban.

IRODALOM

Angelusz Róbert: A referáló sajtótól az Internetig. In: **Vásárhelyi Mária – Halmi Gábor (szerk.):** A nyilvánosság rendszerváltása. Új Mandátum Könyvkiadó, Budapest, 1998

Babbie, Earl: A társadalomtudományi kutatás gyakorlata. Balassi Kiadó, Budapest, 2001

Balsai-jelentés: <http://www.parlament.hu/irom39/04277/04277.pdf>

Gönczöl-bizottság jelentése: http://www.gonczolbizottsag.gov.hu/jelentes/gonczolbizottsag_jelentes.pdf

Jóri András: A Cybertér pacifikálása. Állami tartalomszabályozási kísérletek a nemzetközi számítógépes hálózatokon. In: **Vásárhelyi Mária – Halmi Gábor (szerk.):** i. m.

Kaposi Ildikó: Online radikálisok. A 2006. őszi magyarországi tüntetések megjelenése a világhálón. In: Gönczöl-bizottság jelentése. 2007.

Krémer Ferenc: A rendőri hatalom természete. Napvilág Kiadó, Budapest, 2003

Lassányi Tamás: A véleménynyilvánítás szabadsága az interneten. 1999.

<http://mek.niif.hu/01400/01407/01407.htm#b19>

Molnár Péter: Gondolatbátorság. Új Mandátum Könyvkiadó, Budapest, 2002

Pokol Béla: Tömegkommunikáció és politika. In: **Bihari Mihály – Pokol Béla (szerk.):** Politológia. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest, 2009

Az elemzéshez felhasznált cikkek

MTV-székház ostroma

<http://index.hu/belfold/ost060919/>

<http://index.hu/belfold/mtvostr0919/>

<http://index.hu/belfold/tuntet0917/?p=7>

<http://hvg.hu/itthon/20060919navracsiacs>

<http://hvg.hu/itthon/20060919mtvostrom2>

<http://hvg.hu/hvgfriss/2006.38/200638HVGFriss2>

http://www.frsz.hu/directory/news/news_documents/200610.pdf

<http://brdsz.hu/data/tma/2006/10okt/tma2006okt.html>

<http://kuruc.info/r/1/5742/>

<http://kuruc.info/r/9/7478/>

<http://jobbik.net/index.php?q=node/31>

<http://jobbik.net/index.php?q=node/29>

1956-os évforduló

<http://index.hu/belfold/summ061024/>

<http://index.hu/velemenyejegyzet/ellenf2006/>

<http://index.hu/velemenye/eheti/kossuthokt23/>

<http://hvg.hu/itthon/20061023zavargas/1>

<http://hvg.hu/itthon/20061023kossu>

<http://hvg.hu/itthon/20061031moralais>

<http://brdsz.hu/data/tma/2006/11nov/tma2006nov.html>

http://www.frsz.hu/directory/news/news_documents/200612.pdf

http://www.frsz.hu/directory/news/news_documents/200611.pdf

<http://kuruc.info/r/32/6651/>

http://szentkoronaradio.com/belfold/2010_01_18_ujabb-rebiszes-talalt-ki-2006-oktober-23-rol-az-index.hu

<http://jobbik.net/index.php?q=node/3048>

Balsai-jelentés, semmisségi törvény

http://index.hu/belfold/2011/02/02/balsai_nem_ad_a_rendorok_szavara/

http://hvg.hu/itthon/20110307_elfogadva_semmisségi_torveny

<http://brdsz.hu/data/tma/2011/03okt/tma2011okt.html>

http://www.frsz.hu/directory/news/news_documents/frasz20114k3.pdf

http://www.jobbik.hu/rovatok/orsz%C3%A1gos_h%C3%ADrek/felder%C3%ADtetlen_igazs%C3%A1g_elmaradoz%C3%B3_k%C3%A1rt%C3%A9r%C3%AD%C3%A9sek

<http://kuruc.info/r/34/88115/>

Lovasroham

http://index.hu/belfold/2011/11/08/orban_viktor_kameleon_kepeben_kerul_az_alkotmanyba/

http://hvg.hu/hvgfriss/2011.45/201145_festmenyek_az_alkotmanyhoz_udvari_piktorok

<http://www.origo.hu/kultura/20111108-interju-korenyi-janossal-az-alkotmany-diszkiadasa-hoz-rendelt-lovasroham-alkotojaval.html>

<http://www.brdsz.hu/index.php?mode=cikk&id=1980>

http://www.frsz.hu/directory/news/news_documents/frasz201111netrevegleges.pdf

<http://kuruc.info/r/2/87576/>

http://valami.noiblog.hu/archives/2011/11/07/Kerenyi_festmenyei/

<http://kuruc.info/to/37/10/>

HARKAI ISTVÁN

Segélykiáltás a közösségi oldalon

Dolgozatomban a közösségi oldalak, elsősorban a Facebook kialakulásáról, történeti fejlődéséről és az oldalnak hála eredményesen felderített és lefolytatott nyomozás részleteit mutatom be. Teszem ezt annak érdekében, hogy érzékeltessem az utóbbi években az informatika fejlődésével párhuzamosan a társadalomban bekövetkezett jelenetős mértékű változást, amely kétségtelen hatással van a bűnüldöző szervek munkájára is.

Mindenekelőtt íme, némi történeti áttekintés a Magyarországon leginkább elterjedt, nagyjából 3,2 millió felhasználó által látogatott közösségi oldal, a Facebook kialakulásáról, illetve történetéről.

Közösségi oldalaknak nevezzük azokat az internetes portálokat, amelyeken a tagok kapcsolatba léphetnek egymással, ezek általában az ismeretségre épülnek, és a közös érdeklődési körre, de beletartozhatnak a különböző videomegosztó portálok is.¹

Az első, a klasszikus értelemben vett közösségi oldal, az 1995-ben létrejövő *classmates.com* volt. Ez, ahogy az angol elnevezéséből is látszik (osztálytárs), az osztálytársak, munkatársak felkutatására szolgált. Ez a közösségi oldal azonban nem felelt meg a „közösségi oldal” kritériumainak, mert túl szűk kör részére volt elérhető és alkalmazható. Az áttörést az 1997-ben létrejövő *SixDegrees* (hat lépés) hozta, ennek az volt a lényege, hogy a Föld minden lakójához eljuthatunk a közös ismerősökön keresztül.

A jelenleg ismert és használt százkilencvenhat (!) közösségi oldal közül most csak a leginkább elterjedt Facebookkal foglalkozom.

A Facebook közösségi oldal létrehozásának ötlete eredetileg *Mark Zuckerberg* egyetemi előkészítő iskolájának, a *Philips Exeter Academy* fényképes, nyomtatott, könyv alakú kiadványa volt. *Mark Elliot Zuckerberg* 1984. május 14-én született, középiskolás korában kezdett el programozni, főleg a játék- és kommunikációs szoftverek érdekelték. Kezdeti szoftverei között volt egy alkalmazás, amely segítette az apja cégének kommunikációját, majd elkészítette a *Synapse* nevű zenelejátszót, amely „mesterséges intelligenciával” bír, és próbálja kitalálni a zenehallgatók szokásait.

¹ www.felsőfokon.hu

A Facebook ötlete középiskolából származott. Zuckerberg iskolájában volt egy számítógépes szoftver, amelynek adatbázisában minden tanulóról volt egy igazolványkép és egy rövid szöveg. A Facebook története valójában 2003-ban kezdődött a *Facemash* nevű alkalmazás kidolgozásával, amelyet Zuckerberg és középiskolai barátai hoztak létre társalgási célból egyetemisták számára. Az oldal olyan népszerű lett, hogy a használók száma meghaladta a százezetet is. A *Facemash* nevű szoftver egyfajta *hot-or-not* (szexis vagy nem) alkalmazás volt. A szoftver létrehozását Zuckerberg szerint az indokolta, hogy egy lány visszautastotta, és a gondolatait ezen program segítségével tervezte elterelni. Az első online órájában a *Facemash* négy százötven látogatót regisztrált több mint huszonnégyezer oldal letöltéssel, és Zuckerberg ekkor rájött: az embereket saját magukon kívül csak egy dolog érdekli még jobban, az, hogy mit gondolnak (róluk) az ismerőseik.

2004. február 4-én Zuckerberg és szobatársai elkészítették a *The facebook* nevű programot, ezt elsősorban a Harvard belső hálózatán lehetett használni, és mindössze annyira volt képes, hogy mindenki létrehozott magáról egy adatlapot, illetve bejelölhette, kivel jár egy előadásra. A létrejötté utáni 24 óra elteltével a programnak már több mint húszezer regisztrált felhasználója volt. Egy év múlva a szolgáltatást kiterjesztették a Stanford és Yale egyetemre is. 2004 nyarán elindították a szolgáltatás középiskolai verzióját is, ezt pedig az Egyesült Államok területén történő ismertté válása, majd a világméretű elterjedése követte.²

A Facebook lehetővé tette, hogy az emberek a személytelenség mögé bújva megosszák az életüket és talán a legszigorúbb értelemben vett magánéletüket, magánéleti titkaikat, illetve, hogy egy adott dolgot, állapotot minél több ember megtudjon és osztozhasson benne.

A dolgozat témájául szolgáló bűncselekmény sértettje is ezen a közösségi oldalon tette nyilvánossá az őt ért támadást, és talán ettől várta a segítséget.

Az ügy történeti tényállása és a sértettek kihallgatása

A Hódmezővásárhelyi Rendőrkapitányság pihenőnapját töltő egyik nyomozója a Facebookon észlelte, hogy a hódmezővásárhelyi fiatalok egyre na-

² Nádasy Krisztina – Pankász Balázs (szerk.): Facebook műhelytitkok. Marketing a közösségi hálón. Publikon Kiadó, Budapest, 2010, I. fejezet

gyobb számban osztják meg egymással egy 2012. szilveszteréjszaka elkövetett erőszakos bűncselekmény történetét, amely több mint százötven felhasználóhoz jutott el. A rendőr a megosztás utáni harmadik nap szerzett tudomást a súlyos bűncselekmény elkövetéséről, és még aznap, 2013. január 3-án délelőtt jelentette a bűnügyi osztály vezetőjének, aki intézkedett a sértett beazonosítására és 13.30-kor történő kihallgatására, a magánindítvány beszerzésére, majd a nyomozás elrendelésére.

A sértett a kihallgatásakor elmondta, hogy 2013. január 1-jén, 3.20 körül Hódmezővásárhely központi részén tartott hazafelé, amikor arra lett figyelmes, hogy valaki követi, majd amikor a társasház bejáratához ért, az elkövető utolérte, bal karjával derekánál átfogta, miközben a jobb kezével megfogta a sértett nemi szervét. A sértett próbált kiszabadulni a szorításból, de nem sikerült, és a dulakodás közben az elkövető elkezdte kigombolni a nadrágját. A sértett a kihallgatáson az elkövetőről nem tudott ugyan részletes személyleírást adni, de többször megjegyezte, hogy egy jellegzetesnek tűnő baseballsapka volt a fején, amely az arcát is eltakarta. A dulakodás közben a sértett barátja felébredt, majd kilépett a lakásból. Az elkövető ezt észelve elmenekült a helyszínről. A kihallgatásakor elmondta azt is, hogy a közösségi oldalon olvasottak alapján nemcsak őt érte ilyen jellegű támadás, hanem egy másik nőt is ugyanezen az éjszakán.

A másik sértett beazonosítását szintén a Facebook kapcsolati rendszere, az ott történő megosztások tették lehetővé.

Ez után a másik eset tényállása ekként festett: ugyanezen az éjszakán az ismeretlen elkövető Hódmezővásárhelyen, a Bocskai utcán kerékpárral haladt el a járdán gyalogló sértett mellett, és „kurva jó segged van, te ribanc” felkiáltással ráütött a fenekére. A sértett megjedtt, és a buszpályaudvarra ment. Az elkövető azonban később ismét a sértett után eredt, a járda mellett növényzetbe lökte, és befogta a száját. Közölte, hogy megerőszkolja, ennek hatására a sértett intenzív ellenállásba kezdett. Kis idő múlva az elkövető levette a kezét a sértett szájáról, a sértett pedig mondta neki, hogy ne bántsa, mert terhes. Az elkövető ekkor próbált benyúlni a sértett alsóneműjébe, ő azonban ezt nem engedte, ekkor a férfi arra próbálta kényszeríteni, hogy orálisan vagy kézzel elégítse ki. A sértett segítségért kiabált, az utcán arra járó két ember pedig a segítségére sietett, miközben az elkövető elmenekült.

Az előzőhöz hasonlóan az elkövetőről adott személyleírásakor ez a sértett is a baseballsapkát hangsúlyozta ki mint azonosítási lehetőséget.

A bűncselekmények jellegére tekintettel a sértetteket a nemi erkölcs elleni bűncselekmények nyomozásában jártas női vizsgáló hallgatta ki. Az ilyes-

fajta bűncselekmények egyik legfontosabb nyomozási cselekménye ugyanis a sértett kihallgatása.

A szakirodalmi ajánlások szerint célszerű ugyan egy első és egy második kihallgatást tartani, amikor is a második a részletekbe menő kihallgatás. A kapitányságon folyamatban lévő eljárásban azonban már az első kihallgatáskor is olyan részletekre lehetett hangsúlyt helyezni, amik elősegítették az elkövető felderítését és a bizonyítási eljárás lefolytatását. Ez azért is volt szerencsés, mert fontos tudni, hogy kihallgatásakor a sértett újra és újra átéli azt, amit legszívesebben kitörölne az emlékezetéből.

Az elkövető felderítésére tett intézkedések

A két sértett vallomása és a közösségi oldalon elérhető információk alapján megtörtént a tanúk kihallgatása, ezzel párhuzamosan megkezdődött az elemző-, értékelőmunka. A Robotzsaru Neo rendszer, illetve a küldési naplók nyomán találtak egy két hónappal korábbi rendőri intézkedést, amikor is a járőrök igazoltattak egy férfit, mert kerékpározás közben egy nő fenekére ütött. A nyilvántartásban megállapítottuk a férfi személyazonosságát, így megkereshettük őt a Facebookon. Az ott szereplő fényképek között volt olyan is, amelyen a sértettek által említett baseballsapkát viselte. Ellenőriztük az első sértett által megtejt útvonalon lévő térfelügyelő kamerák felvételeit is. Jól látható volt, hogy a beazonosított férfi követte a sértettet. A gyanút tehát a Facebookon talált képek és a térfelügyelő kamerák felvételei közötti egyezés alapozta meg. Ez után a gyanúsítottnál házkutatást tartottunk, és intézkedtünk az előállítására.

A házkutatás nyomán lefoglaltuk a bűncselekmény elkövetésekor használt ruházatot, illetve a már említett baseballsapkát. Az előállított férfi gyanúsítottkénti kihallgatására 2013. január 3-án 19.02-kor került sor, tehát az első sértetti feljelentéstől számított hat órán belül. A gyanúsított részletes beismerő vallomást tett. Nem tudott ésszerű magyarázatot adni a tettére, kiváltó okként az ittasságára hivatkozott (a szakértői vélemény nem tárt fel sem kóros, sem csökevényes kóros ittasságot). Kihallgatása után intézkedtünk az őrizetbe vételére.

Igazságügyi szakértőt kértünk fel annak megállapítására, hogy az elkövetőt jellemzi-e kóros elmeállapot, illetve szexuális aberráltság. A szakértő feladata volt annak megállapítása is, lehet-e attól tartani, hogy újabb hasonló jellegű bűncselekményt követ-e el, hiszen egy éjszaka két nővel is próbálkozott.

A szakértői vizsgálat alapján az elkövető kizárás és korlátozás nélkül képes volt arra, hogy a terhére rótt bűncselekmény következményeit felismerje, illetve ennek megfelelő magatartást tanúsítson.

Mivel a szakértői vélemény nem állapította meg szexuális aberráltságot, illetve egyéb olyan okot, amely magyarázta volna a cselekmény elkövetését, így a bűncselekmény elkövetésében csak az ittasság játszhatott meghatározó szerepet, annak ellenére, hogy az nem érte el a büntethetőséget kizáró vagy korlátozó szintet.

A Hódmezővásárhelyi Járási Ügyészség 2013. február 22-én vádat emelt, és indítványozta, hogy a Hódmezővásárhelyi Járásbíróság ügydöntő határozatának kihirdetéséig a vádlott előzetes letartóztatását tartsa fenn.

Összegzés

Az előbbiekből kiderült, hogy a bűncselekmény észlelésében és az elkövető beazonosításában, elfogásában jelentős szerepe volt a közösségi oldalnak, hiszen a Facebookon talált kép, illetve a baseballsapka volt az a döntő momentum, amely lehetővé tette az ügy sikeres felderíttetését, és a cselekmények bizonyítékként szolgált.

A közösségi oldalaknak nagy szerepük van az emberek életében, Magyarországon az emberek átlagosan ötven percet töltenek a különböző közösségi oldalakon, és az érzelmeiket, legbensőbb titkaikat, magánéleti gondjaikat is megosztják egymással. Ily módon a közösségi oldalak lehetséges információs bázisai a modern bűnüldözésnek: hatékony alkalmazása számos büntetőügy eredményes felderítését, bizonyítását szolgálhatja.

FELHASZNÁLT IRODALOM

A nemi erkölcs elleni erőszakos bűncselekmények nyomozása. Kriminálisztikai jegyzetek és tanulmányok. Rendőrtisztai Főiskola, Budapest, 2011

Katona Géza: A nemi erkölcs elleni bűncselekmények nyomozása. BM Tanulmányi és Módszertani Osztály, Budapest, 1961

Nagy Ferenc: A Magyar Büntetőjog Különös Része. HVG-ORAC, Budapest, 2009

Virág György: A szexuális erőszak áldozatai a társadalomban és a büntetőeljárásban. *Belügyi Szemle*, 1998/3., 39–50. o.

EURÓPAI UNIÓ

A hónap eseményei
az EU belügyi együttműködése terén
(október)

OKTÓBER 8-ÁN KERÜLT SOR LUXEMBURGBAN A BEL- ÉS IGAZSÁGÜGYI TANÁCS BELÜGYMINISZTEREINEK ÜLÉSÉRE, AMELYEN MEGÁLLAPODÁS SZÜLETETT ARRÓL, HOGY AZ EURÓPAI RENDŐRAKADÉMIA (CEPOL) IDEIGLENES SZÉKHELYÉT 2014 FOLYAMÁN – A BRAMSHILLI BRIT RENDŐRSÉGI KÉPZŐ-KOMPLEXUM BEZÁRÁSA UTÁN – BUDAPESTRE HELYEZNÉK ÁT. A magyar pályázat legerősebb ellenfele a holland Hága pályázata volt. A holland pályázat erőssége az volt, hogy a jelenleg az Europolnak is székhelyet nyújtó városban valósulhatott volna meg az Európai Bizottság fúziós elképzeléséhez legközelebb álló megoldás a két ügynökség egy székhelyre telepítésével. A döntésnél azonban számos egyéb szempont erősebben esett latba. Az uniós ügynökségekre vonatkozó székhelypályázatok elbírálásánál a szakmai érvek mellett praktikus és politikai megfontolások is jelentős mértékben közrejátszanak. Fontos megjegyezni ebből a szempontból, hogy az egyébként is kiválóan előkészített magyar pályázat mellett egyhangúlag állt ki az egyik legjelentősebb regionális együttműködési platformunk, a Salzburg Fórum, amelynek kilenc uniós tagállama egységes fellépésével példamutató összefogásról tett tanúbizonyságot. Ez a tendencia egyébként más fontos uniós pozíció kapcsán is megmutatkozott már azóta, és ez alapvetően bizakodásra ad okot, hiszen az unió huszonnyolc tagállamán belül ez az összefogás jelentős erőt képvisel, amennyiben sikerül minden érintettet az adott ügy mellé állítani. A tanács mostani döntése alapján a politikai megállapodás formalizálása céljából megkezdődik a Cepolt létrehozó 2005. évi tanácsi határozat módosítása, amelyre rendes jogalkotási eljárás keretében, az Európai Parlamenttel együtt döntésben kerül sor. Az Európai Parlamentben azonban szkeptikus hangok is hallatszanak, ezek politikai okok miatt megkérdőjelezik Magyarország alkalmasságát a székhely nyújtására, egyelőre azonban úgy tűnik, hogy ezek nem kapnak meghatározó támogatást. A magyar delegáció november végén mutathatja be elképzeléseit a Cepol új székhelyéről az Európai Parlament illetékes szakbizottsága, a LIBE képviselőinek, és elindul a jogalkotási folyamat is, amely remélhetőleg nagyobb zökkenők nélkül lezajlik annak érdekében, hogy az ügynökség várhatóan 2014 szeptemberétől magyar szár-

mazású igazgatója, *Bánfi Ferenc* tábornok vezetésével Budapesten folytathassa a működését.

AZ OKTÓBERI BELÜGYI TANÁCSULÉS MARGÓJÁN KERÜLT SOR A NOVEMBERI KELETI PARTNERSÉGI CSÚCS EGYIK ELŐKÉSZÍTŐ ESEMÉNYEKÉNT A KELETI PARTNERSÉG ORSZÁGAI ÉS AZ EURÓPAI UNIÓ BELÜGYMINISZTERINEK KÖZÖS TALÁLKOZÓJÁRA. Mind a hat partnerország – Azerbajdzsán, Fehéroroszország, Grúzia, Moldova, Örményország és Ukrajna – képviselője részt vett az ülésen. A napirenden a korrupció, a szervezett bűnözés és a kiberbűnözés elleni fellépés, valamint a migráció és mobilitás kérdéskörei szerepeltek. Az ülés végén a miniszterek elfogadták azt a közös nyilatkozatot, amely irányt szab a következő időszak bel- és igazságügyi együttműködésének a keleti partnerség országaival.

A SZÍRIA ÉS LAMPEDUSA KÖRÜL KIALAKULT HELYZET NYOMÁN BEKÖVETKEZŐ HUMANITÁRIUS KATASZTRÓFA MELLETT A BIZOTTSÁG ÉS A TAGÁLLAMOK SZERINT AZ ODA UTAZÓ, MAJD HAZATÉRŐ ÖNKÉNTES VAGY KÜLFÖLDI KATONÁK ÁLTAL JELENTETT BIZTONSÁGI KOCKÁZAT IS EGYRE NAGYOBB AGGODALOMRA AD OKOT. Jelenleg valamely aspektusból szinte valamennyi tagállam érintett, és a közös fellépés, illetve a konkrét intézkedések megfogalmazásával már nem várhat tovább. Olaszország kérésére megvitatták a közelmúltbeli lampedusai tragédiához hasonló esetek elkerülésének lehetséges módozatait is. A tanács határozott egy bizottsági vezetéssel felálló munkacsoport létrehozásáról, amelynek feladata a déltengeri külső határral bíró tagállamok helyzetének vizsgálata és konkrét cselekvési terv kidolgozása lesz. Közben a bizottság arab nyelven is elindította migrációs tájékoztató oldalát, amelynek célja, hogy felhasználóbarát módon bemutassa az unióba történő legális beutazás feltételeit, az illegális migráció veszélyeit, kockázatait, illetve hátrányos jogkövetkezményeit. Elgondolkodtató azonban, hogy az oldal hatszáz oldalnyi szöveget tartalmaz, alapos áttekintést adva a vonatkozó uniós joganyagról és a praktikus aspektusokról egyaránt.

A SZEMÉLYEK SZABAD MOZGÁSÁT ÉRINTŐ KÉRDÉSEK NAPIRENDRE VÉTELET NÉGY TAGÁLLAM – AZ EGYESÜLT KIRÁLYSÁG, NÉMETORSZÁG, HOLLANDIA ÉS AUSZTRIA – KÉRTE, ÉS RAGASZKODTAK AHHOZ, HOGY UNIÓS SZINTEN ÉS NYOMATÉKOSAN KEZELJÉK A SZABAD MOZGÁS JOGÁVAL VALÓ VISSZÁÉLESEKET. A legtöbb tagállam és az Európai Bizottság, valamint az általa készített jelentés kiindulópontja azonban továbbra is az, hogy a szabad mozgás és tar-

EURÓPAI UNIÓ

tózkodás joga az uniós polgárok számára az egyik legfontosabb eredménye az európai integrációs folyamatnak, és gazdasági előnyöket is hoz a tagállamoknak. A 2004-es bővítések után a régi tagállamok GDP-je emelkedett, az unión belüli mobilitás pedig hozzájárul a képességek és munkahelyek hatékonyabb összeegyeztetéséhez, de még így is kétmillió betöltetlen állás van Európa-szerte, mert az uniós polgárok mobilitása alacsony. Jelentésében a bizottság felhívta a figyelmet a jelenleg rendszerbe épített garanciális elemekre is, amelyek jól alkalmazva, elvileg csökkentik a visszaélések számát. Kiemelte, hogy három hónap után a másik tagállam területén történő tartózkodás feltétele, hogy az inaktív uniós polgárok megfelelő megélhetést igazoljanak, amelynek révén nem jelentenek a fogadó állam szociális ellátórendszerének indokolatlan terhet. A szociális ellátórendszer esetében egyenlő bánásmód érvényesül, a szociális segítségnyújtás azonban csak a munkavállalók és családtagjaik rendelkezésére áll. A bizottság konklúzióként öt olyan intézkedést is megnevezett, amellyel szeretnék a visszaélésekkel kapcsolatos helyzetet kezelni, ezek: a névházasság elleni küzdelem; a „szokásos tartózkodási hely” koncepciójának tisztázása; a szociális alap átstrukturálása; a pénzforrások jobb felhasználása; illetve a helyi szintű igényeknek való megfelelés hatékonyságának növelése.

AZ EURÓPAI PARLAMENT AZ AMERIKAI HÍRSZERZÉSI BOTRÁNY EURÓPAI SZÁLLAINAK KIBONTAKOZÁSÁRA REAGÁLVA HATÁROZATBAN JELEZTE AZ EURÓPAI BIZOTTSÁGNAK AZ UNIÓ ÉS AZ EGYESÜLT ÁLLAMOK KÖZÖTTI TFTP-MEGÁLLAPODÁS FELFÜGGESZTÉSÉNEK SZÜKSÉGESSÉGÉT. A megállapodás keretében az Európai Unió az Europol szűrőszerepe mellett pénzügyi adatokat továbbít az Egyesült Államoknak a terrorizmus elleni küzdelemhez. Az Európai Bizottság a parlamenti kezdeményezésre reagálva leszögezte, hogy már korábban konzultációkat kezdeményezett az amerikai féllel a megállapodás esetleges megsértése ügyében, ennek cáfolására az amerikai fél megnyugtató információkat szolgáltatott. Az Európai Bizottság ezért úgy véli, nincs olyan ok, tény, adat, bizonyíték, amely ennek ellenkezőjét bizonyítaná. Mindamellett a vizsgálatok és a konzultáció még nem zárult le a kérdésben, a téma napirenden marad.

AZ UNIÓ 2007-BEN AZ EMBERKERESKEDELEM ELLENI KÜZDELEM NAPJÁNAK NYILVÁNTOTTA OKTÓBER 18-ÁT. Ezen a napon minden évben különösen nagy figyelmet szentelünk a modern rabszolgaság elleni fellépésnek. A Belügyminisztérium mellett, hogy az érintett szervek közreműködésével köz-

vetlenül is részt vesz az emberkereskedelem elleni küzdelemben, a kormányzati koordinációt is ellátja. Az idén az eddigieknél is jelentősebb eredményeket ért el a kormányzat, elsősorban a jogalkotás terén. Az Európai Parlament és a tanács emberkereskedelem megelőzéséről és az ellene folytatott küzdelemlről, az áldozatok védelméről, valamint a 2002/629/IB tanácsi kerethatározat felváltásáról szóló 2011/36/EU irányelv nemzeti jogba való átültetése határidőben, április 6-ig megtörtént. A 2013. évi XVIII. törvénnyel megtörtént továbbá az Európa Tanács 197. számú, az emberkereskedelem elleni fellépésről szóló egyezményének ratifikációja. Az egyezmény célja az emberkereskedelem megelőzése és leküzdése, a nemek közötti egyenlőség megteremtése, az áldozatok emberi jogainak védelme és a nemzetközi együttműködés elősegítése az emberkereskedelem elleni küzdelem területén. A 2013. július 1-jén hatályba lépő új büntető törvénykönyvben az emberkereskedelem bűncselekmény új törvényi tényállás megfogalmazása már sokkal inkább megfelel a oalermói orotokoll, az Európa Tanács 197. számú, az emberkereskedelem elleni fellépésről szóló egyezménye, illetve a 2011/36/EU irányelv követelményeinek, amennyiben az új különös részi tényállás fókuszában a kizsákmányolási célzat áll. Módosította a parlament a bűncselekmények áldozatainak segítéséről és az állami kárenyhítésről szóló 2005. évi CXXXV. törvény egyes rendelkezéseit, így az emberkereskedelem áldozatai a büntetőeljárásban való együttműködésüktől függetlenül részesülhetnek az emberkereskedelem áldozatainak nyújtható speciális támogatásokban. E törvény alapján az emberkereskedelem áldozatai azonosításának rendjéről szóló 354/2012. (XII. 13.) kormányrendeletben szabályozzák az áldozatirányítást. A jogszabály általános hatályú, mindenkire kötelező jelleggel rögzíti a felelős hatóságok körét és együttműködésük rendszerét. A kormány emellett 2013. május 29-én elfogadta a 2013 és 2016 közötti emberkereskedelem elleni küzdelemlről szóló nemzeti stratégiát, amely negyvenhét konkrét intézkedés alapján hozzárendelt forrásokkal kíván jelentős előrelépést elérni a küzdelemben a következő években. Számos köztudatformáló és megelőző kampány lebonyolítására és különböző módszerekkel figyelemfelhívásra került sor. Tendenciaként megfigyelhető, hogy jelenleg a leginkább égető problémát a külföldi munkavállalással összefüggésben felvetődő visszaélések, bűncselekmények, néhány esetben konkrétan a munkacélú kizsákmányolással megvalósuló emberkereskedelem jelenti.

A TANÁCS OKTÓBERI ÜLÉSÉN ÚJABB LÉPÉST TETT A BÜNTETŐELJÁRÁSI GARANCIAK EURÓPAI KÖZELÍTÉSE IRÁNYÁBA, amikor első olvasatban elfogadta

EURÓPAI UNIÓ

az Európai Parlament és a tanács irányelvét a büntetőeljárás során és az európai elfogatóparancshoz kapcsolódó eljárásokban az ügyvédi segítség igénybevételéhez való jogról, valamint valamely harmadik félnek a szabadságelvonásról való tájékoztatásához való jogról és a szabadságelvonás idején harmadik felekkel és a konzuli hatóságokkal való kommunikációhoz való jogról. Így megkezdődhetnek az egyeztetések az Európai Parlamenttel.

Összeállította: Szabó Adrienn

Ára: 530 Ft

